

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME BÖLÜMÜ

İSTİHDAM YARATMA AÇISINDAN
TARIM KOOPERATİFLERİ
(İçel ve Niğde İllerindeki Kooperatifler Üzerinde Bir Uygulama)

DOKTORA TEZİ

Y. E.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Eyyüp AKTEPE

Hazırlayan
Zübeyir TURAN

ANKARA - 1991

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIM KOOPERATİFLERİ VE BÖLGELERARASI GELİŞMİŞLİK FARKLARININ TARIM KOOPERATİFLERİNE ETKİLERİ.....	9
---	---

I. İŞLETMECİLİK AÇISINDAN TARIM KOOPERATİFLERİNİN GENEL YAPISI.....	9
A- İşletme ile Kooperatifler Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar.....	14
B- Tarım Kooperatiflerinin Tarihi Gelişimi....	21
a- Yabancı Ülkelerde.....	21
b- Türkiye'de.....	25
C- Tarım Kooperatiflerinin Çeşitleri.....	28
a- Tarım Kredi Kooperatifleri.....	37
b- Tarım Satış Kooperatifleri.....	40
c- Köy Kalkınma Kooperatifleri.....	43
d- Tarım Alım Kooperatifleri.....	47
e- Tarım Sigorta Kooperatifleri.....	49
f- Diğer Tarım Kooperatifleri.....	50
1- Makina Kullanım Kooperatifleri.....	50
2- Arazi Kullanım Kooperatifleri.....	51
3- Sulama Kooperatifleri.....	52

D- Tarım Kooperatiflerinin Faaliyet Alanları.....	52
II. BÖLGELERARASI GELİŞMİŞLİK FARKLARININ TARIM KOOPERATİFLERİNE ETKİLERİ.....	53
A- Gelişmiş Bölgelerdeki Tarım Kooperatifleri.....	57
B- Gelişmekte Olan Bölgelerdeki Tarım Kooperatifleri.....	61
C- Bölge Halkının Kooperatif İşletmelerine Bakış Düzeyi.....	64
1- Gelişmiş Bölgelerde.....	64
2- Gelişmekte Olan Bölgelerde.....	67

İKİNCİ BÖLÜM

TARIM KOOPERATİFLERİNİN BÖLGELERARASI DENGELİ KALKINMADAKİ ROLLERİ VE İSTİHDAMA ETKİLERİ.....	71
I. TARIM KOOPERATİFLERİNİN DENGELİ KALKINMAYA ETKİLERİ,.....	71
II. TARIM KOOPERATİFLERİNİN İSTİHDAMA ETKİLERİ...	72
III. İSTİHDAM KAVRAMI KAPSAMI VE ÖNEMİ.....	77
1- Geniş Anlamda İstihdam.....	78
2- Dar Anlamda İstihdam.....	78

	<u>Sayfa</u>
A- İstihdam Çeşitleri.....	81
1- Konjöktürel (Devrevi) Düşük İstihdam..	81
2- Şiddetli (Kronik) Düşük İstihdam.....	82
3- Tam İstihdam Hali.....	84
a- Fizyolojik İstihdam Kapasitesi....	85
b- Psiko-Sosyolojik İstihdam Kapasitesi.....	86
B- İstihdam Politikaları.....	87
1- İstihdamın Sanayileşmeye ve Sektör Politikalarına Entegre Edilmesi.....	91
2- İstihdamın Artışı Yatırım Hacmi ve Yatırımların Verimliliği.....	91
3- İstihdamı Geliştirme Çalışmaları.....	92
IV. TARIM KOOPERATİFLERİ VE İSTİHDAM YARATILMASI.....	97
A- Tarım Kooperatiflerinin İstihdam Yaratmadaki Önemi.....	100
B- Tarımda Atıl Durumdaki İşgücünün Değerlendirilmesinde Kooperatiflerin Rolü....	102
C- Kooperatifçilik Yoluyla İstihdam Arttırılmasında Kullanılan Metodlar.....	105
1- Subvansiyonun İstihdama Etkileri.....	107
2- Subvansiyonun Ek İstihdama Uygulanması.....	108

D- Kooperatiflerin İstihdam Yaratmasında	
Gelişmiş Ülkelerden Bazı Örnekler.....	114
1- İngiltere'de Tarım Kooperatiflerinin	
İstihdama Etkisi.....	116
2- Batı Almanya'da Tarım Kooperatif-	
lerinin İstihdama Etkisi.....	120
3- Fransa'da Tarım Kooperatiflerinin	
İstihdama Etkisi.....	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAZI TARIM KOOPERATİFLERİNİN ANKET UYGULAMASI	
VE SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	136
I. TARIM KOOPERATİFLERİNDE İSTİHDAM SORUNUNUN	
ÇÖZÜMÜYLE İLGİLİ BİR ARAŞTIRMA.....	136
A- Çukurova Bölgesi İçel İline Bağlı	
Köylerde Örnek Alınan Tarım Kooperatif-	
lerinin Dağılımı.....	137
B- İç Anadolu Bölgesi Niğde İline Bağlı	
Köylerde Örnek Alınan Tarım Kooperatif-	
lerinin Dağılımı.....	139
C- Örnek Alınan Kooperatiflerde Aile,	
Ortak, Personel ve İşgücü Dağılımı....	141

II. TARIM ÜRETİMİNİN FARKLILAŞMASINA NEDEN OLAN, İKTİSADİ VE SOSYAL KOŞULLARIN SAĞLANMASINDA KOOPERATİFLERİN ETKİLERİ.....	143
1- Kırsal Kesimdeki Halkın Tarım Koopera- tifleri ve İşletmelerle Olan İlişkileri.	145
2- Her iki Bölgedeki Tarımsal Kooperatif- lerin Eğitim ve İstihdama Etkileri.....	151
III. ÖRNEK ALINAN TARIM KOOPERATİFLERİNDE YAPILAN ARAŞTIRMA VE ANKET UYGULAMALARININ SONUÇLARI.....	154
A- Kooperatiflerin Bölge Bazında, İstihdam Açısından Diğer Sektörlerle Ortak İlişkileri.....	158
B- Elde Edilen Verilerin Olumlu, Olumsuz Yönleri.....	161
C- Yerel Kooperatiflerin İstihdama Etkileri ve Önemi.....	163
1- İstihdam Açısından.....	163
2- Verimlilik Açısından.....	166
SONUÇ	170
ANKET FORMU.....	188
BİBLİYOGRAFYA	193

GİRİŞ

Toplumun ve fertlerin ekonomik ve sosyal yapılarının iyileştirilmesinde, birçok ülkenin kooperatifçilikten yararlandığını bilmekteyiz. Bilindiği gibi kooperatifçilik, ekonomik ve sosyal zorlukların aşılmasında, fertlerin işbirliği ilkesine dayanır.

Günümüzde gelişen ülkeler, kooperatifçiliği, ekonomik ve sosyal kalkınmalarında -istihdam yaratılmasında ve işsizliğin azaltılmasında- önemli bir araç olarak görmektedirler.

Gelişmiş ülkelerde benimsenen kooperatifçilik hareketi, uluslararası kuruluşlar tarafından (ICA,FAO,UNİDO) geliştirmekte olan ülkeler için de tavsiye edilmektedir. Ancak son yıllarda, özellikle gelişen ülkelerde, tarımın sanayiye önemli bir katkısının olup olmadığı, kooperatiflerin bu konuda müsbet rol oynayıp oynamadıkları hususunda bazı tereddütler belirmiştir.

Günümüz ekonomisinde; kaynak kullanımı, istihdam ve verimlilik konularında yapılan araştırmaların hemen hemen hepsinde insan faktörünün önemi üzerinde durulmaktadır. Özellikle kırsal yörede ve tarımsal işletmelerin üretimi söz konusu olduğunda, konu daha da önem kazanmaktadır. Bu durum, bölgeyi, köyü ve müstahsili tanıma şartını da beraberinde, getirmektedir. Pek çok ülkede

olduğu gibi ülkemizde de, tarımsal üretimi gerçekleşti-
renler, genelde küçük köylerdeki tarım işletmeleridir.

1980 genel tarım sayımı sonuçlarına göre, küçük
ve orta büyüklükteki 200 dekara kadar araziye sahip ta-
rım işletmelerinin, toplam tarım işletmeleri içindeki
payı %94 civarındadır. Yine bu işletmelerce işlenen ta-
rım arazisinin, toplam tarım yapılan arazi içindeki pa-
yı ise, % 65'e ulaşmaktadır.

Türkiye'de mevcut ekonomik yapı ve bu yapının
bölgeler itibariyle dağılımlarının gösterdiği özellikler,
ekonominin bugünkü gelişmişlik seviyesinin tabii bir
sonucudur. Gelişmişliğin en önemli göstergelerinden biri
de, "Bölgesel Dengesizlik"tir. Ekonomide, birbirinden
farklı gelişmiş bölgelerin varlığı (düalizm), gelişmiş
lkeler için olduğu kadar, gelişmemiş ülkeler için de
katlanılması gereken normal bir sonuçtur. Ancak bu den-
gesizlik, kaderci ve belirleyici bir yaklaşımla ele a-
lınıp kendi haline bırakılamaz. Zaten söz konusu bölge-
sel dengesizliklerin giderilmesi, günümüz şartlarında,
gerek ekonomik,gerekse sosyal ve siyasi düşüncelerle
devlet politikası halini almıştır.

Çalışmamızın asıl amacı, köy düzeyinde bölgeler-
arası ve tarımsal yapı içinde, tarımsal işletmelerin
(kooperatiflerin) istihdama ve verimliliğe etkilerinin,
araştırmalar sonucu elde edilen bulguların, nasıl bir
düzeyde olduklarını saptamaktır. Bu saptamadan sonra,
tarımsal yapı içinde işletmelerin verimliliğe, istihdama,

bölge bazında etkisi var mıdır, yok mudur? Önemi hangi düzeydedir? gibi sorularla kişiyi karşı karşıya getirmektedir.

Bu şekliyle konu, hem sosyal hem de ekonomik boyutludur. Sosyal boyutu, toprağa bağımlı tarımsal üretimin, istihdam ve verimlilikteki dengesizliğin giderilmesi; belli bir ölçüde devlet desteği, kooperatifleşme ve kamu ağırlıklı bazı iyileştirmeler gibi alt yapıya dayalı faaliyetleri gerektirmektedir.

Yapılan araştırmalar sonucunda, bölgenin dengeli gelişmesinin hızlandırılması, daha çok ekonomik boyutları olan bir görünümüdür. Bu nedenle bölgesel düzeydeki gelişme, tüm yönüyle gelişmekte olan bir ülkenin kalkınma sorunuyla, tam bir benzerlik göstermiştir. İşte getirilecek tüm çözüm yolları da aynı özellikleri taşıyacaktır.

Öncelikli olan ana hususlar ise; köy düzeyindeki tarımsal üretimi ve verimliliği arttırmak, gelir düzeyinin yükseltilmesini sağlamak, kooperatifleşmeyi ciddi olarak yaygınlaştırmaktır. Böylece tasarrufun artırılması, sermaye birikiminin sağlanması, istihdam artırıcı tedbirlerin ve teşviklerin geliştirilmesi, tarımsal girdilerin ve tarım makinalarının uygun şartlarda sağlanması mümkün olacaktır.

Bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi, bölgesel kalkınmanın sağlanması, bir anlamda bölge itibarıyla "yoksulluk çemberi"nin kırılmasıdır. Bu bölge içi

gelişme potansiyelinin harekete geçirilmesi ayrıca bölge dışı birikimlerin (sermaye, bilgi, işgücü, teşebbüs kabiliyeti gibi) bölgeye ithali ve bunların itici birer güç şeklinde bölgeye çekilmesidir. Bu bakımdan sadece bölgesel potansiyelin harekete geçirilmesine dönük politikalar kadar, ekonominin sahip olduğu bölge dışı birikimlerin de tek başına bir araç olarak kullanılması yetersiz olacaktır. Fayda sağlayacak bir istihdam ve verimlilik için bölge içi ve dışı tüm faktörler birlikte değerlendirilmektedir. Çünkü bugüne kadar uygulanan (sadece bölge dışı faktörlerin ve güçlerin ön planda tutulduğu) politikalar başarısız kalmıştır. Her türlü teşviğe rağmen bölge dışı akıma engel olunamadığı gibi, bölge dışı kaynakların kırsal kesimlere akışı da sağlanamamıştır. Özellikle bölgesel bir planın, "genel amaçlı bir politikanın" uygulanması, istenen düzeyde müsbet bir sonucu vermekten uzak kalacaktır.

Ancak tarım ve tarıma dayalı bir sanayileşmeyi entegre edecek iyi bir ekonomik bölge oluşturmak isteniyorsa, kalkınma politikasının da (tarımsal, üretim, istihdam seviyesi, iş gücü v.s.) zorunlu olarak bölgenin ve bölgede köy düzeyindeki üretim biçimi ve tarımsal işletmelerin özelliklerine uygun olması gerekir. Çünkü bölgesel kalkınma, bölgesel ekonomik büyümenin dışında düşünülemez. Sadece alt yapının devlet eliyle gerçekleştirilmesi ve iyileştirilmesi yeterli değildir. Bu bakımdan izlenen politikalar, tarım sektörüne ve kırsal kalkınma projelerine özellikle tarımsal amaçlı

kooperatif işletmelere, günün koşullarına göre destek ve yer verilmediği taktirde, büyük eksiklikler ve denge-sizlikler söz konusu olacaktır. Biz de bu tür politika eksikliklerine ilaveten, yaptığımız araştırmanın sonucunda, az da olsa katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle, bölgesel düzeydeki sosyo ekonomik yapı içinde, tarımsal üretimde, tarımsal amaçlı işletmelerin (kooperatiflerin) istihdama, verimliliğe ve yöreye olan etkilerinin hangi düzeyde olduklarını ana hatları ile göstermeye çalıştık.

Kooperatifçiliği olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirdiğimizde, iki ana sorunla karşılaşmaktayız. Bu iki ana sorun:

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik ve sosyal yönden kalkınmalarında, acaba kooperatifçilik etkili bir araç mıdır? değil midir? sorusudur. Bu iki düşüncenin ortaya çıkardığı sorun karşısında, günümüz iktisatçılar işletmecileri ve politikacılarından ümitli olanlar kadar, tereddüt içinde bulunanlar da vardır.

Gelişmekte olan ülkelerle, az gelişmiş ülkelere baktığımızda, kooperatifçilikte kendilerine bazı Avrupa ülkelerinin kooperatif modellerini örnek aldığını görmekteyiz. Bu Avrupa ülkeleri, bütün dünyada kendi kooperatifçilik fikirlerini yaymakta başarılı olan, İngiltere, Almanya ve Fransa'dır.

Kooperatifçilik hareketlerinin başarısı, kooperatifçilik ilkelerinin esaslı temellere oturtulmasına, yaygınlaştırılmasına bağlıdır. bu da kooperatifçilik hare-

ketlerinin mutlaka o ilkelerin gelişen ekonomik ve sosyal özelliklerine göre şekillendirilmesini gerektirmektedir.

Ancak o zaman bir kooperatife, kurulduğu ülkenin sosyal ve ekonomik şartlarıyla uyumlu örgütlenip örgütlenmemesi sonucunda, başarılıdır veya başarısızdır denilebilir.

Kooperatif işletmelerinin temelindeki en önemli faktör, iş gücüdür. Kooperatifler fertlerin düşünce ve davranışları dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir. Her işletmede olduğu gibi, kooperatif işletmelerinde de, insan faktörünün varlığı asla ihmal edilmemelidir. İnsan sağlığı için, nasıl ki tıpta yeni arayışlar devam ediyorsa, daha iyi bir refah için de, iktisat ilmindeki arayışlar sürmekte, kooperatifçiliğin uygulanmasında belirli ülkeler örnek alınarak, ideal olanın bulunmasına çalışılmaktadır.

Bu çalışmamızda, tarım amaçlı kooperatiflerin bölgelerarası farklılıklarının giderilmesindeki etkileri, önemi, ekonomik ve sosyal kalkınmada ulaşılmak istenen hedefe hangi şartlar altında, ne oranda katkıda bulunabilecekleri saptanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca bölge bazında, kooperatiflerin istihdam yaratma açısından nasıl bir rol oynayabilecekleri gösterilmek istenmiştir. Bu tür soruları cevaplayabilmek için, Çukurova Bölgesi'nden İçel ilinde ve İçanadolu Bölgesi'nden Niğde ilinde 18 köy ve kasabadaki tarım amaçlı yerel kooperatiflere gidilerek, anket uygulaması

yapılmış olup, elde edilen ampirik verilere dayanılarak yukarıdaki sorular açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, tarım kooperatiflerinin genel yapısı, tarihi gelişmesi ve tarım amaçlı kooperatif türlerinden bazılarının faaliyetleri; bölge özelliklerinin kooperatiflere olan etkileri, gelişmiş ve gelişmekte olan bölgeler arası farklılıklar ile, bu bölgelerdeki halkın kooperatif işletmelerine bakış açıları incelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde kooperatiflerin dengeli kalkınmadaki rollerine genel olarak bakılmış, ayrıca istihdam ve istihdam türlerine, istihdam politikalarına, kooperatiflerin istihdam yaratmadaki rollerine, bazı ülke kooperatiflerinden başarılı örneklerle ve kooperatif işletmelerinin istihdam arttırmada kullandıkları metodlara yer verilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise; bölgedeki tarım kooperatiflerinin istihdam yaratmadaki rolleri ve istihdamı arttırmadaki etkileri incelenmiştir. İçel ve Niğde illerine bağlı köy ve kasabalarda yapılan inceleme ve araştırmalar neticesinde, bazı tarım kooperatifleri örnek alınarak değerlendirilmiş olup, bölge şartlarına uygun bir model yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Doktora tezi olarak hazırladığımız bu çalışmada, Çukurova ve İçanadolu Bölgesi'nde, tarım amaçlı kırsal kooperatiflerden beklenenler, bunların ekonomik ve sosyal kalkınmadaki rolleri, istihdam konusunda istihdamı

arttırıcı tedbirleri, politikaları ve kooperatiflerin istihdam yaratmadaki etkileri,olumlu olumsuz yönleri; şartların el verdiği ölçüde açıklanmaya çalışılmıştır.

Başka bir ifade ile, kooperatifçilik, ülke kalkınmasında bir araç mıdır? araç ise istenilen düzeyde midir? istenilen hedefe nasıl gelinebilir? gibi sorulara cevap bulmak, bu çalışmanın amacı olmuştur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, çalışma modeli ampirik bir varsayıma dayandırılarak (bizzat köy ve kasabalara gidilip, kooperatifler yerinde araştırılarak) bölge bazında, kooperatif işletmelerinin istihdam yaratma açısından önemi ve etkileri incelenmeye, bölge kalkınma hareketine katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIM KOOPERATİFLERİ VE BÖLGELERARASI GELİŞMİŞLİK FARKLARININ TARIM KOOPERATİFLERİNE ETKİLERİ

I. İŞLETMECİLİK AÇISINDAN TARIM KOOPERATİFLERİNİN GENEL YAPISI

İnsanoğlunun ekonomik ve sosyal çalışmalarındaki ana gayeleri, ihtiyaçları tatmine yarayan mal ve hizmetlerin üretimi ve bu üretilen mal ve hizmetlerin verimli olanaklarla tüketicilere ulaştırılmasıdır. İnsanlar ekonomik uğraş alanlarına giren bu çalışmalarını ferdi olarak ya da müşterek organizasyonlar içerisinde yürütürler. Ekonomik olarak fertler veya birimler, belirli ortak menfaatlerde yakınlaşmak ve kendi başlarına çözemedikleri, güçlerinin yetmediği problemlerini güçbirliği ile müştereken çözmek ihtiyacını hissedebilirler. İşte, ekonomik birimlerin; ekonomik faktörlerin sınırlı olmasından doğan müşterek ekonomik güçlüklerini yenmek, ortadan kaldırmak, ortak menfaatlerini korumak ve ortak ihtiyaçlarını karşılamak gibi amaçlarla, gönüllü olarak bir araya gelip işbirliği yapmaları ile kooperatifler doğmuştur. Kooperatiflerin temelini her toplumda var olan ve her toplumun vazgeçilmez unsuru olan karşılıklı yardım ve dayanışma oluşturmaktadır.

Ancak kooperatifler ekonomik ve sosyal yapı biçiminde kurulmuş olup; fertleri, kurum ve kuruluşları ortak ekonomik hedeflere yöneltmek, birlikte ekonomik ve sosyal fonksiyonları rasyonel bir şekilde yürütmek için bir araya gelmiş teşebbüslerdir. Karşılıklı yardım ve dayanışma, sosyal bir müessese olmakla birlikte; kooperatifler, ekonomiye kaynak yaratmak için dağınık küçük kaynakları ortak menfaatleri gözönünde tutarak, faaliyete geçirdiklerinden gerçek sosyo-ekonomik bir yapıya sahip olma özelliğini taşırlar.

Türkiye'de Batı anlamında kooperatifçilik hareketi 1863 yılında "Memleket sandıkları" ile başlamış, 1883'te "Menafi Sandıkları" ile devam etmiştir. Tarımda kredi temini amacıyla kurulan bu ilk tarım kredi kooperatifleri, Ziraat Bankası'nın nüvesini oluşturmuştur(1).

Türkiye'de kooperatifçilik hareketini değerlendirebilmek için önce, Türkiye'de ya da geçmişteki Türk devletlerindeki kooperatif düşüncesini incelemekte yarar vardır. Orta sınıfın ya da toplumun gelirli kısımlarının meselelerine eğilmede kooperatifçiliğin bir vasıta olarak ele alınmasını, ya da insanların kendi kendilerine yardımlarını, geçmişte Ahi birliklerinde, daha sonra da dar kapsamlı olarak Loncalar'da görmekteyiz(2).

(1) DEMİRCİ Rasih, X. Türk Kooperatifçilik Kongresi, Kurum Yayınları, 44 Ankara 1981, s.3.

(2) AKTEPE Eyüp, Kooperatif İşletmeciliği, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Yayın No: 35, Ankara 1988, s.14.

Genel olarak Türkiye'de kooperatifçilik düşüncesi ve hareketlerinin 1863 yılında Mithat Paşa ile başladığını söyleyebiliriz. Mithat Paşa, Avrupa'da bulunduğu süre içinde, liberalizm ve bireyci akımlar karşısında, örgütlenmeye başlayan alt ve orta sınıfların hareketini yakından izleyerek, bu akımların toplumsal yapıda meydana getirdiği dengesizliklerin ancak özel yapıdaki kooperatifler yardımı ile önlenebileceği sonucuna varmıştır(3).

Türkiye'de kooperatifçilik hareketinin başladığı yıllarda, diğer gelişmiş ülkelerdeki kooperatifçilik hareketlerinden geri kalışımızın en önemli nedenlerinden birisi de, Türk toplumun temel yapısı ve değer yargılarıdır. Çünkü Batı ülkelerine oranla büyük ayrılık gösterir. Bu durum, ne din, ne hukuk, ne de uygarlık ilkelerimizin, tarihi süreç içerisinde, Batıyla uyuşmamasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de kooperatifçilik mevzuatının ilk tarihi gelişimi, ya genel hükümlere yahut da özel kanunlara dayanılarak başlamıştır. 1969 yılına kadar genel hükümlerle, sadece Türk Ticaret Kanunu kastedilirdi. 1969 yılında kabul edilen 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, Türk Ticaret Kanunu yerine geçmiştir. Özel Kanunlar ise, Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunları

(3) ÖZDEMİR Necdet, Kooperatifçilik, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara 1981, s.47.

ile Tütün Kooperatifleri Kanunu, Toprak ve Tarım Reformu Kanunu'dur (4).

Yukarıda Kooperatif işletmelerinin genel yapısı hakkındaki kısa açıklamaların doğrultusunda, bir de kooperatif işletmesinin tanımını yapmakta yarar vardır.

Kooperatiflerin günümüzde çok çeşitli tanımları yapılmış olmasına rağmen, halen herkesçe kabul edilmiş kesin bir tanım yoktur. Kelime olarak kooperatif, birlik ve beraberliği kapsar. Ayrıca hukuki yönden tanımlandığı gibi, ekonomik yönden de çeşitli tanımları yapılmıştır.

Genel olarak kooperatifleri ekonomik gücü zayıf olan fertlerin birlikte gayret ve karşılıklı yardım ilişkeleriyle ekonomik sömürüden kurtulmalarını sağlamak için kurulan örgütler olarak tanımlamak daha uygundur(5).

İtalyan ekonomisti Valenti'ye göre, kooperatifin tanımı şöyledir: "Kooperatif, bölüşümden zarar görenlerin bu zararı ortadan kaldırmak ve bölüşümde bir denge yaratmak amacıyla, kendi istekleri üzerine birleşip meydana getirdikleri kollektif bir işletmedir"(6).

Ünlü Fransız kooperatifçisi Charles Gide tarafından yapılan tanım ise: "Kârı ortadan kaldırma amacını güden bir birleşme"dir. Yine Türk sosyoloğu Profesör

(4) MÜLAYİM Gökalp Ziya, Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s.89.

(5) MÜLAYİM Gökalp Ziya, a.g.e., s.54-55.

(6) İbid, s.56.

Fındıkoğlu da: "İstihsal, kredi, istihlak ve mesken temini gibi başlıca ekonomik ihtiyaçların tahmini maksadıyla, kendi arzu ve iradeleri ile bir araya gelen, bu ihtiyaçları karşılamak için kendi iktisadi gayretleriyle, bir işyeri ve işletme vücuda getiren insanların birleşme teşebbüsü olarak tanımlamıştır.

Bugün kooperatif işletmelerinde halen genel olarak uygulanan ilkeler, 1844 yılında İngiltere'de Rochdale kasabasında kurulan ilk kooperatif Alyansı tarafından saptanan ilkelerdir. Daha sonra değişik tarihlerde bazı değişiklikler yapılmıştır. Günümüzde geçerli olan bu ilkeler şunlardır(7):

1. Serbest Giriş: Kooperatife giriş gönüllü ve kooperatifin hizmetlerinden yararlanabilecek, kooperatif üyeliğinin sorumluluklarını kabul eden herkese açıktır. Bu ilke, görüşte siyasi ve dini tarafsızlığı da kapsamaktadır.

2. Demokratik Yönetim: Uygulamada ve yasal olarak, her ortağa bir oy kuralını açıklar. Bu ilke ortakların kooperatif yönetimindeki rollerinin önemini vurgular. Ayrıca, sadece bir ortağın genel kurulda oy kullanmasını değil, aynı zamanda kooperatifin, ortakları tarafından seçilmiş veya tayin edilmiş kimselerce, demokratik olarak kendi kendisini yönetmesini de ifade eder.

(7) International Cooperative Alliance, Report of the ICA Commission on Cooperative principles, London 1971, s.33.

3. Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi: Kooperatife yatırılan sermayeye, zorunlu bir faiz verilmesini değil, eğer faiz verilecekse, bunun sınırlı tutulmasını uygular. Eğer kooperatifte sermayeye hiç faiz verilmiyorsa, bu ilke ihlal edilmiş olmamaktadır.

4. Risturn Verilmesi: Genelde bu ilke, kooperatifçe sağlanan gelir-gider farkından doğan işletme fazlalıklarının ortaklara ait olması ve bunun ortakların sermayelerine göre değil, kooperatifle yapmış oldukları alışveriş veya gördükleri hizmetlerle ilgili olarak dağıtılmasını vurgular.

5. Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi: Bu ilke ile kooperatif ortaklarına, yöneticilerine, memurlarına ve bütün halka; kooperatif ilke ve yöntemlerinin, demokratik ve ekonomik yönleriyle öğretilmesi amaçlanmıştır.

6. Kooperatiflerle İşbirliği: Her kooperatif, bütün olanakları ile ulusal ve uluslararası düzeydeki kooperatiflerle işbirliğini içerir. Böylece kooperatifler, büyük aracı-tefecilerle mücadelede güç kazanarak amaçlarına daha kolay erişirler.

A- İşletme ile Kooperatifler Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Bazı uzmanlar işletme ve kooperatifler arasında benzerlikler ve farklılıkların olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu farklar üzerinde uzun tartışmalar yapılmasına rağmen, çoğu uzmanlar sonucta şirket ve kooperatiflerin pek çok farklı yönlerinin bulunduğunu ortaya

koymuşlardır. Hatta bunların içinde kooperatife, çok ortaklı bir anonim şirket gözüyle bakanlar da vardır.

Bilindiği gibi işletmeler, sermaye ve şahıs şirketleri olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu şirketlerin asıl hedefi, kârlılık amacı taşımalarıdır. Ayrıca işletmenin sosyal sorumluluk ve varlıklarını sürdürme amacı da en az kârlılık kadar önem taşımaktadır.

İşletmenin sosyal sorumlulukları (Social responsibility), özellikle büyük işletmeler bakımından son yıllarda önem taşımaya başlamıştır. Büyüyen, daha az maliyet ile çalışan ve yüksek olmasa bile, sürekli (istikrarlı) kârlar sağlayan işletmeler, topluma karşı sosyal sorumluluklarını duymaya başlamışlardır(8).

Topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmeyen işletmeler, varlıklarını sürdürmekte güçlük çekmektedir. Çünkü işletmeler, sadece yasal değil, ahlâk ve moral değerleri bakımından da topluma karşı sosyal sorumluluk yüklenmektedir. İşletmelerin kârlılık amacı, işletmelerin faydalı mal ve hizmetler üretmelerine bağlıdır. Toplum için faydalı mal ve hizmet üretimini başaran bir işletme, haliyle bu mal ve hizmetlerin karşılığında gelir sağlayacaktır.

Bir işletmenin kârlı çalışmasını doğrulayan en önemli amaçlardan biri de işletmenin varlığını sürdür-

(8) AYTEK Bıntuğ, İşletme Yönetimi, Ankara 1978, s.5.

mesidir. Kooperatif işletmeleri de dahil olmak üzere, üretim faktörlerinde olduğu gibi kalan çok az şey vardır. Gelişmeyen, büyümeyen işletmeler, sonunda pazardan çekilmeye ya da pazarlarını rakiplerine kaptırmaya zorlanırlar.

İşletmeler, bu nedenle kârlı çalıştıkları yıllarda, kârlarından bir kısmını ortaklarına dağıtmayıp, işletmenin genişletilmesi, tesislerin yenilenmesi, yeni makina ve teçhizat alımı gibi amaçlarla kullanırlar.

İşletmelerin genel amaçlarını kısaca toparlayacak olursak, kuruluş statüleri, sermaye birikimi ve kaynağı, teknik özelliği ve çalışma alanları birbirinden çok farklı olan işletmelerin, üretimi arttırmak, ürünlerinin kalitesini yükseltmek, maliyeti düşürmek ve böylece kârlarını arttırmak mecburiyetleri vardır. Bunu yapmayan işletmelerin, bir yandan içinde yaşamak mecburiyetinde oldukları kurallara uymak, diğer yandan sosyal pazar anlayışı içerisinde müşterilerine hizmet etmek ve onları tatmin etmek zorunluluğu vardır ki, buna da topluma hizmet ya da işletmelerin sosyal sorumluluk amaçları denir. İşletmelerde amaçların öncelik sırası, işletmeden işletmeye göre farklılıklar arz edebilir. Amaçlardan biri temel amaç olarak seçildiğinde, mesela kâr amaç olarak seçildiğinde, bu amaca ulaşabilmek için diğer amaçların da ihmal edilmeyeceği açıktır (9).

(9) AKTEPE Eyyüp, İşletmecilik Bilgileri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Yayın No. 53, İstanbul 1988, s.50.

Kooperatifler, gerçekte sermaye şirketlerinden birçok yönlerden ayrılmaktadır. Bir kooperatifle bir sermaye şirketini ayıran farklar şu şekilde belirtilmektedir:

1. Sermaye şirketleri, şirkete ortaklar tarafından yaratılmış olan sermaye için mümkün olduğu kadar fazla kâr sağlama amacını güderler. Bunun için de işçilerine ve üreticiye mümkün olduğu kadar az ödemeye, müşterilere ise, mümkün olduğu kadar fazla ödetmeye çalışırlar.

Kooperatiflerde amaç, bunun tamamen aksinedir. Çünkü kooperatiflerde işletme ya müşteriler (tüketim kooperatiflerinde olduğu gibi), ya üretici (üretim ve satış kooperatiflerinde olduğu gibi) veyahut da işçiler (arazi kullanma kooperatiflerinde olduğu gibi) tarafından yüklenilmiştir. Birinci halde müşteri olan ortaklar, kendilerine gerekli malları, kooperatifleri vasıtasıyla mümkün olan en az fiyata temine, diğer hallerde ise, üretici ve işçi olan ortaklar, ürettikleri malları ve emekleri için en yüksek fiyatı elde etmeye çalışırlar.

2. Sermaye şirketlerinde elde edilen kârlar, sermaye sahiplerine dağıtılır, yani ortaklara kâr (temettü) hissesi verilir.

Oysa kooperatiflerde elde edilen kârlar, ortaklara sermayelerinden dolayı dağıtılmaz. Çünkü kooperatif, ortakların ortaklık paylarına ve ortaklardan

alınmış borçlara sınırlı bir faiz öder. Bu faiz paranın kullanma hakkıdır ve uygun bir şekilde ayar edilmiştir. Bu faiz nisbeti, diğer şirketlerde olduğu gibi işletmenin iyi veya kötü durumda olmasıyla artıp eksilmez. Şayet kooperatif iyi durumda ise, bütün masraflar ve sermayelerin faizleri ödendikten sonra bir işletme fazlası kalacaktır. Bu işletme fazlası ortaklara dağıtılır.

3. Sermaye şirketlerinde kâr, ortaklara şirketteki sermayelerinin miktarına göre paylaştırılır.

Kooperatiflerde ise işletme fazlaları, ortakların kooperatifteki paylarına göre değil, kooperatifle yapmış oldukları alışveriş nisbetine göre paylaştırılır ve buna "risturn"(geri verme) denir.

4. Bir anonim şirkette ortaklar birbirlerini tanımayabilirler; hatta şirket yöneticileri bile, ortaklarının kimler olduğunu bilmeyebilir. Böyle bir şirkette, hisse senetleri herhangi bir mal gibi serbestçe alınıp satılabilir. Bu yüzden borsada bazı şahısların, şirketin hisse senetleri üzerinde spekülasyon yaparak, büyük kazanç temin etmeleri mümkündür.

Kooperatiflerde ise, ortaklık senetleri ancak kooperatife satılabilir ve ancak kooperatifin rızası üzerine başka birine devredilebilir. Fakat asla, şirketlerde olduğu gibi, serbestçe borsada alınıp satılmaz. Bu suretle hiç kimse kooperatifin ortaklık senetleri üzerinde spekülasyon yaparak para kazanamaz.

5. Sermaye şirketlerinde bir şahıs veya bir aile, şirketin hisse senetlerinin %50'sinden fazlasına sahip olup, şirkete hakim duruma geçebilir.

Oysa kooperatifte, bir şahsın sahip olacağı azami ortaklık payı sınırlıdır (1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na göre, 30.000 TL). Hatta bazı ülkelerin kooperatif kanunlarında bir ortağın azami ortaklık payı, kooperatifin sermayesinin beşte birinden fazla olamaz, şeklinde şartlar bile mevcuttur. Dolayısıyla kooperatifte bir şahıs veya bir aile, sermayeye dayanan bir hakimiyet kuramaz.

6. Sermaye şirketlerinde ortaklar, şirketin yönetiminde, sahip oldukları hisse senetleri miktarına göre oy verirler ve dolayısıyla hisse senetleri çok olanlar yapılacak işleri şirkete dikte ettirirler. Başka bir deyişle, şirket yönetimine sermaye hakimdir. Bu vaziyet sermaye şirketlerinde sermayenin birinci planda, ortakların ikinci planda geldiğini gösterir.

Oysa, kooperatiflerin genel kurul toplantılarında her ortak, ortaklık payı ne olursa olsun, yalnız bir oya sahiptir. Bir ortağa bir oy ilkesi, birçok ülkede kanunla da tesbit edilmiştir. Kooperatiflerin bu özelliği, kooperatif için insanların paradan daha önemli olduğunu ve bütün ortakların, kooperatifleri nezdinde aynı haklara sahip bulunduklarını göstermektedir.

7. Sermaye şirketlerinde kârlılık ilk planda olması nedeniyle sosyal amaç ikinci planda kalır.

Kooperatiflerde ise, sosyal amaç, kuruluşun önemli unsurlarından biridir (10).

Kooperatif işletmeleri ile ticari ve üretim işletmeleri arasındaki benzerlik ve farklılık amaçları bakımından önemli bir değişiklik ve özellik arzettir.

İşletmelerin amaçları, faaliyette bulunanlara, mülkiyeti kontrol eden kişi veya kurumların özelliklerine göre farklılıklar gösterir. "Örneğin bir devlet işletmesi olan Ankara Devlet Hastanesi'nde amaç, sosyal fayda yaratmaktır." Özel kişilerce işletilen bir şirkette veya diğer bir ticarethanede amaç karlılık olmaktadır. Aynı şekilde kooperatif kuruluşları da bir işletme olduğuna göre bu kooperatif işletmelerinde de aşağıda belirttiğimiz benzer amaçlar vardır (11):

- Mal veya hizmet üretmek ve bu üretimi devam ettirmek amacı,
- Karlılık amacı,
- Topluma hizmet ve sosyal fayda yaratmak amacı,
- Ekonomik çalışma iktisadi olma amacı,
- Diğer amaçlardır.

(10) MÜLAYİM, Ziya Gökalp, Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s. 75-76.

(11) TATAR Tevfik, İşletmecilerin Temel Kuralları, Ankara, 1987, s.22.

Ancak kooperatif işletmeleri bu amaçların yanında daha ziyade ortaklarının (üyelerinin) ihtiyaçlarını karşılamak amacına ağırlık vermektedir.

B - Tarım Kooperatiflerinin Tarihi Gelişimi

Tarım kesiminde kooperatifçiliğin tarihi çok eskilere dayanır. En eski çağlardan günümüze kadar uzanan kooperatifçiliğin temelinde karşılıklı yardım ve dayanışma olmasaydı, insanlığın ekonomik, sosyal, teknik ve kültürel alanda bugünkü seviyeye ulaşması mümkün olmazdı.

Tarımsal alanda insanlar arasındaki işbirliği, toplumların tarım hayatına geçişleriyle başlar. Bu tarımsal kooperatifçiliğe somut örnekler vermek gerekirse, Mezopotamya'da M.Ö.3000 yıllarındaki "Birlikte toprak işleme ortakları ile Mısır'da Firavunlar devrindeki bugünkü modern kooperatif silolarının ilk işareti sayılan "Bolluk Tahıl Ambarları"nı gösterebiliriz (12).

a- Yabancı Ülkelerde:

Belirli amaçlara ulaşmak için, kişilerin bir araya gelip ortak çabalara giriştikleri, insanlık tarihi boyunca çok görülmüştür. Bu girişimler, ilkel toplumların belirgin bir özelliğini yansıtır. Daha çok ortak

(12) ŞAHİNÖZ Ahmet, Tarımsal Kooperatifçiliğin Değişik Alanlarda Örgütlenmesi, H.Ü.İ.İ.B.Fak. Dergisi Sayı 3, Ankara 1984, s.53.

abalar, çok kez geçici bir ihtiyaı gidermeye yönelmiştir. Özellikle ortaada ve eski Yunan ve Roma dönemlerinde bazı örnekleri varsa da, örgütlenmiş sürekli işbirliği atılımları tarih boyunca pek görülmemiştir.

Batı lkelerinde modern(ağdaş) kooperatifçiliğin doğuşunu inceleyebilmek için XIX. yüzyılın başlarından itibaren geniş bir fikir yelpazesi içindeki gelişmeyi incelemek gerekmektedir. Charles Fourier, Robert Owen, William Thompson, Proudhon, Louis Blanc, Pierre Leroux Cobet ve Buchez gibi isimler ortaya attıkları fikirler ve uygulamada gösterdikleri çabalarla modern kooperatifçilik fikrinin ilk temel taşlarını koymuşlardır(13).

Ancak dünyada geleneksel kooperatifçilik hareketinin her iklim ve kıtada motifleri ile de olsa karşılaşmak mümkündür.

Avrupa'da bu dayanışma duygusu, uygulamada Slavularelada ismi "mir", "zadrove" veya "artel" denen şekillerde ortaya ıkmiş; bu geleneksel uygulama. kuralları üzerinde bugünkü Sovyetler Birliği'nde "kolhozlar" inşa edilmiştir. Özellikle Ortaçağda "Jra ve Alp Dağları'nın Meyvei Birlikleri" bu bölgelerin iktisadi hayatında büyük bir önem kazanmıştır.

Afrika'da bu tipteki geleneksel teşkilatlanmalar hemen hemen Afrika toplumlarının yapısı kadar büyük bir karışıklık arz etmektedir.

(13) A.g.e., s.54.

İnsanlara kardeşlik, yardımlaşma ve karşılıklı yardımı emreden İslam dininin etkisi altında, müslüman olan Kuzey Afrika'da bu tipte çok sayıda kuruluşun faaliyet gösterdiği bilinmektedir.

Latin Amerika'da bu tür kuruluşların en etkili ve yaygın olanlardan birine And Dağları bölgesinde rastlanmaktadır. Meksika'da "ejido"lar ismini alan bu kuruluşlar, 1910, 1917 ve 1934 yıllarında ihya edilerek modern biçime dönüştürülmüşlerdir.

Asya'da bugünkü modern kooperatiflerin geleneksel biçimlerini temsil eden çok sayıda kuruluş tipine rastlanmaktadır. Hindistan'da sonradan modern tarzda yeniden organize edilen köy ve köy gruplarını içine alan "panşaya"lar; Pencap bölgesinde "birton", "abat" "lana" ve "fad" ismini alan ilkel kooperatif biçimleri; Pakistan'da "nep"; Endonezya'da "götongrojong" ; Japonya'da "dozuku" "kumi" "burakn" ve "yui" ismi altında ortaya çıkan kooperatifçiliğin geleneksel şekillerinin tamamı, hem de yüzyıllar boyu, hep aynı amaçlara hizmet etmişlerdir (14).

Dayanışma ve işbirliğini hedef alan bu tip geleneksel kooperatif kuruluşları, yüzyıllar boyu Türk toplumunda "imece" ismi ile kullanılmıştır. Ortak yol yapmak, ortak çoban, sığırtaç ve bekçi tutmak, ortaklaşa

(14) Boson Marcel, "La Doctrine Cooperotive", Revue Economique et Sociale, Lausanne, Novembre 1969, s.253 ud.

camii, okul, sulama tesisleri, koru veya mera tesis etmek gibi amaçlarda kullanılan "imece" usulü Türk toplumunda, beraber çalışmanın ve topluluk dayanışmasının simgesi olmuştur. Ayrıca ölüm veya askerlik sebebi ile bir evin erkeksiz kalması halinde, üretim faaliyetlerinde yardımcı olmak için, bütün köyün o ailenin yardımına koşmasına "keşik" veya "fesh" ismi verilmektedir. Özellikle biçim ve harman aylarında bu tip çalışmalara daha sık rastlanmaktadır. (15).

Kooperatifçilik hareketinin Batı ülkelerinde, ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmasına Robert Owen (1771-1858) ve Dr. William King (1786-1865) teorileri ve çabaları ile önyak olmuşlardır.

1844'te başlayan Rochdale Pioneers atılımı, bu çabaların ilk başarısı olmuş, sonra da tüm ülkelere yayılmıştır (x)

Fransa'da Charles Fourier (1772-1837), Louis Blanc (1811-1882) ve Philippe Bucher (1796-1865) ve daha sonra Charles Gide (1847-1932) tarafından kurulan üretim ortaklığı, bir tür kooperatiftir. Sonradan Alman Ferdinand Lassalle

(15) HAZAR Hureddin, Kooperatifçilik Tarihi, T.K.K. Yardımlaşma Birliği Yayınları No:1, Ankara 1970, s.53.

(x) Rochdale, Batı İngiltere'de endüstri kasabasıdır. 19. yüzyılda Lancashire yöresinin pamuk ipliği ve yünlü tekstil endüstrisinin merkezi olmuştur. 28 işçi "the Rochdale pioneers Eguitable Society" adı altında bir tüketim kooperatifi kurarak ilk kooperatifçilik hareketini başlatmıştır.

(1825-1864)'ın teorilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Üretim ortaklıkları önemli ölçüde yaygınlaşmamıştır; ama o dönemde genel kooperatifçilik hareketini çok etkilemiştir.

Tarımsal Kooperatifçilik hareketinin gerçek başlama yeri Almanya'dır. Frederich Wilhelm Raiffeisen (1818-1888) ve Wilhelm Hoos (1839-1913), kredi alım ve daha sonra pazarlama alanlarını kapsayan oldukça eksiksiz bir kırsal kooperatif sistemini bir kaç yıl içinde kurmuşlardır.

Yine o dönemde İtalya'da Luigi Luzzatti (1841-1927) Fransa'da Abbe'de Lemmerois (1782-1854) tarım kredi kooperatifleri alanında, daha sonraki dönemde İrlanda'da Sir Horace Plunkett (1854-1932) süt endüstrisi alanında benzer çabalar göstermişlerdir(16).

Kooperatifçilik Batı'daki gelişmesini ve tanımını 20. yüzyılın başında Hindistan'a taşımıştır. Daha sonraları Afrika ve Asya'nın hemen her tarafına yayılmış ve kooperatiflerin sayısı hızla artmıştır.

b - Türkiye'de :

Bilindiği gibi ülkemizde kooperatifçilik hareketini ilk başlatan Mithat Paşa olmuştur. Mithat Paşa 1863 yılında, Pirot kasabasında "Memleket Sandığı"

(16) Franz C.Helm, Çev. İlhan Cemalcılar, Kooperatif İşletme Ekonomisi, E.İ.T.İ.A. Yayınları, Yayın No: 150/92, Eskişehir 1976, s.2.

adıylı ilk tarım kredisi Örgütünü kurmuştur. Pazar için üretimde bulunan çiftçilerin kredi gereksinmelerini karşılamayı amaçlayan Memleket Sandıkları, kısa sürede ülkenin çeşitli bölgelerine yayılmıştır(17).

Bu sandıklar, tarım kredisi , üretim kredisi ve üretim kooperatiflerinin birleşimi niteliğindedir.

Köylünün bu sandıklara gelir sağlamak amacıyla çalıştırılması, önceleri iyi sonuç vermiş, ancak sonraları köydeki nüfuzlu kimselerin işleri, köydeki sessiz ve zayıf kimselere yüklemeleri dolayısıyla, çeşitli yakınlara ve sakıncalara yol açmıştır. Daha sonra İmece biçimindeki bu çalışma aynı vergiye dönüştürülmüştür(18).

Zamanla çeşitli nedenlerle gücü azalan bu sandıkların yerine, 1888 yılında T.C.Ziraat Bankası kurulmuştur. Mithat Paşa'dan sonra kooperatifçilik hareketi uzun süre duraklamıştır.

Ülkemizde ilk tarım kooperatiflerinin kuruluşu ise, 1911 yılında incir ihracatçıların ve aracılarn, üreticileri zorlayan ve onları sövmürmeyi hedef alan hareketlerine karşılık olarak, Aydın üreticileri tarafından "İncir Himayei Zurra Anonim Şirketi" adı altında bir ortaklığın kurulması ile ilk hareket olarak göze çarpar(19).

(17) SAKA Remzi, Yüzüncü Yılda Tarım Kooperatifçiliğine, Ankara 1963, s.30-37.

(18) FINDIKOĞLU Z.Fahri, Türkiye'de Kooperatifçilik, İstanbul 1953, s.35.

(19) KARALAR Rıdvan, Teoride ve Türkiye Uygulamasında Tarımsal Pazarlama Açısından Kooperatif İşletmeler, E.İ.T.İ.Akademesi Yayın No: 126/76, Eskişehir 1975, s.106-107.

Büyük Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı Millî Mücadele hareketi ile kooperatifçilik hareketi de beraber gelişmeye başlamıştır. 1920 yılında kooperatif şirketleri, 1923 yılında İstihsal Alım-Satım Nizamnamesi, 1924 yılında kredi, alım satımla ilgilenmek üzere İtibari Zirai Birlikler Kanunu, 1929 yılında 1470 sayılı Zırai Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkarılmıştır.

Bu gelişmenin önemini 1931 yılında "Kooperatif yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zeka ve maharetleri birleştirmektir." buyrukları ile ifade eden Atatürk, Türk Kooperatifçilik Kurumu'nu kurmuş, 1936 yılında ise, Sıfık-Tekir Çiftliği Tarım Kredi Kooperatifi'nin bir numaralı ortağı olmuştur (20).

1935 yılında Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu çıkartılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın da araya girmesi ile, 1950 yılına kadar kooperatifçiliğimizde bir gelişme olmamıştır. Bu yıldan sonra, muhtelif bölgelerde Pancar-İstihsal Esnaf Kefalet, Toprak-Su Kooperatifleri kurulmaya başlamıştır. Ancak buraya kadar konu edilen kooperatifler, devletin müdahalesi ve kontrolü ile geliştirilen, yukarıdan aşağıya doğru başlatılmış bir hareket olarak görülmektedir. Kırsal alanlarda özel kanunlarla kurulan ve tarım kesimine hizmet götüren

(20) POYRAZ Hüsnü, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na Göre Kurulan Tarımsal Amaçlı Kooperatifler , X.Türk Kooperatifçilik Kongresi Ankara 1981, s.14.

belli başlı kooperatiflerden Tarım Kredi ve Tarım Satış Köy Kalkınma Kooperatifleri, kendi kendine sevk ve yöneti- me dayanan gerçek kooperatifçilikten ziyade, tarım kre- disinin düzenlenmesinde ve devlet destekleme alımları politikasında, birer araç olarak kullanılmaktadır. Esas arzu edilen tabandan gelen hareketle başlayan, aşağıdan yukarıya doğru gelişmesi istenen gönüllü kooperatifçi- liktir. Bu gelişme ilk defa 1965 yılında çok amaçlı Köy Kalkınma Kooperatifleri'nin kurulmasıyla başlamıştır.

Kooperatifçilik, 1961 Anayasası'nın 51.maddesinde koopera- tifçiliğe özel bir yer verilmesiyle önem kazanmış, çalışmala- rı hızlandırılmış ve nihayet ayrı bir Kooperatifler Kanu- nu 24.4.1969 yılında Parlementoda kabul edilerek, 1163 sayı ile 10 Mayıs 1969 günü "Resmi Gazete'de yayımlan- mıştır. Kooperatifler Kanunu, Türk Ticaret Kanunu'nun "Kooperatif Şirketler" başlıklı on sekiz maddelik bö- lümünün yerine geçmektedir (21).

C - Tarım Kooperatiflerinin Çeşitleri

Kooperatiflerin münferit faaliyetlerinde benim- sediği davranışlar, sonunda kooperatif geleneklerini teşkil etmektedir.. Kanun koyucu ve icra organının bu gelenekleri dikkate alarak hazırladıkları kanunlar ve kooperatif tip statüleri de, çok defa olduğu gibi

(21) HAZAR Nureddin, Kooperatifçilik Tarihi, Tarım Kredi Koopera- tifleri Yardımlaşma Birliği Yayınları No: 1, Ankara 1970, s.257.

benimsenmiştir (22). Türkiye'deki Tarım Kooperatifleri genel olarak ikiye ayrılır. Bunlar:

1. Tarım Kooperatifleri,
2. Tarım Dışı Kooperatiflerdir.

Çalışmamızın gereği, tarım kooperatiflerine ağırlık vereceğiz; ancak tarım dışı kooperatifler konumuzun dışında kalacaktır.

Tarım kooperatifleri, amaçlarına göre de tek amaçlı ve çok amaçlı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır:

Tek Amaçlı Kooperatifler: Ortakların sadece belli bir konudaki gereksinimini yerine getiren kooperatiflerdir.

Bu kooperatifler, tarımsal kredi temin ve pazarlama kooperatifleri olarak sıralanabilir.

Çok Amaçlı Tarım Kooperatifleri: Daha çok toprak reformu yapılmış ülkelerde görmek mümkündür. Bunları, tarımsal üretimin her aşamasını içeren çalışmalara sahip üretim kooperatifleri olarak nitelendirebiliriz. Bu tür kooperatifler, aslında üretim için gerekli olan makina ve teçhizat sağlamayı amaçlarken ayrıca üretimin ihtiyacına cevap verebilmek için sermaye, kredi, girdi temini, pazarlama olanakları yaratmayı da amaçlamaktadır.

(22) AKTEPE Eyüp, Kooperatif İşletmeciliği, T.T.K. Kooperatifleri, Yayın no: 35, Ankara 1988, s.11.

Tarım kooperatiflerinin faaliyette bulundukları yerlere göre gruplandırılması da aşağıdaki gibi yapılmaktadır:

- Bunlar: a) Yerel kooperatifler,
b) Bölgesel Kooperatifler,
c) Ulusal Kooperatifler'dir.

Ayrıca kooperatifler, dikey örgütlenme içinde üçlü bir ayırımla sınıflandırılmaktadır (23).

- Bunlar: a) Birim Kooperatifleri,
b) Bölge Kooperatifleri,
c) Üst Örgüt Kooperatiflerinden ibarettir.

Türkiye'de tarım kesiminde, değişik yasa ve ana sözleşmelerle kurulmuş yaklaşık 15 bin dolayında 12 ayrı çeşit kooperatif bulunmaktadır. Başta Köy Kalkınma Kooperatifleri olmak üzere, bir kısmı tek amaçlı, diğerleri ise, çok amaçlı kooperatif görünümündedirler.

Ülkemizin kırsal kesiminde faaliyet gösteren kooperatif, çeşit ve sayıları bakımından Tablo 1 ve 2'de görüldüğü gibidir.

Tablolardan anlaşılacağı gibi Türkiye'deki bazı tarım ve tarım dışı kooperatiflerin 1966 yılından 1985 yılına kadar bir gerileme sergiledikleri görülmektedir.

(23) TAN Ayhan, a.g.e., s.16.

TABLO 1 - BAZI TARIM ve TARIM DIŖI KOOPERATİFLERİMİZİN GELİŖME DURUMU

Yıllar	Koop.	1966	Koop.	1970	Koop.	1975	Koop.	1985
Tarım Koop.	Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Sayısı
Tarım Kredi	1816	1.153.217	2.023	1.308.461	2.060	1.320.000	2.307	1.401.284
Tarım Satış	236	168.974	618.000	239.407	681.000	265.000	482.000	535.000
Köy Kalkınma	383	12.000	1.657	143.000	5.507	967.000	5.584	521.787
Pancar İstihsal	18	331.000	19.000	419.000	20.000	447.000	--	--
Toprak Su	407	8.000	850.000	43.850	1.302	77.800	1284.000	130.872
Diğer Tarım Koop.	152	--	201.000	--	--	--	--	--
TOPLAM	3012	1.672.891	5.368	2.153.713	9.570	3.071.8	9.621	2.678.943

Yıllar	Koop.	1966	Koop.	1970	Koop.	1975	Koop.	1985
Tarım Dış Koop.	Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Sayısı
Konut Koop.	2.628	165.000	4.390	211.880	9.398	455.000	27.445	8.000.000
Esnaf Koop.	311	114.641	465	198.599	584	300.000	807	600.000
Küçük Sanat Koop.	478	142.000	409	157.000	--	--	673	100.000
İstihsal ve Satış	404	48.000	175	25.250	--	--	--	--
Toplam	3.821	469.641	5.439	592.729	9.982	755.000	28.925	8.700.000

Tablolardan anlaşılacağı gibi Türkiye'deki bazı Tarım ve Tarım dışı kooperatiflerin 1966 yılından 1985 yılına kadar bir gelişme sergiledikleri görülmektedir.

Kaynak: Muhtelif Karınca Dergilerinden Derlenmiştir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi köy kalkınma kooperatifleri tek amaçlı olduğu halde, diğerleri çok amaçlı kooperatif görünümündedirler. Bugün ülkemizde 25 türde kooperatif, 203 birlik ve 4 merkez birliği mevcut bulunmaktadır.

Tablo ve grafiklerin de gösterdiği gibi, Türkiye'de kooperatiflerin kantitatif durumları, 1163 sayılı kooperatifler kanununun kabulünden sonra, "kooperatif sayıları" ile birlikte ortak sayıları hızla artmıştır. Ancak bu hızlı artışın tarım ve tarım dışı kooperatiflerden daha hızlı olduğu görülmektedir.

Kooperatiflerin ve üye sayılarının hızla artmasında suni bir yükseliş olurken, birçok problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum bir yandan vatandaşları maddi yönden mağdur edecek boyutlara ulaşırken, diğer yandan devlete olan inancı da sarsacak nitelikte görülmektedir.

Ülkemizde 1987 yılında ise, 27 türde 49.258 kooperatif, 203 birlik, 7 merkez birliği ile, 14.508.632 ortağın varlığı bilinmektedir. Bu husus kooperatifçilik açısından büyük bir gelişmenin olduğunu göstermektedir. Ancak rakamların analizini yapacak olursak, Türkiye'de her 5 kişiden 2 kişinin kooperatif üyesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kadar hızlı kantitatif büyüme içersinde olan kooperatiflerimizin ekonomiye ve üyelere ters orantılı etkisi gözlenmektedir(24).

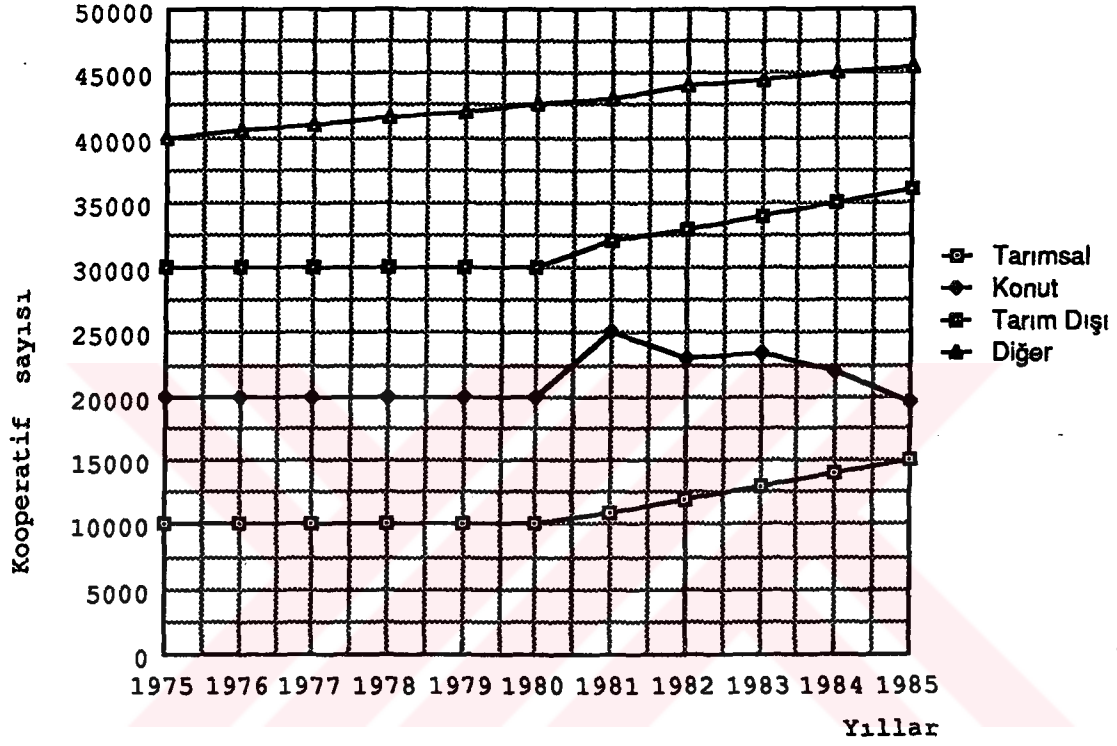
(24) AKTEPE Eyüp, Kooperatif İşletmeciliği, T.T.K.Koop. Merkez Birliği, Ankara 1988, s.21.

TABLO 2 - 1987 YILINDAKİ TARIMSAL KOOPERATİFLERİN TÜRLERİ ve SAYILARI

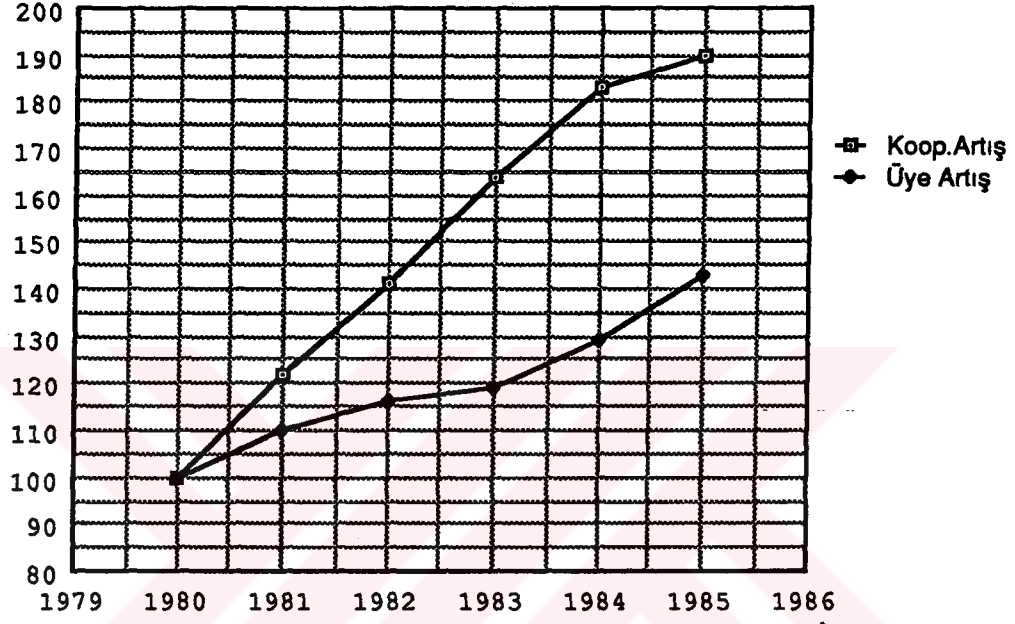
Kooperatifin Çeşidi	Bağlı Bulunduğu Kanun	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Birlik Sayısı	Merkez Birliği Sayısı
1- Tarım Satış	2834 Sayılı Kanun	826	674.026	23	--
2- Tarım Kredi	1551 Sayılı Kanun	2.533	1.350.004	9	1
4- Köy Kalkınma	1163 Sayılı Kanun	7.626	685.221	84	2
5- Pancar İst. ve Sat	1163 Sayılı Kanun	21	715.135	1	--
6- Orman Köy. Kalk.	1163 Sayılı Kanun	1.715	97.776	--	--
7- Toprak - Su	1163 Sayılı Kanun	1.61	12.750	3	--
8- Hay.Ür.Ted.Paz.	1163 Sayılı Kanun	412	7.494	--	--
9- Çay İst.ve Sat.	1163 Sayılı Kanun	86	11.325	6	--
10- Su Ürünleri	1163 Sayılı Kanun	351	16.752	4	--
11- Elekt.İst.Sağ.ve İşl.	1163 Sayılı Kanun	13	268.000	--	--
12- Top. Tar. ve Refor.	1757 Sayılı Kanun	13	896.000	--	--
TOPLAM		15.218	3.976.427	130	3

Kaynak: 1987 Yılı Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı
Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu

Şekil : 1 TÜRKİYE'DEKİ KOOPERATİFLERİN YILLARA GÖRE
SAYILARINDAKİ GELİŞMELER

Şekil: 2 TÜRKİYE'DE YILLARA GÖRE TARIM SAHASINDA KOOPERATİFLERİN
VE ÜYELERİN ARTIŞ HIZI

Türkiye'de değişik özellik arzeden kooperatifçilik gelenekleri tarım, üretim, tüketim, satış gibi faaliyetlere uyabilmektedir. Kooperatifleri temel ve yardımcı kıstasları bakımından aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkün olmaktadır:

1) Üretim ve Tüketim Kıstasına Göre:

- a- Üretim Kooperatifleri,
- b- Tüketim Kooperatifleri,
- c- Karma Şekilleri (Üretici sıfatı hakim olmakla beraber, bunlar hem üretici hem de tüketicidir.)

2) Üretim ve Hizmet Kıstasına Göre:

- a- Üretim, muhafaza Kooperatifleri,
- b- Ortak satınalma ve imalat maddesi temini kooperatifleri,
- c- Hizmet Kooperatifleri, ortak amaç kullanmak, suni Tohumlama Kooperatifleri,
- d- Ortak Tarım İşletmeleri Kooperatifleri.

3) Temel ve Yardımcı Faaliyetler Kıstasına Göre:

- a- Temel Kooperatifler
 - 1- Tarım Kooperatifleri,
 - 2- Zenaat Kooperatifleri,
 - 3- Perakendeci Tüccar Kooperatifleri,
 - 4- Yapı Kooperatifleri,
 - 5- Tüketim Kooperatifleri,
 - 6- Basım ve Yayın Kooperatifleri,
 - 7- Öğretim Kooperatifleri,

b- Mali işlemleri gibi yan ve yardımcı faaliyetler kıstasına göre:

- 1- İşçi Kredi Kooperatifleri,
- 2- Karşılıklı Tarım Kredi Kooperatifleri,
- 3- Zenaat ve El Sanatları Kooperatifleri,
- 4- Tüketim Kredi Kooperatifleri,
- 5- İnşaat Kredi Kooperatifleri,
- 6- Karşılıklı Deniz Kredi Kooperatifleri,
- 7- Esnaf Kredi Kooperatifleridir (25).

a- Tarım Kredi Kooperatifleri

Küçük ve orta çaplı tarım işletmelerinin kredi gereksinmelerini karşılamak, yüksek faizle kredi veren aracılara karşı üreticileri korumak amacıyla kurulmuş kooperatiflerdir.

Başka bir deyişle, Tarım Kredi Kooperatifleri, ortaklarının ucuz ve yeterli kredi gereksinmelerini karşılayabilmek amacıyla kurulmuş, tek amaçlı hizmet kooperatifleridir(26).

Tarım kesiminde yeterli gelir seviyesine sahip olmayan işletmelerin geliştirilmesi ve birim alandan sağlanan verimin yükseltilmesinde modern tarım girdilerinin kullanılması önemli rol oynamaktadır. Şüphesiz

(25) AKTEPE Eyyüp, a.g.e., s.11.

(26) MÜLAYİM, Ziya Gökalp, Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Ankara, 1975, Bilgi Yayınevi, s.186.

tarım kesiminin kalkınmasında, insangücü ve bilginin yanında tabii ve teknik kaynaklar ile kredi ve sermayeye de geniş ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır(27).

Tarım kredi kooperatif işletmeleri esas anlamıyla kişilerin kendi hür iradeleri, müşterek imkan ve kaynaklarıyla, ortak faydalar sağlamak maksadıyla emek ve sermaye birliği yaptığı bir ortaklık şekli olan kooperatiflerdir (28).

Türkiye'deki Tarım Kredi Kooperatiflerinde, özellikle Cumhuriyet döneminden sonra gelişmeler olmuştur. Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu hazırlanırken, ülke gerçekleri ile birlikte, başarılı bir gelişme modeli oluşturan Batı Alman Raiffeisen Kooperatiflerinin durumu da gözönünde tutulmuştur. Ancak, zamanın ihtiyaç ve icaplarına uygun olarak hazırlanan bu kanun, T.K. Kooperatiflerinin her türlü işlerini T.C. Ziraat Bankası'nın gözetim ve denetimine tabi tutmuştur. Bu kuruluşlar, ortaklarına sadece kısa vadeli kredi dağıtan bir teşkilat olarak yorumlanmaya başlamıştır(29).

Başarılı olan tarımsal kooperatifleri, özellikle OECD ülkeleri çerçevesinde Batı Almanya, Hollanda, İtalya gibi ülkelerde görmek mümkündür. Tarımsal üretimin

(27) KETEN Mustafa, The Role and Importance of Coops In Apricultural Credit ve Marketing Process p.52.

(28) KETEN Mustafa, Kooperatifçiliğe Giriş, Ankara 1978, s.13.

(29) Tarım Kredi Kooperatiflerinde ATATÜRK ile 50 Yıl, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Ankara 1985, Yayın No: 18, s.3.

miktarında ve üreticilerin net gelirlerinde istikrarlı bir artış sağlanamamaktadır. Bu ise, Türk tarım işletmelerinin modern tarım girdilerini kullanmaları ve pazar için üretim faaliyetlerinde bulunmaları sebebiyle kooperatif organizasyonlar şeklinde de teşkilatlanmalarına sebep teşkil etmiştir. Ancak bu anlamda kooperatif hareketinin, serbest piyasa ekonomisi kuralları içinde, kamu ve özel sektörle beraber, ekonomik hayatta yer alan, gönüllülük esasına dayanan, devlet yönetiminden ve müdahaleciliğinden uzak, fakat devlet desteği kontrolünde olan bir gelişme içinde olması gereklidir.

Esas itibarıyla tarım kredi kooperatiflerini amaç, fayda ve faaliyetleri bakımından kısaca değerlendirdiğimiz zaman, ortakların üretimini arttırmak ve kıymetlendirmek için ucuz üretim maliyeti temini suretiyle ortakları zararlı kredi yollarına başvurmaktan kurtarmayı hedefler. Böylece ülke içinde ve dışında rekabet kabiliyetlerini artırır. Tarım kredi kooperatiflerinin faaliyetleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

a- Ortaklara gelişme, donatma ve tesis kredileri açmak,

b- Ortakların ihtiyaçları olan tohumluk, fidan, fidelik, gübre, ilaç, tarımsal alet, makina ve çift hayvanlarını aynı kredi olarak temin etmek,

ç- İşletmeler kurarak ortakların münferit olarak sahip olamadıkları tarım alet ve makinalarını satın alarak, ortakların hizmetine tahsis etmektir.

Bu amaçları irdeleyecek olursak, mevduat toplamak, kredi sağlamak, faiz haddini düşürmek, ortaklarına kredi konusunda tavizlerde bulunmak, alınan kredinin üretimde kullanılmasını gerçekleştirerek, tarımsal üretimin artmasını sağlamaktır. Bu nedenle tarım kredi kooperatifleri, yalnız üretim işlerinde kullanılmak üzere ortaklarına kredi verir(30).

b - Tarım Satış Kooperatifleri

Tarımsal amaçlı kooperatiflerden birisi de tarım satış kooperatifleridir. Bu kooperatifler ayrı özellik ve öneme haizdirler. Çünkü bu kooperatifler, gerek ülke ekonomisi açısından gerekse kooperatifçilik açısından olsun üretim kooperatifleri grubu içinde i ve dış piyasa şartlarında, ortakların ürettikleri mamllerin satış ve pazarlamasını üstlenmişlerdir.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren tarımsal pazarlamaya önem verilmiş, önce çok amaçlı kooperatifleri öngören 1924 tarihli yasa ıkartılmışsa da, ülkenin içinde bulunduğu sosyo ekonomik ve kültürel şartlar nedeniyle başarılı sonuçlar alınamayınca, 1935 yılında 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, kabul edilmiştir. Kooperatifçiliği stten alta kurmaya çalışan bu yasa, Ziraat Bankası'na ve Ticaret

(30) TURAN Zübeyir, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Kooperatifçilik Programı, Tarım Kredi Kooperatiflerinin Yapısı, Seminer Notları, Ankara 1986, s.3.

Bakanlığı'na kooperatif demokrasisi ile bağdaşmayan yetkiler tanınmış ve kooperatif işletmelerinin özelliklerle dört konuda görev üstlenmesini istemiştir.

- Ortak ürünlerinin piyasada istenen kalite ve standartta yetişmesini sağlamak için gerekli girdi, araç ve gereçleri ucuza almak ve dağıtmak,

- Ortak ürünlerine sürekli pazar bulmak, gerekirse bu ürünleri işlemek ve işlenmiş bir şekilde satmak, böylece iç ve dış aracılara giden kazancı ortaklara kazandırmak,

- Piyasalarda düzen verici bir rol oynamak, aşırı fiyat dalgalanmalarının önüne geçmek ve ürünlerin ortaklar yararına olan fiyatlarla satışını gerçekleştirmek,

- Belirli koşullarda ortak olmayanların da ürünlerini alıp, değerlendirmek ve satmaktır. Bu amaçları gerçekleştirebilecek şartlar aşağıdadır:

a) Ortak kooperatifleri, teslim etmeyi üstlendikleri ürünlerin hepsini veya bir kısmını teslim edemedikleri zaman, birliğin piyasadaki itibarını korumak, kooperatiflerin yararına olan sözleşmelerin gereklerini yerine getirebilmek için ortak dışı alımlar yapılabilir.

b) İç ve dış piyasaların birlikte talep ettikleri cins ve kalitedeki ürünün ortaklar tarafından yeterince karşılanmaması halinde,

c) Devletçe görülecek lüzum üzerine ortak dışı alım yapılabilir(31).

Anlaşıldığı gibi 2834 sayılı yasa bir yandan birim maliyetini düşürebilmek için ürünlerin işlenme ve satış işlerini birim kooperatifler yerine, bölgesel birliklere vermiş, gerekli araç ve gereçlerin alımının toptan ve ucuza yapılmasına ayrı bir özen göstermiştir. Bunun yanısıra üretici yararına bir fiyat politikası güdebilmek, ülkenin dış gelir kaynaklarının %60'ından fazlasını oluşturan tarımsal ürünlerin üretim ve satışını dünya piyasalarına göre ayarlayabilmek, ülke kaynaklarını toplum çıkarı doğrultusunda kullanabilmek ve gelir dağılımında adaleti sağlayabilmek için, diğer kamu kuruluşlarının yanısıra tarım satış kooperatiflerinin de destekleme alımlarında görev alabileceği yasada belirtilmiştir (32).

Tarım satış kooperatifleri bugünkü tüzel kişiliklerini, 1935 yılında kabul edilen 2834 sayılı yasa ile elde etmişlerdir. Bu yasaya göre, ilk kurulan birlik, 1937 yılında İzmir'de teşkil edilen "İzmir İncir Satış Kooperatifleri Birliği"dir (33).

(31) 2834 sayılı ve 1935 tarihli Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, Mad. 3, 17.

(32) BAŞAR Haşmet, Türkiye'de ve Dünyada Kooperatif Kuruluşlarının Sosyo-Ekonomik Yapısı, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1983, s.151.

(33) SORAL Erdoğan, Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Sorunu, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No: 159, Ankara 1981, s.5.

2834 sayılı yasaya göre, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin kuruluş amaçları şöyledir:

a) Ortakların ürünlerine devamlı sürüm ve alıcılar bulmak,

b) Gereğinde bu ürünleri hammadde olarak işlemek ve satışını yapmak,

c) İç ve dıştaki aracılara giden kazancı, üreticilere yansıtarak, mali durumlarını yabancı ülkelerdeki üreticilere karşı güçlendirmek,

d) Piyasada düzen verici bir yer alarak, fiyat dalgalanmalarının önüne geçmek,

e) Ürünlerin tüketim piyasasında en iyi fiyatlarla satışını sağlamak,

f) Yurt içi ürünlerinin standartlaşmasında üreticiler ile tüccarlara düşen görevleri gerçekleştirmek,

g) Ortakların üretim ihtiyaçlarına yarayan her çeşit araç ve gereçleri toptan ucuz olarak, alıp dağıtmak,

h) Ürünleri ucuza mal etmek,

ı) Satış kapasitesini iyileştirmek,

i) Ürünlerin kalitesini iyileştirmek,

j) Ortakların ürünlerinin uluslararası piyasalarda en iyi fiyatlarla satışını sağlamaktır.

c - Köy Kalkınma Kooperatifleri

1965 yılında Köy İşleri Bakanlığı tarafından kurulan köy kalkınma kooperatifleri çok amaçlı olarak üretim ve pazarlama görevleri üstlenmişlerdir. Bu yönüyle

köy kalkınma kooperatiflerinin kırsal alanın çok yönlü kalkınmasına katkıda bulunacağı düşünülmüştür. Bu kooperatiflerin kuruluşunu gerçekleştiren kişilerin, yurt dışına gitmelerine Köyişleri Bakanlığı'nca öncelik verilmesi öngörülmüştür. Bu düşünce içerisinde, vatandaşların tasarruflarını, kırsal yörelerin kalkınmasında değerlendirmek üzere bir politika tespit edilmiştir(34).

Kooperatif üyesi olarak dış ülkelere çalışmaya giden kişiler, köylerde kurulan kalkınma kooperatiflerine önemli derecede katkıda bulundukları için, kısa sürede ülke çapında binlerce kooperatifin kurulmasını sağlamışlardır. Başlangıçta 296 kooperatif ve 13.053 ortağa erişen bu işletmelerin üye sayısı son yıllarda düşmüş bulunmaktadır. Bu hususa yurt dışına çalışmaya giden işçilerin üyelikten ayrılmaları sebep olduğu gibi, kurulan kooperatiflerin fizibilite raporlarında belirtilen ölçülere uyulmadığı, kooperatif yöneticilerinin ehliyetsiz oluşu, üretilen mal ve hizmetin pazarlanamaması ve yeterli devlet desteğinin olmamasının sebep olduğu kanaatindeyiz.

Köy Kalkınma kooperatiflerinin amacı, Köyişleri Bakanlığı'nca şu şekilde tespit edilmiştir:

(34) DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı Kırsal Kooperatifçilik Özel İhtisas Alt Komisyon Raporu, Ankara, 1977, s.22.

a- Köy tarım faaliyetlerini düzenlemek ve yönetmek, çiftçi işletmelerini verimli, kazançlı ve çalışır duruma getirmek,

b- Pazarlama faaliyetlerini düzenlemek, konuyla ilgili tesisler kurmak ve işlemek,

c- Ortakların üretim ve tüketim gereksinmelerini karşılamak,

d- Ortakların finansman gereksinmelerini karşılamak,

e- Konut ve işletme yapıları gereksinmelerini gidermektir (35).

Ancak burada dikkat edilecek en önemli hususlardan biri, kooperatiflerin faaliyet alanlarının iyi tespitidir. Kooperatif işletmeleri güçlendiği zaman, kâr gayesi güden başka bir kooperatifin kendi ortağı aleyhine spekülâtif faaliyetlere girişeceği, rekabetin olmadığı alanlarda ise ortak kooperatiflere ekonomik baskılar uygulanacağı da gözönünde tutulmalıdır.

Kooperatif işletmeleri iyi bir teşkilatlanma ve yönetim ile daha rantabili hale gelebilirler. Bunun için alınması gerekli olan tedbirler şunlardır (36):

(35) DPT, Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, Ankara 1972, Yayın No: 785, s.511.

(36) ŞEHİRLİOĞLU İ.Akın, Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları No:50, Ankara 1983, s.32.

1. Yönetim ile ilgili eksikliklerin giderilmesi,
2. Pazarlama gücü kazanılması,
3. Kooperatif risklerinin azaltılması,
4. İyi bir finansman politikasının tespit edilmesi,
5. Kooperatifçilik eğitimi ve becerinin arttırılacağı liyakate önem verilmelidir.

Yukarıda tespit edilen tedbirler çerçevesinde, birlik haline gelerek kooperatif kurmak sadece birlik için yerinde bir davranış olamaz. Çok sayıda birlik kurma yerine, daha güçlü birliklerin kurulması halinde ülke kalkınmasında kooperatiflerden beklenen amaçlar gerçekleşmiş olacaktır.

Gerçek anlamda kooperatif, birlikler halinde teşkilatlanmış, çok ortaklı kooperatifler ve az sayıda kuvvetli birlikler şeklinde olmalıdır.

Halbuki köy kalkınma kooperatiflerinin kuruluşu ve artışı büyük ölçüde Köyişleri Bakanlığı'nın öncülük ettiği, yurt dışına işçi gönderme ile başlamıştır. Dışarıya işgücü gönderilmesinde önayak olan köy kalkınma kooperatiflerini, ortaklar bir araç olarak seçmişlerdir. Kooperatif üyelerine yurt dışına gitme önceliği tanınması., kooperatifleşmeyi hızlandırmaktadır. Her ne kadar köy kalkınma kooperatifleri halkın girişkenliğine dayanıyor gibi görünüyorsa da, Bakanlık, yapay kooperatiflerin kurulmasını önleyemiyor. Bir başka deyişle kuruluşların beklentisi ile halkın beklentisi arasında uyum

sağlanamıyor (37).

d- Tarım Alım Kooperatifleri

Modern tarımsal tekniklerin gelişmesi, üreticinin dışa karşı bağımlılığını arttırmıştır. Bu bağımlılık, üretimin daha verimli kılınmasını sağlayan gübre, tohumluk, alet ve makineler yönünde ağırlık taşımaktadır. Bu çeşit üretimi geliştirici araçların, en iyi koşullarla sağlanması önemli bir sorun olmaktadır. Üreticilerin bireysel olarak tarımsal gereksinmelerini karşılamaları çeşitli açılardan sakınca doğurmaktadır: Üretici, genellikle yüksek fiyatlar ödemek zorunda kalmakta; ayrıca üreticinin modern tarımsal gelişmeleri izleyecek bilgisi ve zamanı kısıtlı bulunmaktadır. Bu nedenle, üreticiler, çözümü tarımsal alım kooperatifi kurmada bulmaktadırlar.

Bu kooperatiflerin genel olarak amaçları ve işlevleri şöyle olmaktadır(38).

1. Toplu satın almanın sağladığı artan pazarlık gücü nedeniyle, tarımsal girdileri elverişli bir fiyatla sağlar. Doğrudan doğruya fabrikadan ya da ithalatçıdan satın alma yaparak arz çizgisini kısaltır. Bu, hem fiyat açısından aracı paylarını ortadan kaldırır, hem de kayıp ve zararları engeller.

(37) TURAN Zübeyir, Türkiye'de Kırsal Kesimlerde Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik, A.İ.T.İ.A. Kooperatifçilik Enstitüsü, Master Tezi, Ankara 1981, s.136.

(38) BKZ. GÖKALP, Tarımsal Kooperatifçilik, s.70-71, Bourgeois, s.20 Celal Uzel, "Tarımsal Kooperatiflerde Önemli Fonksiyonlar" içinde KARINCA (Şubat 1970), S.398, s.12.

2. Üreticiler açısından en elverişli tip ve kalitedeki üretim araçlarını sağlar. Ayrıca, bu üretim araçlarının kullanım biçimlerine ve yöntemlerine ilişkin teknik eğitim ve önderliği de tarımsal alım kooperatifleri yapar.

Tarımsal alım kooperatifleri, sınırlı sorumlu bir ticari örgütlenmedir. Temel olarak, ortakların spekülatif işletmelerden korunmasını amaçlar. Bu tür kooperatifler, çeşitli üretici kümelerden oluşur. Genellikle sağlam bir kapital yapısına sahiptir. Aynı çeşit araçları sunan öbür kuruluşlarla ticari bir rekabete girişme zorunluğu olduğu için, çok iyi bilen bir yönetim ve örgütlenmeye gerek gösterir. Üyelerine ve bazen de üye olmayanlara elverişli koşullarla satış yaparak pazarda düzenleyici bir rol oynarlar. Üyelere satış fiyatı, maliyetine çok yakındır ve dönem sonunda elde olunan artı gelir üyeler arasında bölüştürülür.

Gelişmiş tarımsal alım kooperatifleri, belirli bir düzeyde stok bulundururlar ve oldukça yüksek bir riske katlanırlar.

Tarımsal alım kooperatifi önce neyin alınması gerektiğine karar verir. Kooperatifin yapısına göre, suni gübre, tohumluk, kimyasal koruma ilaçları, tarım aletleri, tarımsal makineler, makina ve alet bakım gereçleri olabilir. Bu çeşit üretim araç ve gereçlerinin hangi miktarlarda alınacağına karar verirken toplam talebi iyi kestirmek, büyük orandaki eksiklik ya da

fazlalıklardan sakınmak gerekir. Öte yandan, üretim araç ve gereçlerinin nereden alınacağına karar verilirken, çeşitli arz olanaklarını göz önünde tutarak en elverişli olanını bulmak gerekir.

e- Tarım Sigorta Kooperatifleri

Tarımsal üretim, öbür üretim biçimlerine göre çok daha değişik risklerle karşı karşıya bulunmaktadır. Tarımsal üretimin yapısı nedeniyle, modern tekniklerin uygulanması da bu riskleri ortadan kaldıramaz. Özellikle, az gelişmiş ülkelerde tarımsal kesimdeki riskler üreticiyi önemli ölçüde etkilemektedir.

Karşı konması olanak dışı olan bazı risklerin sigorta uygulanmasıyla başkalarına aktarılması yoluna gidilir. Sigorta, belirli ve düzenli bir para ödenerek sigortalanan konudaki zararın gerçekleşmesi durumunda, bu zararı karşılamaya yönelik örgütlenmelerdir. Çeşitli özel sigorta kuruluşlarının yanı sıra, devlet kuruluşları da sigortacılığa el atabilirler.

Bir yandan üyelerinin zarar ve ziyanını karşılayarak üyeleri korumayı amaçlayan, bir yandan da kooperatifçilik hareketine yeni kapital kaynakları sağlamak isteyen tarımsal sigorta kooperatifleri özellikle gelişmiş ülkelerde önemli bir yer tutmaktadır(39).

(39) Bu tür kooperatiflere ilişkin ayrıntı için bkz.:İ.Cevat Akyol, "Sigorta Kooperatifçiliği" içinde: KARINCA(Aralık 1966), S.360, s.12-15.

f- Diğer Tarım Kooperatifleri

Yukarda anlatılanların dışında, birçok tarımsal kooperatif çeşitinden söz edilebilir. Bunları kısaca özetleyelim.

1- Makina Kullanım Kooperatifleri

Küçük çapta üretim birimlerinde, makinalaşmayı sağlamanın en önemli yollarından birisi de, makinaların kooperatif olarak kullanımıdır. Küçük üreticinin kendi başına satın alamayacağı ya da ekonomik olarak kullanamayacağı makinaların ortaklaşa satın alınıp kullanılması, makina kullanım kooperatifleriyle gerçekleştirilir.

Bu çeşit bir kooperatifin başarılı olabilmesi için; üyelerin sahip olduğu tarla büyüklüğü ekonomik bir düzeyde ulaşmalı ve birbirinden çok ayrı yerlerde bulunmamalı. Ayrıca, üye tarlalarının makina kullanım koşulları bakımından belirli bir özdeşlikte bulunması gerekir. Etken bir bakım ve onarım sağlanması da başarı koşulları arasında bulunmaktadır. Öte yandan, makinadan en etken yararın sağlanması amacıyla, maksimum yararın elde olunması, makinanın en az zaman aralarıyla boş kalması gibi noktaların da çok iyi bir şekilde planlanması gerekir (40).

(40) Bu tür kooperatiflere benzer kuruluşlara örnek için bkz. Max Lambert (Çev. Attilâ Bayramgil) içinde: KARINCA (Şubat 1971), s.16 ve 46-47.

2- Arazi Kullanım Kooperatifleri

Arazi kullanım kooperatifleri, genellikle tarımsal üretimin tüketimine kadar geçen aşamaları kapsar. Bu kooperatifler, büyük bir araziyi kooperatif olarak işlemekte ve üretimden sonraki evreleride yerine getirmektedir. Bu kooperatiflerin amacı, üreticiyi kiralık araziden kurtarmak, belirli ürünlerin geniş çaplı ekimine giderek yüksek bir prodüktiviteyle üyelerine daha iyi bir yaşam standartı sağlamaktır.

Arazi kullanım kooperatiflerinde, üyeler tarım işçileridir; katlanılan risk ve kâr ortaklaşa bölüştürülür. Arazi kullanım kooperatifinin başka bir çeşidinde ise, üyeler temel olarak kendi risk ve sorumluluklarını taşıyan bağımsız üreticilerdir. Kooperatif, işlevi açısından çok amaçlı bir kuruluş durumundadır.

Arazi kullanım kooperatifleri, tarla koşullarına göre ortak üretim planını düzenler; ürünlerin ortak ekim, sürüm ve hasadını gerçekleştirir; gerekli ürün denetlemesini yapar, ortak depolama olanakları sunar. Bu işlevlerin yanı sıra, ortakların çeşitli gereksinmelerini giderecek yan hizmetlerde bulunur.

Arazi kullanım kooperatifleri ülkeler arasında gerek anlam ve gerekse uygulama biçimi bakımından önemli ölçüde farklılıklar gösterir.

3- Sulama Kooperatifleri

Bu kooperatifler üreticilerin arazilerini sulama gereksinmelerini sağlamak ve denetlemek amacıyla kurulmuştur. Özellikle, kurak bölgelerde, su sağlanmasının güçlüğü karşısında üreticilerin kullanacağı su miktarını ve izleyeceği sırayı düzenlemek gerekir. Bu amaçlarla kurulmuş olan sulama kooperatifleri, gerekli sulama tesislerini kurmak için genellikle devletin sağladığı kredilerden yararlanır. Bu çeşit kooperatiflere girmek, genellikle zorunlu kılınmaktadır.

Sulama kooperatiflerinin yeterli suyu sağlaması, yapılan harcamaları karşılayacak genişlikte bir araziye su verme olanaklarının bulunması gerekir.

D- Tarım Kooperatiflerinin Faaliyet Alanları

Ülkemizde kırsal bölgelerdeki tarım kooperatiflerinin çok çeşitli faaliyetleri olmasına rağmen, hemen hemen bütün kooperatiflerin çalışmalarındaki ana amaçlarının, aynı olduğu görülmektedir.

Bütün kooperatifler, ortaklarının üretimden tüketime kadar olan iktisadi ve sosyal faaliyetlerine yardımcı olmak ve desteklemek amacını taşır.

Tablo 1 ve 2'de gösterilen tarım kooperatifleri içinde en aktif ve ülkemizde en yaygın olanları, tarım kredi kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri ve köy kalkınma kooperatifleridir.

Bu kooperatifler, genelde faaliyet olarak ortaklarının ucuz ve yeterli kredi ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla kurulmuş olup, tek amaçlı hizmet ve çok amaçlı kooperatifler şeklindedir.

Günümüzde tarım kooperatiflerinin ortakları, kırsal kesimdeki küçük üretici ve çiftçilerden oluşmaktadır. Bu ortakların ihtiyaçlarına cevap vermek ve yardımcı olmak için, kooperatifler ortaklarına mümkün olduğu kadar ucuz (maliyet fiyatına), yeterli kredi ve tarımsal girdi sağlamaktadır.

Böylece küçük çiftçiler iktisadi şartların zorluğu karşısında, tarımsal girdilerini daha kolay temin ettiğı gibi, bankalardan zor şartlarda alacakları kredilerin ağır yükünden kurtulacaklardır. Tarım kredi kooperatifleri bankaların veya şahısların menfi tutumlarını azaltan, küçük çiftçilerin kredi ve tarımsal kredi ihtiyaçlarını, en iyi şekilde gideren tek örgüt olarak, üyelerinin lehine faaliyet gösteren işletmelerdir.

II. BÖLGELERARASI GELİşMİşLİK FARKLARININ TARIM KOOPERATİFLERİNE ETKİLERİ

1975'te faal nüfusunun 3/4'e yakın bölümü tarım kesiminde alışan İçel'de, Çukurova Bölgesi'ndeki öteki illere göre sosyal güvenlik uygulamalarındaki çalışmalar daha sınırlı kalmaktadır.

Tarım kesiminde mevsimlik işçiliğin çok yaygın olduğu bu ile, özellikle çevre illerden çok miktarda işçi gelmektedir. Geçici işçi olmayıp, sürekli olarak çalışan pamuk işçileri ile turuncgil bahçelerinde çalışanların bir bölümü sigorta edilmemesine rağmen bunların içinde aile reislerinin çoğunluğu sigortalı gözükmektedir. Büyük tarım işletmelerinde çalışanlar arasında ise, sigortalıların oranı ancak %20 kadardır. Bunlar dışında pamuk ve tahıl alanlarında çalışanların hiçbir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Gittikçe hızlanan bir sanayileşme süreci içinde olan İçel'de, sigortalı işçi sayısı, büyük kamu ve özel işyerlerinin açılmasıyla artmaya başlamıştır (41).

İçanadolu Bölgesi'nde bulunan Niğde ilinin özel liklerine bakıldığı zaman, tarım kesiminde çalışanların sosyal güvenlik kapsamı dışında bırakıldığı görülmektedir. Niğde'de 1980'de faal nüfusun yaklaşık %74'ü tarımda çalışan kişilerden oluşmaktadır. Bunlardan sosyal güvenlikten yararlanabilecek durumda olanların sayısı oldukça sınırlıdır. Günümüzde Türkiye'deki sosyal güvenlik, başlıca üç kurum aracılığıyla sağlanmaktadır, Bir iş aktiyle ücretli durumunda çalışanlar, S.S.K.'na bağlıdır. Esnaf, sanatkar ve öbür bağımsız çalışanlar, Bağ-Kur çerçevesinde sosyal güvenlikten yararlanmaktadır. Memurlarise, Emekli Sandığı'na kayıtlıdır. Pek çok

ilde, özellikle üretim işletmelerinin geliştiği illerde, S.S.K. sigortalıları, sosyal güvenlikten yararlananların ağırlıklı bölümünü oluşturmaktadır. Niğde'de ise, üretim işletmelerinin 1970'lerin ikinci yarısında gelişmeye başladığı ve orta derecede gelişmiş bir il durumunda olduğu gözlenmektedir.

Öte yandan, ildeki gelişmiş tarım dışı kesimler incelendiğinde, işletme olarak ticaret ve ulaştırma gibi küçük ölçekli aile işletmelerinin önemli bir yer oluşturduğu ve bu kesimlerde de ücretlilerin oranının oldukça düşük olduğu tesbit edilmektedir. Ayrıca, S.S.K.'na bağlı pek çok işyerinin küçük ölçekli olması, bu gibi işyerlerinde geçici statüde işçi çalıştırma ve işçileri sigorta ettirmeme eğilimlerini güçlendirmektedir. İşte bu yapı nedeniyle, ildeki S.S.K.'lıların sayısı fazla değildir. 1980'de Niğde'de 8700 dolayında S.S.K.'lı olduğu gözlenmiştir.

ilde ticaret ve ulaştırma kesimlerinde küçük aile işletmelerinin yaygınlığı, Bağ-Kur kapsamında sosyal güvenlikten yararlanma durumundaki kişi sayısını arttırmaktadır. 1980'de esnaf, sanatkar ve öbür bağımsız çalışanlar, faal nüfusun %6.3'ünü oluşturmaktadır. Fakat Bağ-Kur, Emekli Sandığı ve S.K.K.'dan farklı olarak, çalışanların zorunlu üyeliğini öngören bir kurumun bulunmayışı nedeniyle, Bağ-Kur üyelerinin ve bu sosyal güvenlik kurumuna üye kişi sayısını oldukça azaltmıştır. ilde, 1980'de Bağ-Kur'un üye sayısı 9000 dolayında iken,

kamu görevlilerinin sayısı 1980'de 6000'i aşmıştır. Emekli Sandığı'na bağlı olanlarla birlikte, 1980'de ilde 24.000 dolayında çalışanın sosyal güvenlikten yararlandığı söylenebilir. Bu durumda 1980 yılında, ilde sosyal güvenlikten yararlanabilenlerin faal nüfusa oranı %11 dolayındadır(42). Bu veriler dikkate alınarak, tarım kesimindeki nüfusun tarımsal üretime katkısı incelendiğinde, bu nüfusun tarım girdilerini sağlayabilecek yeterli gelir düzeyine sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Bunun yanında diğer problemler de göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle Niğde ilinde tarım kesiminin en önemli problemlerinden birisi de sulama sorunu olmaktadır. Bu açıdan yeraltı sularının zengin olduğu yörede, üretim imkanlarında yeterli ölçüde yararlanmayan çiftçilerin ayrı ayrı su çıkarma imkanına sahip olmamaları, bu çiftçileri bir araya getirerek birlikte merkezi sulama kooperatifi kurmaya yöneltmiştir. Bu nedenle ilin; Alay, Konaklı ve civar köylerinde bu tür sulama kooperatiflerinin kurulduğu gözlenmiştir. Ancak bu işletmelere Tarım İl Müdürlüğü ve Köy Hizmetleri gibi kurumlar tarafından yeterli teknoloji ve finansmanın sağlanamadığı, yapmış olduğumuz araştırmalardan anlaşılmaktadır. Bu durum bölgelerarası gelişmişlik farklarının tarım kooperatiflerine etkilerini bariz bir şekilde yansıtmaktadır.

(42) İÇEL Tarım İl Müdürlüğü İstatistik Şubesi, 1987 yılı, Envanter Bilgi Formu Verileri.

A- Gelişmiş Bölgedeki Tarım Kooperatifleri

İçel'de çok sayıda köy kalkınma ve yapı kooperatifi vardır. Tarım satış kooperatifleri, genellikle İçel'in tarımsal ürünlerine dayalı olarak faaliyet göstermektedir. Son yıllardaki hızlı kentleşme de, konut kooperatiflerinin çoğalmasına sebep olmuştur.

İçel'de bulunan köy kalkınma kooperatifleri başlangıçta yabancı ülkelere giden işçilerin birikimlerini, tarım alanında değerlendirmek amacıyla kurulmuştur. Bu sebepten İçel'deki kalkınma kooperatifleri, 1965'lerde "Almanya'ya İşçi Gönderme Kooperatifi" adıyla bilinmekteydi. İldeki köy kalkınma kooperatifleri bu amaçla kurulmuş olup, ancak 1970'lere doğru asıl amaçları olan, köyün tarımsal faaliyetlerini düzenlemeye yönelmiştir.

1969'da 38 olan köy kalkınma kooperatif sayısı, 1977'de 80'e, 1982'de ise, 170'e ulaşmıştır. 1977'de ildeki 80 kooperatifin 72'si, birlik üyesi idi. Birçok ilde olduğu gibi İçel'de de kurulmuş köy kalkınma kooperatiflerinin, küçük bir bölümü faal durumda idi. 1977'de ildeki kooperatiflerden faal olanların sayısı 24 civarında idi. Bu faal kooperatifler, ilçelere 3-4 adet dağılmış olmasına rağmen, Mut ilçesinde 6 köy kalkınma kooperatifi bulunuyordu. Bu kooperatiflerin başlıca faaliyet alanları arıcılık, seracılık, baklagiller, balıkçılık ve süt inekçiliği idi. Çalışır durumdaki kooperatif sayısı, daha sonraki yıllarda artmıştır. Örneğin

Mersin Ticaret Odası'nın verilerine göre, 1981'de Mersin ilçesinde 64 köy kalkınma kooperatifi çalışır durumdadır. İçel'de 1967'de 10 olan tarım kredi kooperatifi sayısı, 1978'de 43'e, 1980'de 47'ye yükselmiştir. 1978'de Tarsus 14 tarım kredi kooperatifi ile öbür tüm ilçelerin başında geliyordu.

İlde, ayrıca 1976'da kurulmuş olan tarım kredi kooperatifleri bölge birliği vardır. Birliğe Adana ve Hatay'daki kooperatifler de bağlıdır.

Tarım satış kooperatiflerinde ise; İçel'de ilk tarım satış kooperatifi, 1940'ta pamuk pazarlamak amacıyla kurulmuştur. Tarım satış kooperatifleri sayısı 1967'de 4'e , 1982'de 14'e yükselmiştir. Yerfıstığı amacıyla kurulan tarım satış kooperatifleri, 1968'de "Yerfiskobirlik" adı altında bir birlik oluşturmuştur.

Tarsus ve Yenice ilçelerindeki tarım satış kooperatifleri, merkezi Adana'da bulunan Çukurova tarım satış kooperatifleri birliğine üyedir. Yenice kooperatifinin Çukobirlik'e yaptığı pamuk teslimat payı, Tarsus tarım satış kooperatifine göre, daha yüksektir.

Çukobirlik'e bağlı kooperatiflerdeki ortakların büyük bölümü küçük topraklı çiftçilerden oluşmaktadır.

İlde bir de merkezi Adana'da bulunan ve 1959'da kurulmuş olan "Narenciye Birlik"e bağlı kooperatifler bulunmaktadır. Bunlardan Tarsus Narenciye yaş meyve ve sebze satış kooperatifi, 1963'te kapanmıştır. Çalışma-

larını sürdüren Silifke Tarım Satış Kooperatifi'nin faaliyet alanı ise, zeytin, zeytinyağı, yerfıstığı ve susamdır. Narënciye Birlik, bağımsız bir genel müdürlük durumunda değildir. Çukobirlik içinde faaliyet gösteren bu birlik, yönetsel bakımdan da Çukobirlik'e bağlıdır.

Tarımda Verimlilik ve Tarım Araçlarının Gelişimi

Türkiye'nin gelişmiş tarım merkezlerinden biri olan İçel'de, doğal koşulların, yani toprak yapısı ve iklim özelliklerinin bitkisel üretim üzerinde önemli bir etkisi vardır. Ürün deseninin belirlenmesiyle başlayan bu etki, yöreden yöreye değişen farklılıklar göstermektedir. Sulamaya elverişli düz ovaların yer aldığı, sıcak ve daha yağışlı olan kıyı kesiminde, ürün tablosu iç kesimlerden farklı ve daha zengin, ayrıca teknik tarım da daha gelişmiştir. Buna karşılık, yüksek ve engebeli toprakların yer aldığı, iklimin daha sert, yağışın daha az olduğu iç kesimlerde ürün çeşitlenmesi sınırlı olduğu gibi, var olan su kaynaklarından yararlanmak ve makinalı tarım yapmak oldukça zor şartlarda gerçekleşmektedir.

İlde iklim ve topoğrafya koşulları, kesin çizgilerle birbirinden ayrılabilen iki ayrı tarım bölgesi yaratmış durumdadır. Bu iki bölge kıyıdaki ovalar ve ovaların hemen ardından yükselen dağların 700-800 m. yüksekliklere kadar süren kıyı kuşağı ile yüksek iç

kesimlerde (43) yapılmaktadır.

İçel'e istihdam koşullarının düzenlenmesi açısından bakıldığında, faal nüfusun 3/4'üne yakın kısmının tarım kesiminde çalıştığı görülür. Bunlardan sosyal güvenlik uygulamalarından yararlananların sayısı ise sınırlıdır.

İçel, sigortalı işçi sayısındaki artış bakımından 1960 sonrasında hızlı bir gelişme göstermiş ve 1980'de sigortalı işçi sayısı bakımından 10. sırada yer almıştır. 1960 ve özellikle 1970'lerde sanayi kuruluşlarının faaliyete geçtiği İçel'de, imalat kesiminden en fazla işçi istihdam eden işkolları; tekstil, cam, çimento ve petro-kimya dallarıdır.

İlde az sayıdaki liman, karayolları gibi kamu kesimi işyerlerinde, özel kesime göre daha fazla işçi çalışmaktadır. Çalışanlar arasında iş kazalarının çoğu inşaat ve cam işkolunda görülmektedir.

İçel'de İş ve İşçi Bulma Kurumu Şubesi'ne başvuranların 1980'lere doğru arttığı, buna karşın işe yerleştirmelerin ekonomik durgunluk nedeniyle azaldığı gözlenmiştir.

Bu ilde, meslek kuruluşlarına kayıtlı olanların %65'i Bağ-Kur üyesidir. Bu oran Türkiye ortalamasının (%59) üstündedir.

(43) Niğde İl Yıllığı, Tarım İl Müdürlüğü 1989 Yılı Faaliyet Raporu.

Çukurova Bölgesi'nde bütün illerde olduğu gibi İçel İli'nde de tarımsal üretim açısından tarım kooperatiflerinin gerek verimlilik ve gerekse istihdam açısından etkinliklerinin küçümsenmeyecek bir düzeyde olduğu gözlenmiştir. Çünkü İçel'de, köy kalkınma ve yapı kooperatifleri de çok sayıdadır. Ancak Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri daha etkindir. Özellikle de Tarım Satış Kooperatifleri'nin daha belirli bir etkinliği vardır(44).

B- Gelişmekte Olan Bölgedeki Tarım Kooperatifleri

Niğde'de kooperatifleşme hareketi gözlemlerimize göre oldukça ileri bir durumdadır. Buna rağmen ilde, Türkiye'nin en meşhur elmaları yetiştirildiği halde, bu ürünün standartlaştırılması, değerlendirilmesi, ambalajlanması, pazarlanması gibi konularda çalışmalar yapan herhangi bir kooperatif bulunmamaktadır.

Tarımsal kooperatiflerden ise, ilde en yaygın olanı, özellikle tahıl üreten çiftçiye kredi sağlayan tarım kredi kooperatifleridir. 1981'de il merkeziyle Aksaray, Bor, Ortaköy ve Ulukışla ilçe merkezlerinde birer, kırsal alanda ise 34 tarım kredi kooperatifi vardır. Kırsal alandaki tarım kredi kooperatiflerinin 2/3'üne yakını Niğde merkez ve Aksaray ilçelerinde

(44) Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt 5, Fasikül 66-67, İstanbul 1984, s.3722,

toplanmıştır. Camardı ve Ortaköy'de ise, yalnızca birer tarım kredi kooperatifi vardır. Tarım kredi kooperatiflerinin toplam üye sayısı 15.000 civarındadır. Başka bazı tarımsal illerin kırsal alanlarında belirli bir etkinliği olan çok amaçlı köy kalkınma kooperatifleri, Niğde'de gelişmemiştir. 1981'de tüm Niğde kırsal kesiminde, toplam 1.717 ortaklı 4 köy kalkınma kooperatifi vardır. Bu kooperatifler, 49 kırsal yerleşme merkezini kapsamaktadır.

Tarımsal üretim açısından Niğde, Türkiye'nin tahıl deposu olan İç Anadolu'nun güneyinde yer almaktadır. İlde tarım büyük ölçüde doğal koşullara bağımlıdır. Bu sebeple il topraklarının büyük bölümünde kuru tarım koşullarında tahıl yetiştirilmektedir. Tahıllardan, en çok buğday ekilir. Bu ürünü, arpa ve çavdar izler. Baklagillerden en çok ekileni ise, tüm Türkiye'de ün kazanmış olan dermason fasulyesidir. İldeki geleneksel tarım faaliyetlerinden biri de küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir. Ayrıca Niğde, en çok koyun beslenen iller arasında yer alır. Canlı hayvan yetiştiriciliğinin önemli olmasına karşılık, ilde hayvansal ürünler üretimi gelişmemiştir.

Niğde'ye istihdam koşullarının düzenlenmesi açısından bakıldığında, faal nüfusunun 3/4'ünün tarımda çalıştığı görülür. Buna karşılık sosyal güvenlikten yararlananların sayısı oldukça sınırlı kalmaktadır.

Niğde'de tarım dışı kesimlerde işletmelerin büyük bir bölümü küçük ölçeklidir. Bu tür işletmeler arasında, işçileri sigorta ettirme eğilimi düşüktür. Sigortalı işçi sayısı bakımından Niğde, 1980'de Türkiye genelinde 46. sırayı almaktadır. İlde 1970-1980 arasında sigortalı işçi sayısı, oldukça artmış, artışın büyük bir bölümü, özel kesimde gerçekleşmiş ve 1980'den sonra ise, kamu kesimi ön sırayı almıştır.

Bağ-Kur kapsamına giren meslek kuruluşlarının sayısı 14000 civarında olmasına rağmen, bunların yaklaşık %70'i kurumun üyesidir.

İç Anadolu Bölgesi'nde Niğde ili ve çevresindeki tarım amaçlı kooperatiflerin İçel iline nazaran, tarımsal üretim ile istihdam ve verimlilik açısından daha faal ve etkin olduğu gözlenmiştir. Bazı kooperatiflerin yan kuruluşu olan işletmelerin gerek il düzeyinde, gerekse bulunduğu yöre bazında, sosyal ve ekonomik yapıya etki ettiklerini görmekteyiz.

Örneğin, Alay Köyü Üretim, Tüketim ve Pazarlama Kooperatifi; ilde en çok patates üretilen yörelerden biri olan Alay Köyü'nde, bu ürünü değerlendirmek amacıyla, 1974'te kurulan bir kooperatiftir.

223 ortaklı kooperatifin 1988'deki patates, nişasta ve türevleri üreten tesisinin üretim kapasitesi yılda 8.640 ton olup, aynı yıl kuruluştaki 19 kişi

istihdam edilmekteydi(45).

C- Bölge Halkının Kooperatif İşletmelerine Bakış Düzeyleri

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, kalkınma düşüncelerinin, aydın ve önder kişilerden geldiği inkar edilmez, tarihi bir gerçektir.

Ancak ne yazık ki ülkemizde (bölgelerde), kooperatifin kurulması ve kooperatifçiliğin gelişmesi, tamamen üreticiye ve yetiştiriciye, yani tam anlamıyla müstahsile bırakılmıştır.

Halkın ülke ve bölge düzeyinde kooperatif kurma sayısının artışından çok, mevcut kooperatiflerdeki, faaliyetleri geliştirerek, ekonomik gelişme süreci içinde kalkınmanın, bu tür araçlarla (örgütlerle) hızlanacağını vurgulamak gereklidir. Bu tür düşünceler devlet politikası halinde bazı yayınlarla ve aracı kuruluşlar kanalıyla, yani kooperatiflerle mümkündür.

1- Gelişmiş Bölgelerde

İşletmecilik açısından halkın tarımsal amaçlı kooperatif işletmelerine bakışları ve istekleri yaptığımız anketlerin sonucunda, gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerde değişik görüşler ortaya çıkmıştır.

(45) Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt 9, Fasikül 111-112, İstanbul, 1984. s.5192

Bilindiği gibi tarımsal kooperatifçilik, bir üretici olarak uğraşını yürütmesinde tarımcıya yardımcı olmayı amaçlayan tüm kooperatif işlemlerini kapsar. İşte tarımın doğal zayıflıkları nedeniyle, bu tür kooperatifçilik birçok ülkede ve bölgelerde bir zorunluk olmuştur.

Tek başına bir müstahsil pazarda, piyasa koşullarında oldukça güçsüzdür ve büyük işletmelerin sağladıkları üstünlükleri kendi çabasıyla ele geçirme yeteneğinden yoksundur. Bu nedenle yeryüzünde verimi az, küçük aile işletmeleri tarıma egemendir.

Gelişmiş bölgelerde miras ve gelenekler toprağın sürekli olarak parçalanmasına yol açmış ve sonuçta, tarım işletmelerinin çoğu küçük ve dağınık birimlere dönüşmüştür.

Bu bölgelerdeki en önemli özellik, tarımdaki ortalama verimliliğin, gelişmekte olan bölgeye nazaran daha yüksek oluşudur. Bu durum, tarım işletmelerinin, kooperatiflerin endüstriye ve ticarete entegre olmalarından kaynaklanmaktadır.

Ancak bu bölgedeki kooperatiflerin önemli rol oynadıkları görevlerden birisi de, pazar koşullarında diğer bölgelere nazaran daha yeterli oluşlarıdır.

Halkın ortak düşüncesi, tarımsal kooperatifçiliğin, bazı sorunları çözmek için tek araç olmasa bile, küçük tarım işletmelerine ekonomik büyüklük

sağlayarak, yaşama seviyelerini arttırdığı şeklin-
dedir.

Gelişmiş bölgedeki kooperatif işletmelerde, ortakların vehalkın en önemli ortak görüşlerinden birisi de, eğitim, yönetim ve yönetici davranışlarıdır. Yöneticiler tarafından özellikle kuruluş aşamasında, kooperatifi belli bir ekonomik güce getirenedek sürekli bir gayret, toplumun beklentilerine yani normlarına uygun bir çalışma ortaya koyulduğunu görüyoruz. Ne zaman ki, mal ve hizmet ya da parasal değer olarak, belli bir birikim elde edildiğinde ve sıra bu değerlerin dağıtılmasına, üyelerarası adil bölüşümün yapılmasına geldiğinde; norm dışı yönetici davranışları kendini göstermekte ve bu tür eğilimler, norm dışı yöneticilerin davranışlarını ortaya çıkarmaktadır. Bunlar:

Bölge bazında makro olarak kişisel çıkar sağlamak, yeni toplumsal statüler elde etmek, siyasal güç kazanmak gibi özel çıkarlara kooperatif hizmetlerini alet etmek amacıyla, görevi ve güveni suistimal, ihmal ve kusurlu hareket; usulsüzlük ve yolsuzluk eylemlerinde bulunmak , ortak dışı uygulamalarla, dağıtımda kişisel çıkar sağlamak ve hizmette eşitsizliğe neden olma, adam kayırma, kooperatifin kaynaklarını savurganca kullanmak; kooperatif gücünü zayıflatmak ve amaç dışı yollara saptırmaktır.

2. Gelişmekte Olan Bölgelerde

Bu bölgelerde yaşayan halkın ve kooperatif ortakların kooperatif işletmelere bakış düzeyleri, daha farklıdır. Gelişmiş bölgelere nazaran, olaya mikro açıdan bakmaktadırlar. Bunun nedeni de halkın eğitim ve kültür düzeylerinin düşük oluşudur. Ancak bu bölgedeki, geleneksel ilişkileri, kooperatif yönetim ve denetimini olumsuz etkileyen doğal bir faktör olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü kırsal kesimin insanları arasında oluşan akrabalık, dostluk, komşuluk v.s. gibi yakın ve sıkı ilişkilerin varlığı, etkin denetimi olumsuz etkileyen faktörlerden biri olarak ortaya konulabilir.

Gelişmekte olan bölgede halkın kooperatiflere bakışının en önemli ve sürekli eleştirilen yönü; çıkar çevrelerinin etkisidir. Bu yapının içinde, kooperatif hareketinin gelişmesi ile çıkarlarının yok olacağını sezen kişi ya da kuruluşların, toplumun bu olumsuz tutumunu da yanına alarak, kooperatiflerin maddi ve manevi kişiliklerine karşı tavır almalarıdır.

Bu nedenle kooperatif işletmelerine karşı, bölgenin ekonomik hayatına egemen olan çevrelerin, gerek rekabet gerekse fiziksel güç olarak gösterdikleri engelleme hareketlerinin varlığının önemli bir yapısal sorun olarak çıktığını söyleyebiliriz.

Halkın olumsuz ve kapalı tutumu, çıkar çevrelerinin tepkileri, kooperatif hareketinin yerleşeceği sosyo kültürel ve ekonomik ortam; sosyal dayanışma ve işbirliği ortamının oluşumunu ağırlaştıran tepkili hareketler, toplumdaki sosyal psikolojik değerlerin yansımasıdır.

Kooperatiflerin yapısında oluşan, çeşitli amaçlı iç ve dış çıkar çevrelerinin çatışmalarını, kamuoyu hazırlamak amacıyla yürütülen menfi propagandaları da, kooperatifçiliği olumsuz etkileyen bir faktör olarak ayrıca ifade etmek gerekmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar sonucunda halk, kooperatiflerden beklentisinin amacı dışında geliştiğini söylemektedir. Çünkü gerek ülkemizde olsun, gerek bölge kooperatifçiliğinde, politik amaçlı, özellikle istihdam alanındaki kadro şişkinliklerine neden olan, uygulamalar, mal ve hizmet dağıtımındaki yanlı tutumlar, kooperatiflerin ekonomik güç ve toplumsal destek kaybına neden olmaktadır.

Her iki bölgedeki halkın (ortakların), kooperatiflerden amaçları doğrultusunda bazı istekleri ortaya çıkmıştır. Bu istekler:

- Bölgeye, köye ve üreticilere tarımsal üretimin yanında yan gelir sağlaması,
- Kırsal kesimde bölgede boşa geçen işgücünün reel olarak değerlendirilmesi ve köydeki açık, ve gizli işsizliğin azaltılması.

- Bölgedeki köyler arasındaki iktisadi ve sosyal dengesizliğin ortadan kaldırılması, üreticilerin gelirlerinin yükseltilmesi, istihdam ve ürünlerdeki verimliliğin arttırılması,

-Arazisi küçük, üretimi düşük, gelir faktörü sınırlı, bölge köylerine tarımla ilgili olanaklar ve destek sağlanması,

- Bölgedeki köy ve kasabalardaki, tarihi, turistik, mahalli değer taşıyan köy el sanatlarını yaşatmak ve geliştirmek için ekonomik açıdan değerlendirilmesidir.

Ancak yaptığımız araştırmalar bize gerçekten bölgeler arasındaki bazı sosyal ve iktisadi dengesizlikleri göstermiştir.

Yukarıda sıraladığımız halkın iktisadi ve sosyal talepleri yerine getirilebilirse, o zaman sağlıklı ve dengeli bir bölge kalkınmasından bahsedilebilir.

Çünkü her iki bölgedeki tarımsal üretim yapısının farklılaşmasına neden olan bazı sosyo ekonomik koşulların sağlanmasında, tarımsal amaçlı yerel kooperatiflerin rolünün az da olsa etkileri inkar edilemez.

Yaptığımız araştırmalarda her iki bölgedeki kooperatiflerin ortaklarına 1960-1970 yılları arasında nakdi kredi verdikleri, 1970-1975'ten sonra da aynı olarak girdi kredisi vermeye başladıklarını ortaya çıkarmıştır.

Son zamanlarda tarımsal amaçlı kooperatifler üreticilere girdi kredisi, özellikle destekleme açısından, tarımsal üretimi modernize eden suni gübre, ıslah edilmiş tohum, tarımsal mücadele ilacı ve suni yem sağlanması için çaba göstermişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARIM KOOPERATİFLERİNİN BÖLGELERARASI DENGELİ KALKINMADAKİ ROLLERİ VE İSTİHDAMA ETKİLERİ

I. TARIM KOOPERATİFLERİNİN DENGELİ KALKINMAYA ETKİLERİ

Türkiye ekonomisinde, dengeli kalkınma hareketi içinde bilhassa tarım amaçlı kooperatif işletmelerinden önemli katkılar beklenmektedir. Gerçekten kooperatif işletmeleri, verimli, rantabl olarak çalıştıkları takdirde, gıda maddeleri üretimin artırılmasında önemli katkıda bulunmaktadırlar. Tarım kesiminin, ekonominin gelişmesinde rol oynaması için, kooperatifler yardımıyla gerçekleştirdiği görevler de ayrıca ağırlık kazanmaktadır.

Kooperatifler, gelişen bir ülkenin karakteristik niteliklerinden olan, tarım ürünleri arz ve talep dengesizliklerinin, eksik piyasa rekabetinin yarattığı piyasa biçimlerinin düzeltilmesinde ayrıca etkili olmakta ve ekonomik yönden geri kalmış bölgelere teknolojinin yayılmasını sağlamaktadırlar.

Kooperatiflerin dengeli kalkınmadaki ekonomik faaliyetleri, ortaklarının, gelir düzeylerinin yükselmesini amaçlamaktadır. Bundan dolayı, birim kooperatifler ortakların ekonomik gelişmeleri için gereken fonk-

siyonları üstlenirken, bir takım menfaat grubunu da oluştururlar. Kooperatiflerin özellikle üst kuruluşları, kendi organizasyonlarındaki ortaklar adına, menfaatlerini, özel ve kamu kuruluşlarına karşı gözeten, savunan birer baskı grubu haline gelmektedirler.

Türkiye'de tarım kooperatiflerinin, dengeli kalkınmaya etkilerinin olumlu ve başarılı olmaları için, diğer bir deyimle, yukarıda değinilen ekonomik katkılarda bulunabilmeleri açısından, herşeyden önce yapısındaki ikiliği gidermesi gerekmektedir. Bağımlı ve bağımsız kooperatifçilik şeklinde gelişen Türkiye Kooperatifçilik hareketi, organizasyon içinde ve dışında oluşan problemlerine, devletin güdümünde değil; fakat yardımı, desteği ve denetimi ile, kendi kendine yardım kavramının bilincine vararak çözüm aramalıdır. Bunun için ihtiyaç duyulan en önemli husus halkın bilinçlenmesi, tabandan yukarı doğru girişimde bulunmasıdır. Böyle bir hareketi başlatabilecek olanlar ise bilgili, enerjik organizatörlerdir.

II. TARIM KOOPERATİFLERİNİN İSTİHDAMA ETKİLERİ

Bir ülkenin ekonomik kalkınmasında istihdam ve istihdam politikalarının diğer politikalar gibi önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Ülkenin iktisadi gelişmesi özellikle işletmeler açısından incelendiğinde, gerçek ve istikrarlı bir gelişme için, toplum çıkarını ön planda tutan istihdam arttırıcı işletmelerin yaygın-

laşması, kaçınılmaz ana görevlerden birisi olmalıdır. Bu nedenle kooperatifler de birer işletme olduğundan, istihdamı arttırıcı özellikleri ve etkilerinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Ancak, bu etkilere ülke genelinde sektörler açısından baktığımızda, en önemli rolü tarım sektöründeki üretime yönelik kooperatif işletmelerinde, daha belirgin olarak gözlenmektedir.

Bazı kooperatif işletmelerinin dışındaki diğer işletmeler, ekonomik ilişkiler düzeyinde yer alan iktisadi birimler, aynı ilgi ve çıkar sahasını paylaştıkları sürece, birbirleriyle daha geniş bir yaşama alanı için yarış içinde olacaklar, birbirleri karşısında üstünlük kazanma çabası vereceklerdir.

Belirli bir nüfusu ifade eden ekonomik güç sahipleri için bir bakıma etki ve kontrol sahasını genişletmek, rekabet ve pazarlık yeteneği kazanmak, ya da ekonomik çıkarları geliştirmek için kooperatifler bir araç olarak düşünülebilir. Başka bir ifadeyle ekonomik güç, aynı yaşama sahasını paylaşan ve benzer ekonomik çıkarlara ilgi duyan bireyi grup veya kurumlarına menfaat sağlamak ve iktisadi bağımsızlıkları için sahip olmak istedikleri bir araç olarak da kabul edebilmektedir. Çünkü; güçlü olan istek ve iradesini diğerlerine kabul ettirmektedir.

Ekonomik güç arttıkça, birey veya gurupların çevreyi etkileme ve kontrol etme derecesi yükselir; çıkar zemini ve nüfuz yeteneği genişler ayrıca istihdam arttırıcı özellikleri de gelişir.

Kooperatif işletmelerinin gerçek anlamda istihdam üzerindeki rolleri arttırılmak isteniyorsa, bu rollerin etkinliği için kooperatifçilik faaliyeti kavramlarına bakmak gerekmektedir.

Kooperatifçilik faaliyeti kavramı, bir işbirliği grubunun belirli bir çalışma (işgücü) konusunda, ortak girişimcilik ve ortak katkılarla belirli ekonomik amaçlara ulaşmak için örgütlediği; ortaklaşa karar, çaba ve davranışları içeren, koordineli faaliyet sistemi olarak tanımlanabilir. İşbirliği sisteminin içerdiği koordineli faaliyetler bütünü, işbirliğine katılmış olan faktörler arasında ortaya çıkan, birbirini destekleyen veya tamamlayan çok yönlü ekonomik ve sosyal ilişkiler sistemi olarak da görülebilir. Kooperatif faaliyet, "türü kendine özgü" (Suigeneris) karakteristikleri bulunan bir işbirliği türüdür. Bu işbirliği türünün kendine özgü bir faaliyet düzeni, örgütsel yapısı, işleyiş ilkeleri ve yönetim mekanizması vardır (46).

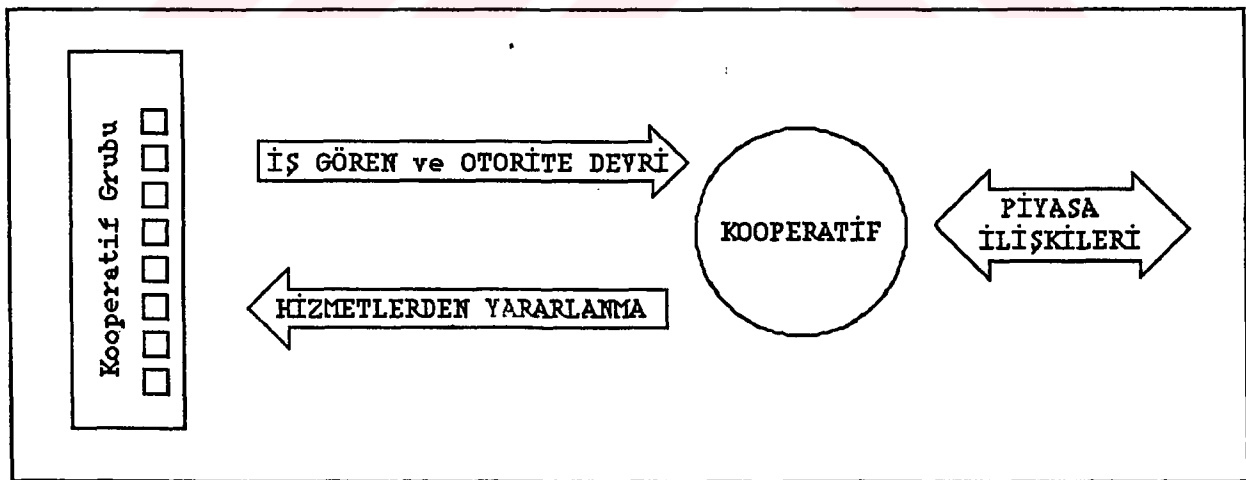
İşte kooperatif faaliyetleri iş görmek için yürütülen bir grup çalışmasıdır. Grup çalışmasının hacmi, istikrarı, sürekliliği ve istihdam arttırıcı başarısı, gruptaki bireylerin kendi kendilerini örgütlemelerine ve etkili bir koordinasyon sağlamalarına bağlıdır.

(46) Duymaz İsmail, Kooperatif İşletme Ekonomisi ve Yönetimi, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1986, s.14.

Bu nedenledir ki, ülke ekonomisi içinde kooperatif işletmelerinin organizasyon ve yapısını sağlam temellere oturtmak gerekir. Kooperatif faaliyeti, belirli bir konuda işbirliği yapanların birlikte hareket etmesi demektir. Birlikte hareketin gerektirdiği organizasyon (örgütlenme) ve koordinasyon ihtiyacı "kooperatif örgüt" yada "kooperatif teşebbüs" bünyesinde gerçekleştirilir. Yani örgütlenmiş ve koordine edilmiş "birlikte hareket" demek olan kooperatif, faaliyet kooperatifin organizasyonu bünyesinde kurumlaşır ve işlevsellik kazanır(47).

Şekil: 3

Kooperatif Organizasyonunun Yapısı

(47) DUYMAZ İsmail, a.g.e., s.15.

Kooperatif faaliyet ve organizasyonun bu guru - bun ortak amaçlarına ulaşmak için ayırdığı üretim faktörleri, enerji ve birikimler, bu grup içinde birleştirilir ve ortak amaç yönünde değerlendirilir. Kooperatif faaliyet, besleyici ve sürükleyici gücünü bu kaynaktan alır. Gruptaki dayanışma ve istikrar başarının temel şartıdır.

Kooperatif işletmelerinin en önemli özelliği, diğer şirketlerden farkı, ortakların çıkarı için zor ekonomik koşullarda piyasa ekonomisindeki kâr amaçlı şirketlerle rekabete girmektir. Bu ancak ülke içindeki kooperatif işletmelerinin ekonomik olarak etkinliklerine bağlıdır. Oysa bilindiği gibi işletmelerin kooperatifler dışında tek bir düşünceleri vardır.

Şöyle ki; işletmelerin ana hedefi ve başarıları kâr üzerine dayandırılır. İşletmelerin sosyal yönündeki kriteriyaları ise ürettikleri malın kalitesi, ilerleme (grogress) veya geliştirilmesi ve fiyatların seyriyle ilgilidir.

İşletmelerin karar vermelerinde rasyonellik ve iyi değerlendirme gerekir. İşletme ekonomisi yöneticiye en iyi şekilde model kurabilmek için zengin teknikler ve aletler temin eder (48).

(48) TAN Ayhan, İşletme Ekonomisi,,Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü; Ankara, 1987, s.4.

Bu nedenle kooperatif işletmesinin diğer işletmelerden farkı, üretiminde amacı kâr değil, ihtiyaçların karşılanmasıdır.

III. İSTİHDAM KAVRAMI, KAPSAMI ve ÖNEMİ

Bir iktisadi yapının yeterli bir biçimde işleyip işlemediği, cari ücret karşılığı çalışmak isteyen herkese iş sağlanıp sağlanmaması ile ölçülür. Ülkede bazı kimselerin çalışmak istedikleri halde iş bulamadıkları, var olan iktisadi düzene atfedilmesi gereken bir konudur. Çünkü bazı insanların iş bulamamalarını, onların tembelliğine ya da cari ücretlerin yüksek olmamasına değil; tam tersi, iktisadi gücün bu insanların emeklerini kullanacak bir talep hacmi yaratmamasına bağlamak gerekir. Yani bu insanlar bedava çalışsalar bile, genelde iş bulamayacaklardır.

Türkiye'de planlı dönemin başlangıcından 1980 yılına kadar, gelişen bir sınai yapının ortaya çıkması, sektörler arası dinamik bağlantıların bulunarak ekonominin makro düzeydeki ihtiyaçlarının hesaplanması gerekirken, bazı politikalar dış ödeme güçlüklerinin yarattığı sıkıntıları çözecek, kısa süreli gelişmiş güzel politikaların uygulanmasını ön plana çıkarmıştır. Ülkemizin en önemli iktisadi sorunlarından birisi de, makro ekonomi içinde yer alan "istihdam ve işsizlik" sorunudur. Şimdi bu sorunun tanımını yaparak genel hatlar üzerinde duralım.

İstihdam kullanma, alıştırma demektir. Bu gün geniş ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde tanımı yapılmaktadır.

1. Geniş Anlamda İstihdam: Bir ülkenin sahip olduğu üretim unsurlarının yani emek, toprak ve sermaye kapasitelerinin bir yıllık dönem içindeki kullanılma derecesini ifade eder.

2. Dar Anlamda İstihdam: Bir ülkede bir yıllık dönemde ekonomik faaliyetlere katılacak durumda olan insan gücünün(işgücü) kullanılma, çalışma veya çalıştırılma derecesini (seviyesini) gösterir.

Demekki burada üretime katılan faktörlerden yalnız emek hesaba katılmaktadır. İstihdam kavramı, genel olarak dar anlamda, emek için kullanılır."retime katılan emek miktarı" ls iyi bir l değildir. retime katılan emek değişik nitelikler gösterir. Bunlar vasıflı, vasıfsız nitelikteki emektir(49).

1965-1975 yılları arasında ülkemizde toplam istihdamın artış hızı bazı ülkelere göre yüksektir. Batı ülkelerinden bazılarında tarım sektöründe istihdamın artış hızı gerilerken, öncelikle Türkiye'de istihdamın büyüme hızı hizmetler ve sanayi sektörlerinde çok yüksek olmuştur. Özellikle bu istihdam artışları

(49) TURAN Zübeyir, Genel İktisat, Selçuk Üniversitesi Niğde Meslek Yüksek Okulu, Niğde, 1987, s.63.

Türkiye'de makina, madeni eşya'da ve taşıma sektörlerinde daha hızlı gelişmiştir(50).

Ülkemizde ilk nüfus sayımı Cumhuriyet döneminde, 1927 yılında yapılmış, daha sonraki düzenlemelerle sayımların sıfır ve beşle biten yıllarda, yani beş yılda bir olmak üzere yapılması öngörülmüş ve bu hükme bu güne kadar uyulmuştur.

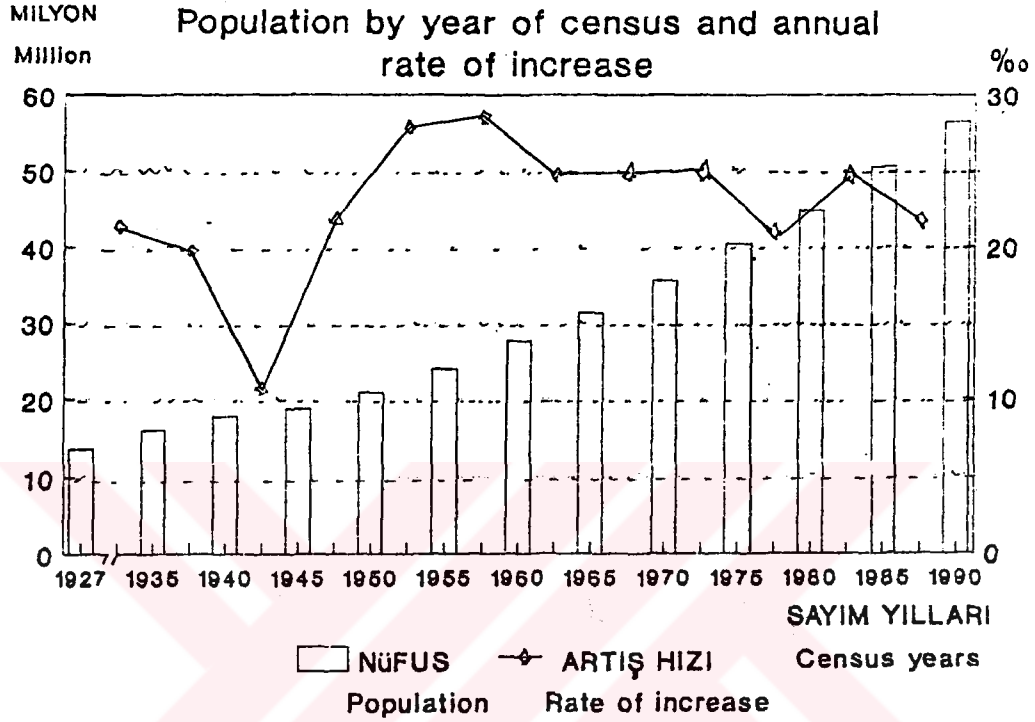
Ülkemizdeki nüfusun 1927'den başlayarak çeşitli yıllardaki verilere göre, büyük bir dinamizmle arttığı anlaşılmaktadır. Artış özellikle, 1950'lerden sonra başlamış ve 1960'lardan sonra hızlanmıştır. Bu hızlı gelişmeyi yıllar itibariyle Tablo ve grafikte görmek mümkündür(51).

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, ulusal bir güç kaynağı olarak düşünülen nüfus, savaşlar nedeniyle azalmıştır. Bu sebepten devletçe nüfusun eski düzeyine gelmesi daha sonrada yükselmesi istenmiş ve bu sebeple özendirilmiştir. Ancak nüfus artışını yurtiçi ve yurtdışındaki olaylar etkilemiştir.

(50) YILMAZ, Bahri, Ekonomik Yapı ve Büyüme, Hacettepe Üniversitesi, İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi, Yayın No:5 Ankara, 1981, s.103.

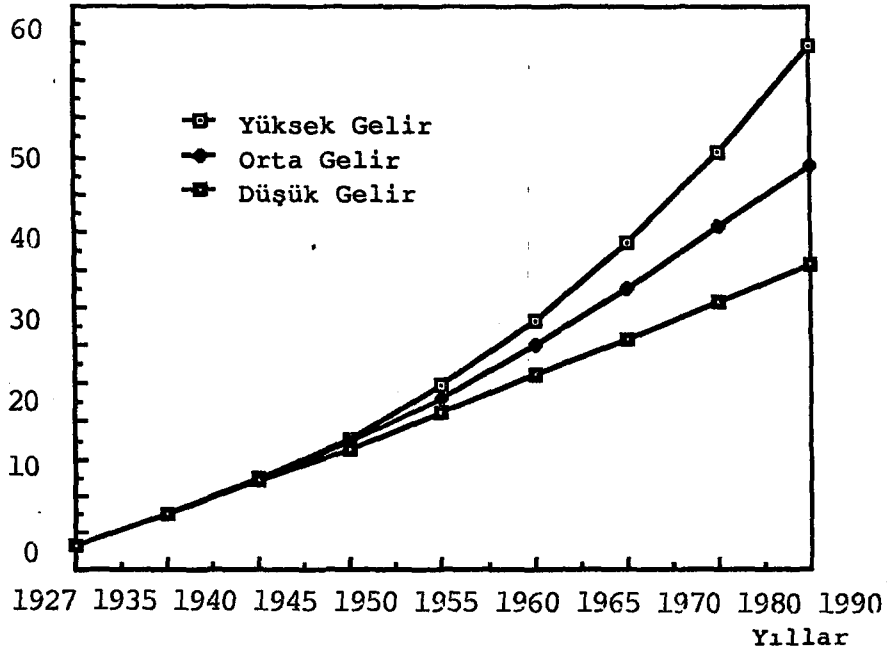
(51) Türkiye İstatistik cep yıllığı, 1976, Yayın No:790 Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1977, s.12.

TABLO 3- TÜRKİYE'DE SAYIM YILLARINA GÖRE NÜFUS VE YILLIK ARTIŞ HIZI (%)

Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, Ankara, 1990.

Şekil: 4 ÇEŞİTLİ GELİR GRUPLARINA GÖRE TÜRKİYE NÜFUSUNUN YILLAR İTİBARIYLA GELİŞMESİ
Nüfus (Milyon)

Nüfusun büyüklüğünü, nüfusun iç dinamiği olan doğal nüfus artışı belirlemektedir. Bu artış da doğum-ölüm oranlarına bağlı olarak gelişir. Bu oranlar biliniyorsa doğal nüfus artışını buradan, belli değilse, göç farklarını düzelterek, iki sayım arasındaki nüfus farkından saptamak mümkündür(52).

A- İstihdam Çeşitleri

İstihdam düzeyinin (buna iş hacmi de denir) çalışacak herkese iş sağlayamayacak kadar düşük olması iki biçimde ortaya çıkar.

Bunlar;

- 1) Konjüktürel (devrevi) düşük istihdam
- 2) Şiddetli (kronik) düşük istihdamdır.

1. Konjüktürel Düşük İstihdam:

Konjüktürel düşük istihdam talep yetersizliğinden dolayı oluşmakta ve bu tip işsizlik daha ziyade ekonomik gelişmeleri ileri olan ülkeler için önem taşımaktadır. Ekonomik faaliyet hacminin konjüktürel biçimde genişleyip daralmasının en çarpıcı örneği 1929'da başlamış olanıdır. Ancak 1929'da dünya bunalımı ile ortaya çıkan (mesela ABD'de) %25 oranında işsizlik, II. Dünya savaşının yarattığı geniş iş hacmi (yüksek talep) sayesinde ortadan kalkmıştır. Ayrıca bu konjüktürel dalgalanmalardan

(52) KUYUCUKLU Nazif, Türkiye İktisadı, Okan dağıtımcılık yayıncılık Ltd.Şti, İstanbul, 1983, s.89

ötürü bunalımlar yıllar itibariyle aralıklı olarak devam etmiş ve 1970'li yılların ortalarından beri kapitalist dünya çok yönlü ağır bir ekonomik bunalımın içine düşmüştür(53).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, bu tür konjüktürel düşük istihdam içindeki ülkelerde, tam istihdamın aksi bir durum olduğu ve ekonomik faaliyet hacminin tam istihdamın altında seyrettiği söylenebilir.

2. Şiddetli (Kronik) Düşük İstihdam:

Kronik düşük istihdam ya da kronik düşük işsizlik, daha ziyade ekonomik gelişmeleri az olan, az gelişmiş ülkelerde önem taşımaktadır. Bu ülkelerde işsizlik, insanların tamamıyla işsiz kalmalarından çok, az çalışmaları biçiminde kendisini belirtir. Bu tür işsizliğe gizli işsizlik de denir. (*)

Bu iki türlü istihdama kısaca değindikten sonra gelişmiş bir ülkede istihdam düzeyini belirleyen öğeler nelerdir? bu soruyu cevaplayabilmek için tam istihdam deneyimi sağlayıcı önlemlerin tesbit edilmesi ve bilinmesi gereklidir.

(53) AREN Sadun, İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Savaş yayınları, No: 13, 1984, Ankara, s.2.

(*) GİZLİ İŞSİZLİK: Üretim teknolojisi sabit kalmak koşulu ile herhangi üretim kolunda çalışmakta olan insanların bir kısmı burarlardan alındıkları takdirde, eğer bu durum üretim hacminde bir azalma yaratmıyorsa o faaliyet kolunda gizli işsizlikten bahsedilir.

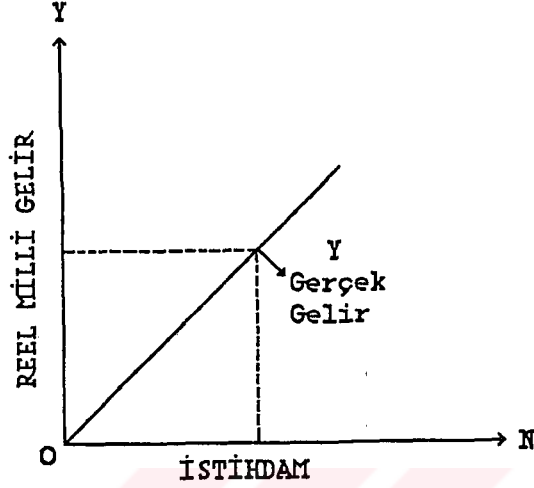
İş hacmi olarak da adlandırılan istihdam, bir ülkede genel olarak bir yılda çalışılan basit iş saati toplamıdır.

Bir saatte yapılan işin miktarı (yoğunluğu) ve verimliliği, o ülkenin teknik düzeyine ve ülkenin gelenek ve göreneklerine göre düşünülür. Mesela belli bir iş, ortalama olarak İngiltere'de 1 saatte, bizde ise iki saatte yapılıyorsa, İngilizler'in o işi 1 saatlik, bizimkilerin işi iki saatlik bir iş olarak kabul etmeleri gerekir.

İstihdam Düzeyi ve Milli Gelir:

İstihdam düzeyi ve milli gelir arasında pozitif bir ilişki vardır. Yani istihdam düzeyi arttıkça gerçek (reel) milli gelir de artar. Ancak istihdam düzeyindeki değişiklikler reel milli gelire daima aynı oranda etki etmez. Mesela, tam istihdam düzeyine yaklaşıırken istihdam düzeyindeki artışlar milli gelirle aynı oranda değil, daima daha düşük artışlara neden olurlar. Bunun nedeni azalan verim yasasıdır. Yani ekonomi genişlerken önce verimli kaynaklara el atılıyor. Bu durumda toprakları daha az verimli insanlar işletir, daha az yetenekli işçiler işe alınır ve sermaye donanımı da kişi başına marjinal verimi sağlayan noktanın üstünde kullanılır. Böylece işgücünün fiziki verimi azalacak, yani reel milli gelir ve istihdam düzeyindeki artışı aynen izlemeyecektir. Bunu aşağıda-

ki şekilde görebiliriz. A noktasında reel milli gelirdeki artış, artık istihdamın artmasından kopmaktadır.

Şekil : 5

İstihdam Sonucu Reel Milli Gelirin Ortaya çıkması.

3. Tam İstihdam Hali:

Bir ekonomide carî ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği istihdam düzeyine, tam istihdam denir. Pratik hayatta bu durum iş arayanların sayısından çok boş yer bulunması biçiminde karşımıza çıkar, yani bir miktar insanın işsiz olarak bulunması, tam istihdam durumunu bozmaz. Zira hiç kimsenin işsiz olmadığı bir ekonomi düşünmek mümkün değildir. Bir ülkede her zaman arizi (friksiyonel) işsizliğe rastlanır. (*) Genellikle böyle bir işsizliğin hiçbir ülkede

(*) Arizi (friksiyonel) işsizlik: Bir ülkede çeşitli nedenlerden dolayı işlerinden ayrılmış ancak henüz iş arayan yada ilk defa işe girmek üzere harekete geçen işsizlere friksiyonel işsizler denir.

istihdam kapasitesinin % 2-3'ünü geçmeyeceği tahmin edilir.

Tam istihdamı, istihdam hacmi, ve milli gelir açısından değişmez olarak düşünmek mümkün değildir. Çünkü tam istihdam ile ekonomik hacmin genişletilebilmesinin nüfus ile yakından ilişkisi vardır. Nüfus her ülkede artar ve artan nüfusun içinde çalışmaya ihtiyaç duyanların oranları da birlikte çoğalır. Bu yüzden tam istihdam durumunun devamı için sermaye donanımının artırılması gerekecektir. Artan sermaye donanımı teknolojik ilerleme verimliliğine, verimlilik te tam istihdama, bu da reel milli gelirin sürekli artmasına neden olacaktır. İstihdam kapasitelerini iki şekilde değerlendirmek mümkündür.

a- Fizyolojik İstihdam Kapasitesi

b- Pisiko-sosyolojik İstihdam Kapasitesi,

a- Fizyolojik İstihdam Kapasitesi: Oldukça soyut düzeyde kalsa da toplumu oluşturan kişilerden çalışabilme gücündeki herkes yemek yeme, uyuma vs.gibi en zorunlu fizyolojik ihtiyaçlara ayırdıkları zaman dışında, bütün saatlerini çalışmakla geçirdikleri takdirde, ekonomide belli bir dönemde sağlanabilecek iş saatleri toplamı, daha geniş bir ifade ile "FİZYOLOJİK İSTİHDAM KAPASİTESİNİ" verecektir.

Mesela, savaş gibi toplumun büyük çabasını gerektiren olağanüstü zamanlarda bu kapasiteye yaklaşıp-

dışı söylenebilir. Ancak kişilerin fizyolojik yönden yavaşlamaları sebebiyle bu kapasiteye çok sınırlı süreler içinde ulaşabilmekte ve bu da üretim seviyesinin sürekli olarak korunamamasına yol açmaktadır.

b- Psiko-Sosyal İstihdam Kapasitesi: Yukarıdaki fizyolojik istihdam kapasitesi açıklamasından sonra çalışan pek çok kişi içinde ücret yada ücretin yanında verilen çeşitli teşvik unsurlarına rağmen, çalışma saatleri fizyolojik azami seviyeye ulaşmadan kesilebilir.

Yani bir seviyeden sonra kişilerin dinlenme ve eğlenceden vazgeçme karşılığında isteyecekleri fiyat sonsuz şekilde yükselir. Buna göre toplumda fizyolojik azami istihdam kapasitesi dışında toplumun ve kişilerin eğilimlerinden doğan bir istihdam kapasitesinden bahsedebiliriz ki; bu da "Psiko-sosyal istihdam kapasitesidir." Fizyolojik kapasitenin altındaki bu kapasite, normal koşullarda çalışma arzusundaki kişilerin toplumun kabul edilir gördüğü ödüller, fiyatlar karşılığında çalıştırılarak ulaşabilecek maksimum işgücü saatlerinin toplamını verir.

İnsanları zor bir işe çalışmaya ikna etmek, daha yüksek reel ücretlerin ödenmesine bağlıdır. İşgücü arzı böylece reel ücretlerin artan bir fonksiyonu olarak kabul edilince, reel ücretlerin azalan bir fonksiyonu olan iş gücü talebi ile birlikte, bir denge, ücret ve istihdam seviyesi hasıl olacaktır. Bu ücret seviyesinde işgücü arzı işgücü talebine eşit olacağına

göre (friksiyonel işsizler dışında) bir işsizlikten bahsetme imkanı olmayacaktır. İşsizliği yaratan tek sebep reel ücretlerin düşmesine karşı çıkarılacak arızı engellerdir(54).

İşgücü arzında Keynes'ciler iki noktada ayrılmaktadırlar:

1- Ücretlerin düşebileceği bir asgari seviye vardır.

2- İşgücü arz eden kişilerin bir para aldanmasına maraziyetleri söz konusudur.

Buna göre işgücü esas olarak parasal ücret seviyesi ile ilgilenmektedir.

Mesela, reel ücret aynı kaldığı halde, parasal ücretler artmışsa daha fazla işgücü arz edilmektedir. Parasal ücretlerin indirilmesi yoluyla istihdam ve gelir artarken, marj eğilimi, I'den küçük olduğu yerde ($mc > 1$) toplam tüketim harcamalarındaki artış, bu gelir artışından daha küçük olacaktır.

B- İstihdam Politikaları

İstihdamın gelişmesini sağlayacak ortamın yaratılması ve idamesi esastır. Bu çerçevede, genel hedefler doğrultusunda yatırımların teşvik edilmesi, müteşeb-

(54) ULUATAN Özhan, Makro İktisat Savaş Yayınları, Ankara, 1984, s.274-275.

bislik ruhunun ve teşebbüs gücünün geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, nitelikli işgücü yetiştirilmesi, mevcut işgücü niteliğinin artırılması, işgücü piyasasında karşılaşılan, istihdamın gelişmesini olumsuz şekilde etkileyen unsurların ve aksaklıkların ortadan kaldırılması istihdam politikasının temel ilkeleridir.

Yatırımların teşvikinde istihdam yaratma ile teknolojik gelişme boyutu, genel hedefler doğrultusunda değerlendirilmelidir.

Geniş istihdam imkanları olan hizmet sektörlerinin potansiyelinden azami ölçüde faydalanılarak sektörlerin geliştirilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır.

Kırsal kesimde yeni iş alanları ile ve bu kesimin hane halkına ek gelir imkanları yaratmak amacıyla tarım dışı iktisadi faaliyetlerin geliştirilmesine ağırlık verilmelidir.

Küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin geliştirilmesi için mevzuatta ve uygulamada karşılaşılan güçlükler ortadan kaldırılarak, bu teşebbüslerin gelişmesi desteklenmelidir. Ayrıca kendi işini kuracaklara sağlanan çok yönlü destek hizmetleri artırılarak, bu destekler yaygınlaştırılmalıdır.

Eğitim sistemi içinde ve dışında, her seviyede nitelikli işgücü yetiştirilmesine ağırlık verilerek örgün ve yaygın mesleki teknik eğitim ile beceri kazan-

dırma eğitimi, iş öncesi eğitimi, işbaşı eğitimi ve yeniden eğitim programları ve hizmetleri desteklenerek yaygınlaştırılmalıdır.

İşgücü piyasası berraklaştırılarak, işgücü seyyaliyetini kolaylaştırıcı enformasyon hizmetleri geliştirilmeli, İş ve İşçi Bulma Kurumu işgücü piyasasında etkinliğini artıracak biçimde reorganize edilerek, işgücü eğitimi, istihdam rehberliği, mesleğe yöneltme ve benzeri istihdamı geliştirme faaliyetlerine kamu kuruluşları ile özel istihdam kuruluşlarının aktif katılımları sağlanmalıdır. Ayrıca işgücü piyasasına girişte zorluklarla karşılaşan özürnlüler ve eski hükümlülerin problemlerini giderici tedbirler alınmalıdır. Yine kimi zaman yeni iş alanlarının açılmasına ve bu tür istihdamın geliştirilmesine önem verilerek, gerekli mevzuat düzenlemesi yapılmalıdır.

İşgücü piyasası verilerinin, uluslararası standartlara uygun mukayeselere imkan verir nitelikte ve süreklilik arzeden biçimde temini sağlanmalıdır. Herşeye rağmen iktisadi gelişmeyle işgücü ve istihdam politikalarının iştirak nispeti açısından mevcut olması gerekli bazı genel bilgilerden bahsedilmelidir.

Bu bilgiler şu hususları kapsamaktadır:

a) Genel olarak şehirleşme seviyesi çok düşük, üstelik ekonomik gelişmesinin de şehirleşmeyi çok geriden takip ettiği ülkelerde, işgücü iştirak nispeti düşüktür. Böyle ülkelerde ihtiyaçlar çeşitlenememiştir,

ve azdır. Ekonomi geniş çapta tarıma dayanır ve kapalı bir bünye arzeder. Bu özelliklerden dolayı nüfusa oranla çalışanların ve çalışmak isteyenlerin sayısı azdır.

b) Şehirleşme, sanayileşme, ekonomik gelişme başlayınca nisbet artmaya başlar; şehirleşme, yeni iş imkânlarını ortaya çıkarır. Ziraatte faal veya gayri-faal olanların bir kısmı yeni işyerlerinde istihdam edilir; ihtiyaçlar çeşitlenir; çalışma arzusu kamçılanır; neticede de işgücü iştirak nisbeti yükselir.

c) İktisadi gelişme seviyesi daha da arttıkça, iştirak nispeti yine yükselmeye devam eder. Zira bu defa sanayiden başka hizmet sektörü de gelişir. Hatta hizmet sektöründeki gelişme hızı, zamanla sanayiye aşarak, yeni iş imkanlarını sağlar.

d) Ekonomik olgunluk seviyesine erişip, kırsal ve şehir nüfusları arasında optimal düzeyde müsbet bir gelişme, yani kırdan şehirlere göç, nisbi önemini kaybettiğçe işgücü iştirak nispetinin düşmeye başlaması muhtemeldir. Çünkü eğitim süresi uzamış, uzun süreli eğitime iştirak edenlerin oranı artmış, emeklilik yaşı kısaltılmış, izin müddetleri uzamış olacaktır. Bu faktörlerin etkisiyle çalışmak arzu ve mecburiyetinde olanlar azalacaktır(55).

(55) YAZGAN, Turan, İstihdam İşçi-İşveren İlişkileri ve Sosyal Güvenlik, Türkiye Kimya Sanayii İşverenleri Sendikası 20.yıl semineri, Tebliğler, İstanbul, 1983,s.35.

Yukarıdaki açıklamaların sonucunda istihdam politikalarını, temel olarak üç ana ilke ve hedef üzerinde toplamak mümkündür. Bunlar:

1. İstihdamın Sanayileşme ve Sektör Politikalarına Entegre Edilmesi

Bu sebeple sektör ve alt sektörlerin teknoloji seçimleri, teşvik politikaları, yatırımların yurt satışında dağılımları, sektörel üretim hedefleri ile mal ve hizmet bazında faktör tercihleri, iç ve dış piyasa şartları, ekonominin genel dengeleri içinde istihdama etkileri açısından dikkate alınarak, ekonomik ve sosyal politikalarda istihdam artırma amacı öncelikle değerlendirilecektir.

2. İstihdamın Artışı Yatırım Hacmi ve Yatırımların Verimliliği

İstihdam artışı üretim sektöründe, üretim tekniğinin fonksiyonu olarak belirlenmelidir. Emek ile sermaye faktörlerinin kullanım oranı, ülkenin kaynak dağılımına uygun bir yönde geliştirilmelidir. Ayrıca emek yoğunluğu daha yüksek olan tarıma dayalı sanayi sektörlerinde de olduğu gibi, iktisadi faaliyet dallarının sahip oldukları potansiyelden azami ölçüde yararlanılmalıdır (56).

(56) Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayın No: 1974, Ankara, 1985-1989 s.131

3. İstihdamı Geliştirme Çalışmaları

a) İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Reorganizasyonu

İşçi ve işveren arasındaki klasik aracılık hizmetini yürütmekte olan kurumun, istihdamı geliştirme ve işsizlikle mücadele kurumu olarak, daha aktif bir hale getirilmesini sağlayıcı hukuki düzenlemenin yapılması amacıyla "İstihdam Kurumu Genel Müdürlüğü" adı altında hazırlanan Kanun Hükmünde Kararname Taslağı, gereği için Başbakanlık'a gönderilmiştir. Taslak hazırlanırken günün ihtiyaç ve şartları yanında, Avrupa Topluluğuna dahil ülkelerdeki benzer kuruluşların sistemine uygun bir düzenlemeye gidilmesine özen gösterilmiştir.

b) Vasıflı İşgücü Yetiştirme Çalışmaları

Kurum istatistiklerine göre, işsizlerden bir bölümünün iş bulamadıkları için değil, iş piyasasının gerektirdiği yetenek ve niteliklere sahip olmadıkları için işsiz kaldıkları görülmektedir. Günümüzde bir yandan geçerli bir mesleğe sahip olmadığı için iş arayan kişiler, diğer yandan ihtiyaç duyulan mesleklerde işgücü arayan fakat bulamayan işverenler bulunmaktadır. İşsizlerin yüzde 53'ünü ilkokul mezunları teşkil etmektedir. Geçerli bir mesleği olmayan bu kişilerin, istihdam imkanı olan bir meslek dalında yetiştirilmeleri ve işe girmelerinin kolaylaştırılması gerekmektedir.

c) İşverenler Aracılığı İle İşgücü Yetiştirme

İşverenin istediği nitelikteki işgücünün kayıtlarında bulunmaması halinde, işveren-kurum işbirliği çerçevesinde kayıtlı işsizler işyerinde kısa bir süre içinde yetiştirilmekte ve bu kişiler istihdam edilebilmektedir.

d) Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı

İşbirliği Çerçevesinde İşgücü Yetiştirme

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı meslek okullarının, boş kapasitelerinden istifade edilmek suretiyle, kurumda kayıtlı işsizlerin ve sakatların işgücü ihtiyacı olan ve istihdam imkanı bulunan geçerli bir meslekte yetiştirilmeleri sağlanmaktadır.

e) MEKSA Vakfı ile İşbirliği Çerçevesinde

İşgücü Yetiştirme

Kısa adı MEKSA olan, Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı, Federal Almanya'da uygulanmakta olan ikili (dual) sistem içinde çıraklık eğitimi, Türkiye'nin değişik yerlerinde sekiz Türk-Alman Çıraklık Eğitimi (TAÇE) Merkezinde dört yıldan beri sürdürmektedir. Bu işbirliği ile eğitim merkezlerinin boş kapasitelerinden istifade edilerek, kurumda kayıtlı vasıfsız işsizlerin, küçük sanayi sitelerinin kurulduğu yerlerde geçerli meslekte yetiştirilmeleri sağlanacaktır.

f) Kamu Kuruluşları Aracılığıyla İşgücü
Yetiştirme

Kuruma Teşkilat Kanunu ile verilen işgücü yetiştirme görevleri, değişik proje ve programları uygulamayı gerektirmektedir. İşgücü açığı bulunan ve istihdam imkanı olan meslek dallarında işgücünün kısa sürede karşılanabilmesi amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği halinde yetişkinler için yetiştirme kursları düzenlenmektedir.

h) Özel İstihdam Firmaları Aracılığıyla İşgücü
Yetiştirme

Vasıfsız işgücüne, vasıf kazandırma programlarının hızlandırılması ve işyeri açılması konusunda müteşebbislere mesleki eğitim dahil her türlü desteğin sağlanması ilkesine uygun olarak, Kurum işgücü açığı bulunan ve istihdam imkanı olan meslek dallarında, özel istihdam firmaları aracılığıyla da işgücü yetiştirilmesi için yeni bir uygulama planlanmış ve bu amaçla hazırlanan Yönetmelik uygulamaya konulmuştur.

Bu uygulama ile iş arayan veya işini kurmak isteyen insanımıza yeni imkanlar sağlanırken, özel müteşebbislerimize de rekabet ortamı içinde çeşitli alternatifler sunulmaktadır. Böylece devlet-müteşebbis işbirliği ile işsizlere ve işverenlere daha hızlı hizmet götürülmesi mümkün olacaktır(57).

(57) İstihdam, DPT, Yayın No, 2170 Ankara, 1989,s.25.

Ülkemiz ekonomisi açısından, istihdamın ilke ve politikalarının sektörler bazında dağılımı aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo : 5 İstihdamın Sektörler Bazında Dağılımı

Yurtici İşgücü Piyasası (*)	(15+Yaş)	(Bin kişi)
	1989	1994
Sivil İşgücü	18.680.0	20.937.0
Sivil İstihdam	16.802.0	19.117.0
İşsiz	1.878.0	1.820.0
İşsizlik Oranı(yüzde)	10.1	8.7
İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI		
TARIM	8.390.0	8.830.0
SANAYİ	2.579.0	3.345.0
Madencilik	222.0	
İmalat Sanayi	2.224.0	
Elektrik,gaz ve su	133.0	
HİZMETLER	5.833.0	6.942.0
İnşaat	898.0	
Ticaret	1.726.0	
Ulaştırma	648.0	
Mali Kurumlar	394.0	
Hizmetler	2.167.0	
TOPLAM	16.802.0	19.117.0

Kaynak: DPT

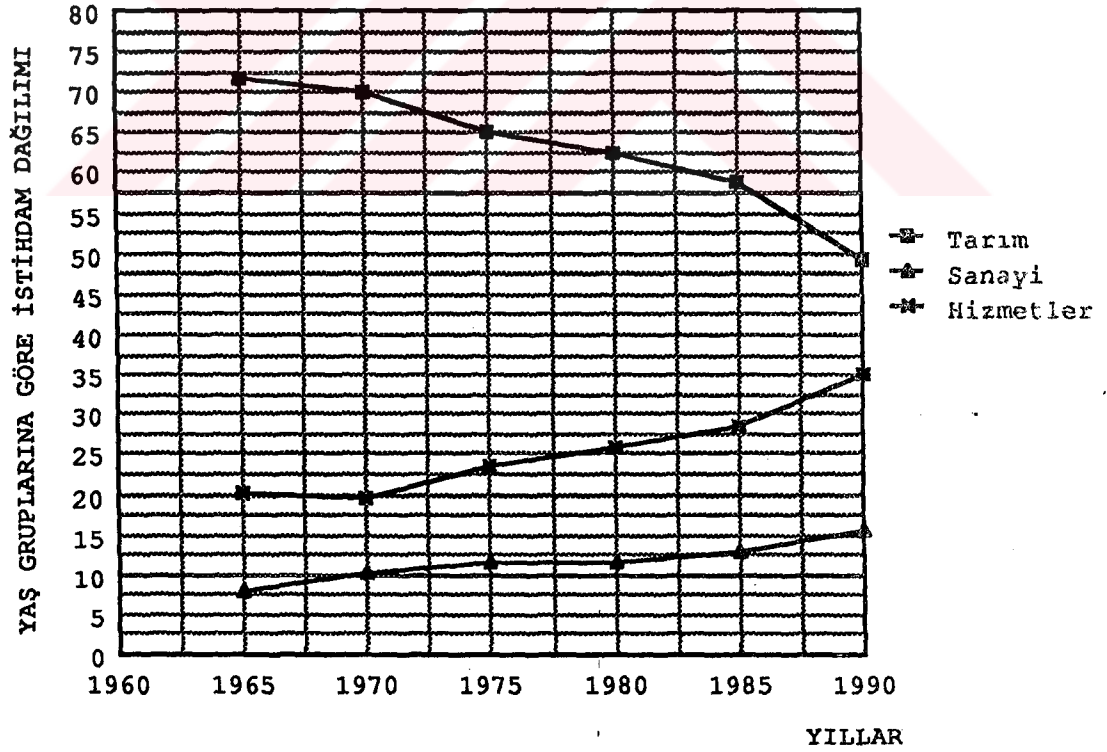
(*) Uluslararası Çalışma Teşkilatı'nın tanımlarına uygun verileri sağlayan 1988 Yılı Hane halkı İşgücü Anketi'nin geçici sonuçlarına dayalı olarak oluşturulan yeni seriye ve VI. BYKP büyüme hedeflerine göre tahmin edilmiştir.

TABLO 6 - TÜRKİYE'DE NÜFUSA GÖRE
İSTİHDAM DAĞILIMI

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1965	71.9	7.9	20.2
1970	70.2	10.2	19.6
1975	65.1	11.5	23.4
1980	62.5	16.6	25.9
1985	58.8	12.9	28.3
1990 (1)	49.3	15.5	35.2

(1) 1190 Yıllı Program Hedefine
Göre Tahmin (DPT)

Şekil: 6 SAYIM YILLARINA GÖRE İSTİHDAMDA SEKTÖREL
DAĞILIMI GRAFİĞİ (15 + Yaş)

Şekil ve tablolarda görüldüğü gibi VI. Beş Yıllık kalkınma planı itibariyle sivil işgücü 20.937 bin kişi, sivil istihdam ise 19.117 bin kişi olacaktır. İşçilik oranının % 8,7 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Sivil istihdamın sektöreh dağılımında, tarımın payı % 46.2 sanainin payı ise % 17,5 ve hizmetlerin payı da % 36,3 olması planlanmıştır.

IV. TARIM KOOPERATİFLERİ VE İSTİHDAM YARATILMASI

Ekonomik büyümeyi kişi başına gelirdeki artış olarak tanımlamak mümkündür. Ekonomik büyüme, üretim faktörlerindeki artıştan veya teknolojik gelişmeden kaynaklanır. Türkiye'de ekonomik büyüme için temel olan faktörlerin sermaye stokundaki artış ile teknolojik gelişme olduğu bilinmektedir.

Sermayenin ölçülmesi, ekonomi biliminde tartışma konusu olan bir sorun olmakla birlikte, sermaye stokundaki artışları, her yıl gerçekleşen yatırımları kullanarak ölçmek yatırımların gerçekleşmesini sağlayan iç ve dış kaynakların önemini kabul etmekle birlikte, temel olarak yatırımların gerçekleşmesini yurtiçi tasarruflar sağlamaktadır. Bu bakımdan ekonomik büyümenin incelenmesinde yurtiçi tasarrufların yatırımlarla birlikte ele alınması gerekir.

Bir ülkenin istihdamında gözlenen gelişmelerin ekonomik büyüme ile yakından ilgili olduğu kabul edilir.

herhangi bir ülkenin geçmiş dönemlerde gerçekleştirdiği yıllık ortalama gelir artış oranı ile yıllık ortalama istihdam artış oranını kullanarak, ekonomik büyümenin bir göstergesi olan milli gelir artışının, istihdamda ne ölçüde bir artışa yol açacağını tahmin etmek mümkün olur(58).

İstihdam sorununun çözümü için, ekonomik gelişme politikasında 24 Ocak 1980 istikrar programı ile ortaya çıkan değişiklik beşinci V yıllık planda daha açık bir biçimde ortaya konmuştur.

Bu nedenle istihdamda ortaya çıkabilecek muhtemel gelişmeleri tahmin edebilmek için kullanılabilecek en önemli açıklayıcı değişkenler yatırım ve gelir artışları olarak kabul edilmektedir. İşte 1980-1989 yılları itibariyle tahmin edilen istihdam, işgücü ve işsizlikle ilgili sonuçlar aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo: 4 İstihdam, İşgücü ve İşsizlik Tahmin Yılı: 1984,1985 ve 1989
(Bin Kişi İş ve yaşlar)

Yıllar	Toplam İstihdam (Milyon)	İktisadi Faal Nüfus(işgücü)	İşsizler	Yüzde Olarak
1980(*)	17.220	17.843	623(**)	%3,5
1984	17.700	19.440	1.740	%9
1985	17.980	19.880	1.900	%9,5
1989	19.170	21.680	2.510	%11,5

(*) 1980 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

(**) Nüfus Sayımının yapıldığı günden önceki son hafta içinde bir işte çalışmayıp iş arayanları kapsıyor.

(58) TANYERİ İbrahim, 1984'den 1985'e Türkiye Ekonomisi Semineri Ankara Sanayi Odası, Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İstihdam Sorunu Tebliği, Ankara, 1985 s.186.

Gerçek anlamda bir ülkenin kalkınması ve büyümesi, kıt kaynaklar olan tabiat, insan ve sermaye gibi üretim faktörlerinin tamamının enverimli şekilde kullanılmasına bağlıdır. Bu kaynaklardan tabiat ve sermayenin kullanılması, beşeri faktör olan emeğin çalıştırılmasına bağlı olduğu için her üçünün üretimde kullanılması emeğin istihdamını temsil etmektedir.

Kalkınma çabasında olan Türkiye'nin de günümüzdeki en önemli ekonomik sorunlarından birisi istihdam ve işsizliktir. Nitekim I. ve II. kalkınma planlarında temel hedef kalkınma olarak alınmış ve her yıl yaratılacak katma değer in tam istihdamı da sağlayabileceği düşünülerek, istihdam konusu bağımlı bir hedef haline getirilmiştir.

Ancak kalkınma planlarının uygulanması sırasında yapılan yatırımlarla sağlanan ekonomik gelişmenin, nüfus artışı hızlı olan Türkiye'de gerekli istihdamı temin edemediği müşahade olunmaktadır. İşsiz emek faktörünün önemli bir kısmı, yurt içi kaynaklardan milli üretime katılamadığı için yabancı ülkelere gitmekte, böylece kalkınmasını tamamlamak için yardıma muhtaç olan gelişme halindeki Türkiye gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümesine adeta kaynak yardımında bulunmaktadır(59)

(59) BÜYÜKERŞEN Yılmaz., Makro Ekonomi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No: 131 Eskişehir, 1975, s.209

A- Tarım Kooperatiflerinin İstihdam Yaratmadaki Önemi

İstihdam sorununun çözümünde kooperatif işletmelerinin rolleri ve gerçek anlamda kooperatif işletmelerinin ekonomide ve istihdam yaratmadaki payları küçümsenmeyecek düzeydedir.

Ülkemizde gelişen ekonominin kalkınmaya yönelik istihdam politikalarında, kooperatif kuruluşlarının günümüz ekonomisine uygun bir tarzda, gerek iktisadi açıdan, gerekse sosyal politik ve kültürel açıdan desteklendiği takdirde istihdam artırma ve işgücü açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkacağı tabiidir.

Gerçekten kooperatif örgütleri, bir çok ekonomik ve toplumsal gereksinmelerinin karşılanabilmesi için kurulabilir ve tümü birden ortak etki olarak bir toplumun oluşmasının yanında istihdam artırıcı katkıda bulunabilir. İşte değişik türde kooperatiflerin toplanmaları; kendi içlerine dönük, kendi öz kaynaklarını artırma ve özlenen hizmetlerin sunulmasını gerçekleştirme gibi bir özellikleri vardır.

Esas amaç, istihdam, işsizlik, sosyo-ekonomik ve kültürel gibi gereksinimleri karşılayabilecek çeşitli kooperatif kuruluşlarının, bir araya getirilmesi olmalıdır.

Ülkemizde şu anda kırsal kesimdeki tarımsal amaçlı kooperatiflerin istihdam üzerindeki rolleri kat-

katkıları, ekonomik ve toplumsal etkinlikleri bilinmektedir.

Ancak yukarıdaki bazı açıklamalardan sonra, bütün bu zorluklar;uzun süreli bir kooperatifçilik politikasının önemi ve istihdam sorununa katkıları ise aşağıdaki sıraladığımız bazı konularda gösterilecek başarının derecesi ile ölçülebilir(60).

a) Kaynakları ve güçleri sınırlı olan kitlelerin ekonomik ve toplumsal durumunu düzeltmek,

b) İç ve dış satışlar itibariyle ulusal geliri, doğadaki tarım, ormancılık ve balıkçılık gibi, kaynakların bilimsel yoldan işletilmesini sağlayarak yükseltmek,

c) Tarımsal verimi artırmak amacını güden üretim faktörlerini yerleştirme ve tarımsal refahı artırıcı sistemleri kurmak,

d) Bölgesel hammaddeleri işleyecek küçük fakat modern endüstriler kurularak, üretim bölgelerinde işgücünden ve yan ürünlerden gereği gibi yararlanılmasını sağlamak;

(60) UZEL Celal Haluk, Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmasında Kooperatiflerin Rolü, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Şart matbaası, Ankara, 1977, s.69.

e) Verimi artırmak ve kredilerin kontrollü bir sistem içinde kullanılması yoluyla kişisel ve ulusal kaynakları uygun koşullar altında işlemek,

f) Konut, sağlık ve haberleşme gibi alanlarda toplumsal koşulları düzelterek ülkedeki sosyal refahı yükseltmektir.

Kısa süreli bir kooperatif politikası, ulusal ve bölgesel şartların etkisi altında kalmadan planlanmalıdır. Ayrıca mevcut kooperatifçilik politikasının genel amaçları gelişen ve değişen dünya standartlarına göre yeniden tespit edilmelidir. Bu düzenlemeler kısa ve uzun süreli olarak hazırlanmalı ve ülke şartlarına uyum sağlamaya yönelik olmalıdır.

B- Tarımda Atıl Durumundaki İşgücünün Değerlendirilmesinde Kooperatiflerin Rolü

Kooperatiflerin tarım kesimindeki istihdama katkılarının yanında, atıl durumda bulunan işgücünün değerlendirilmesinde, rol oynadığı görülmektedir. Bu role tarımdaki işgücünün istihdama katkısı açısından baktığımızda, kooperatiflerin katkıları iki grupta toplanmaktadır. Bunlar:

1. Kooperatiflerin istihdama doğrudan katkıları,
2. Kooperatiflerin istihdama dolaylı katkılarından ibarettir.

1. Kooperatiflerin İstihdama Doğrudan

Katkıları:

Ekonomik girişim olarak kooperatiflerin kendileri birer istihdam kaynağıdır. Kooperatiflerde yönetici, muhasebeci ve diğer çeşitli personel olmak üzere, pek çok kişi tam gün, yarım gün ve mevsimlik olarak çalışırlar. Kooperatifler bu saydığımız büro hizmetleri yanında, kurdukları işletmelerde de yeni istihdam olanakları yaratırlar. Örneğin, pamuk yetiştirilen bir bölgede kurulu bir tarım kooperatifi, başlangıçta sadece pamuk çekirdeğini elyafından ayıran bir çırçırılama işletmesi kurabilir. Bu küçük çaptaki işletmeyi, pamuk çekirdiğinden yağ çıkarılması, üst düzeydeki örgütlerin yardımıyla pamuk ipliği ve dokuma imalatına veya fabrikaların kurulması gibi faaliyetler takip edebilir.

Ayrıca kooperatiflerin dikey örgütlenmesi de istihdam olanaklarının yaratılmasına yol açar. Kooperatiflerin üst örgütleri üye kooperatiflerin çalıştırma olanakları bulamadıkları kaliteli ve uzman elemanların çalıştırılmasını sağlarlar. Yine üst örgütler aynı zamanda teknik konularda da üye kooperatiflere kolaylıklar temin ederler. Böylece teknik elemanlara iş olanakları sağlanmış olur. Örneğin el sanatları, halıcılık vs. gibi işlerde bu tür teknik elemanların istihdam edilerek o yöredeki ortaklara kurslar verilmesi gibi.

2. Kooperatiflerin İstihdama Dolaylı Katkıları

Daha önce belirtildiği gibi kooperatifler, ortakların gelir ve yaşam düzeylerinin yükseltilmesinde önemli rol oynarlar. Üreticilerin gelirlerindeki artış, onların tüketimlerinin artmasına, aynı zamanda çeşitli mal ve hizmetlerinde özellikle kırsal kesimde oturan nüfus tarafından talep edilmesine olanak sağlar. Bu tür bir talep, kırsal kesimde yeni yatırımlara ve dolayısıyla istihdam olanakları yaratılmasına yol açar. Özellikle yöresel (Mahalli-lokal) olarak kurulmuş kooperatifler satın alma gücünü artırıp, harcama düzeyini yükselterek, bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmaktadır.

Kırsal alanda yaşayanların büyük çoğunluğunun tarım dışında başka bir işle meşgul olmamaları, ayrıca sanayi sektöründeki yatırımların büyük yerleşim merkezlerinde toplanmış olmaları sonucunda, kırsal alanda büyük bir sorun olarak ortaya çıkan gizli ve mevsimlik işsizliği önlemede, köyden kente göç hızını yavaşlatmada kooperatiflerin yararları ve katkıları oldukça büyüktür.

Bugün ülkemizde yaklaşık 41.000 kooperatif vardır. Değişik alanlarda işletmelere sahip bulunan bu kooperatiflerin 6,5 milyona yakın ortağı bulunmaktadır. Bu durum ülkemizdeki kooperatiflerin, ulusal ve bölgesel kalkınma ile istihdama katkıları açısından

önemli etkinliklere sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Kooperatifler sadece kırsal kesimde yeni istihdam olanakları yaratmakla kalmayıp, aynı zamanda üçüncü sektör olarak adlandırılan hizmetler(Servis) sektöründe de yeni iş imkanları yaratabilmektedir. Bunları ulaşım, pazarlama, ihracat içinde örneklendirebiliriz. Bu aktivitelerin bir kısmı devletten hiçbir destek olmadan yapılabilirken, bir kısmı da devlet desteğindeki lokal idareler tarafından yapılmaktadır.

İçel ve Niğde illerinde araştırma konusu olan 18 kooperatifin yer aldığı kırsal yörelerde, kooperatiflerin açık ve gizli işsizliği tamamen önleyemediği, ancak yeni iş alanları açtığı ve istihdam yarattığı tesbit edilmiştir. Yine bu illerdeki kooperatiflerin kırdan kente ve yabancı ülkelere işgücü akımını önlemede etkili oldukları görülmüştür. Netice itibariyle kooperatiflerin, lokal girişimler olarak sadece üretimin ve verimliliğin artırılmasındaki rolleriyle kalmayıp, üretim yapısının değiştirilmesi, tarımsal teknolojinin iyileştirilmesi, değişik tarım alet ve ekipmanlarının temini ve en önemlisi part-time, full-time ve mevsimlik istihdam olanaklarının yaratılmasında başarılı oldukları görülmektedir.

C. Kooperatifçilik Yoluyla İstihdam Arttırılmasında

Kullanılan Metodlar

1970'lerden sonra çeşitli ülkeler ekonomik problemlerini çözümlmek üzere kooperatifçiliğe daha fazla

ağırlık vermişlerdir. Bu sebeple istihdam, büyüme ve gelir dağılımı sorunlarını çözümlerken kooperatifçilik faaliyetleri de oldukça önem kazanmıştır. Bu nedenle iktisadi politikanın bileşimleri, daha ayrıntılı hesaplamaları zorunlu kılmakta, iktisadın alternatif maliyet kuralı daha kesin boyutlarıyla incelenmektedir.

İstihdamın artırılması hususunda vergi sisteminin, gelir dağılımını iyileştirmeye yetmediği ortamlarda, istihdam büyük anlam kazanır ve bir devlet politikası haline dönüşür. Ancak bu gerçekler, işsizlik sorununa özel kesimin katılmaması anlamını vermemelidir. Günümüz Türkiye'sinde çoğu özel kesim kuruluşları klasik bir anlayışla iş için gerekli eğitim ve adaptasyon sorununun büyük bir kısmını devletten beklemekte ve özveriden kaçınır gözükmektedir. Son birkaç yıllık ekonomik gelişmeler göstermiştir ki; ekonomik güçten yoksun bir işgücü kesimi, firma ürünlerine karşı düşük bir taleple de olsa, kısa dönem politikalarını yansıtmaktadır. Günümüzde birçok ülke, özel kesimin firma içi geliştirdiği programlarla işe alma ve verimliliği artırma çabalarını ortaklaşa sürdürmektedir.

İstihdam artırılması ve problemlili sektörlerde istihdamın korunabilmesi amacıyla OECD ülkelerinde yaklaşık 28 ayrı uygulama biçimiyle karşımıza çıkan "EK

İSTİHDAMIN SUBVANSİYONU", bir çok ülkede başarılı sonuçlar vermiştir(61).

1. Subvansiyonun İstihdama Etkileri

İstihdamın artırılması özellikle istikrar politikalarının hakim olduğu bir ortamda gittikçe önem kazanmaktadır. Bazı kesimler yatırımlar dışında, işgücü piyasasının işleyişine ilişkin bazı düzenlemeler getirerek başarı sağlamayı amaçlamakta ve getirilen programların gerçekçiliği ölçüsünde de önemli sonuçlar alabilmektedir. Bir kısım iktisatçılar ise, istihdamın diğer makro amaçların önünde geldiğini belirterek, ekonomik performans sigortası başlığı altında yasal ve bazı kurumsal düzenlemelerle istihdamın garanti altına alınmasını, ulusal ve uluslararası düzeyde savunmaktadırlar.

İşgücü talebinin artırılması ve yeniden dağıtımında izlenebilecek politikalar aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir:(62)

1. İşgücü talebini artırıcı önlemler:

- a) Gelir vergisi oranında yapılacak indirimler,
- b) Sigorta ve emekli sandığı kesintilerinden yapılacak indirimler,

(61) Burns, John L. (1980) "Benefits of Training the Hard-to-employ" Harvard Business Review Botton, Mayıs-Haziran s.141-51

(62) OECD(1982) "The Challenge of Unemployment" OECD Paris, s.83-97.

- c) Ek istihdamın subvansiyonu,
- d) Kamu kesiminin istihdam yaratıcı girişimleri,
- e) Kamu ve Özel sektör işbirliği ile yeni istihdam alanları yaratılmasıdır.

2. İstihdam ağırlıklı gelirler politikası,

3. Çalışma süresinin yeniden düzenlenmesi,

4. Politika hedeflerine ulaşmada iyileştirici

önlemler:

a) Spesifik gruplara yönelik programlar,

b) Bölgelere ve sektörlerle yönelik programlardır.

Yukarıdaki politikaların optimal ölçüde bir arada uygulanmasının başarı oranını artıracığı unutulmamalıdır. Ayrımında birinci başlık altında yer alan ek istihdamın subvansiyonu" Türkiye'de en az tartışılan ve birçok ülkede başarılı örnekleri bulunan bir uygulamadır.

2. Subvansiyonun Ek İstihdama Uygulanması.

Subvansiyonun istihdamı en basit biçimiyle, işgücü maliyetini firmalar açısından düşürerek, daha yoğun emek ve yatırım politikalarının benimsenmesi olayıdır. Böylece bir yandan istihdamın artması ile işsizlik azalırken, ekonomik yapıda da istenilen yöndeki değişiklikler gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Bu amaç gerçekleştirilirken geliştirilen politika, alternatif politikalara göre daha az enflasyonist baskı

taşıır. Uygulamada, ücret artışlarını karşılayıcı yönü zayıf olan bu politika, özellikle pazarlık gücü düşük, arzı fazla olan işgücü kesimine uygulanmaktadır. Bu politikanın en yaygın uygulama alanı ise, kentlerdeki genç nüfusun istihdamında görülmektedir.

Subvansiyonun ek istihdama etkileri şu amaçlara yöneliktir:

- a) Konjonktürün düşük olduğu durgunluk anında toplam istihdamı korumak,
- b) İstihdamın olanakları bakımından eşit fırsat yaratmak,
- c) İşgücü piyasası işleyişinin iyileştirilmesidir.

Marjinal istihdamın yaratılmasında subvansiyon, özellikle gelişmekte olan işletmeleri daha olumlu yönde etkilemektedir. Ancak üretimdeki artış daha yoğun emeğe bağlı olduğundan, verimlilik düzeyi, sübvansiyonunun bulunmadığı ortama göre düşmektedir. Unutulmamalıdır ki gelecekte doğrudan iş yaratma politikaları ile Subvansiyonun istihdama etkisi iki politik alternatif olarak ortaya çıkar. Bu iki alternatif arasında birçok ortak yön bulunmasına karşın, konuya sübvansiyonun istihdama etkisi açısından bakıldığında, yöntem özel kesime sağlanan bir teşvik politikası

aracı olarak ele alınmalıdır. Kamu kesiminin geliştirdiği istihdam politikaları ise, iş deneyimi kazandırmak suretiyle sürekli istihdama hazırlık çabalarını kapsar.

Subvansiyonun ek İstihdama Uygulanış Biçimi:

a) Subvansiyonun çalışanlarla çalışmayanlara etkisi,

b) Subvansiyonun İşten çıkarmalara etkisi,

c) Subvansiyonun yeni işçilerin istihdamına etkisi,

başlıkları altında incelenebilir. Bu etkilerle yaratılan uygulamalı eğitimle kazanılan beceriler sonucu, verimlilikte görülecek artışlar özellikle genç işsiz kesim açısından büyük önem taşır.

Özetle; sübvansiyonun ek istihdama etkileri işletmelerin gelişme maliyetlerini düşürerek, üretim ve istihdam artışı sonucu fiyat risklerini sınırlamaktadır. Ayrıca sermaye ve işgücünün tamamlama özelliğinin kuvvetli olduğu ortamlarda, subvansiyon işgücü yatırımlarının hızlanmasına da yol açmaktadır.

Bazı Uluslararası Uygulamada Subvansiyonun

Ek İstihdama Etkileri:

Bu bölümde, birkaç OECD ülkesinde uygulamaya konulan sübvansiyonun , ek istihdama etkileri ve uygulamaya konuş biçimleri ile sonuçları ele alınmıştır.

1. Japonya

Bu ülkedeki subvansiyon politikası 260.000 kişilik bir kesimi kapsamak üzere, 1975'de yürürlüğe konulmuştur. Program temelde:

- a) Darboğazda bulunan sektörlerin istihdam sorununun korunması,
- b) Orta ve yaşlı kesimin istihdamının sağlanması,
- c) İşsizliğin en fazla görüldüğü yörelere yapılan sübvansiyonlarla istihdamın artırılmasıdır.

Japonya'da subvansiyonun etkisi, 1/2 oranında işten çıkarma; katkısı ise işbaşı eğitimi masraflarına katılma biçimindedir. Genel bir değerlendirme ile istihdam programı, sorunlu yöre ve sektörlerdeki işsizliğin artışının sınırlandırılmasında müsbet yönde etkili olmuştur.

2. Fransa:

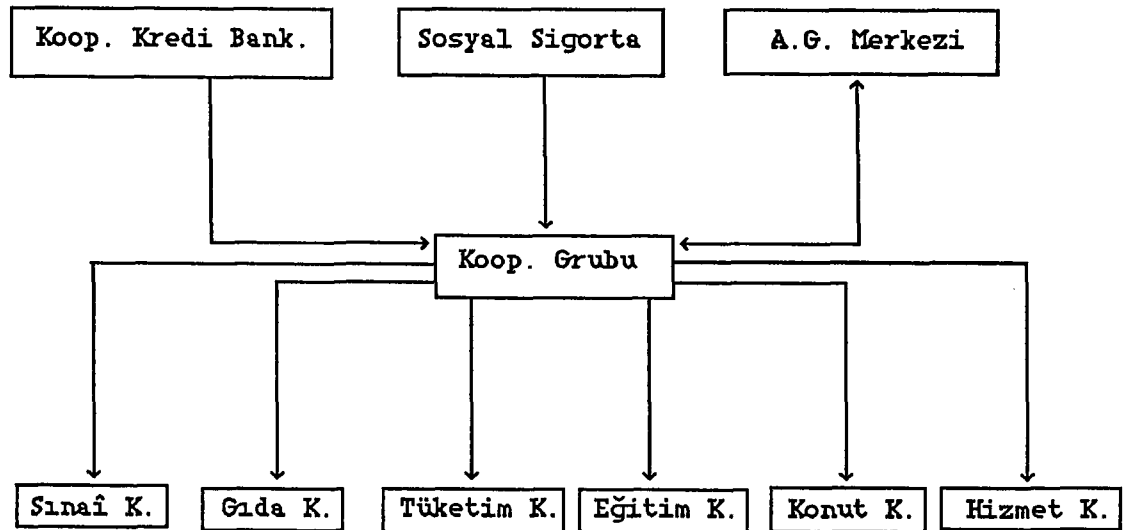
İşverenlerce 1977 yılında çalıştırılan işçilerin primlerinden muafiyet biçiminde gelişen uygulama, yeni işe alınan işçiler için gerçekleştirilmiştir. Program 299.949 kişiye yönelik olarak biçimlendirilmiş ve istihdamı % 3 ile % 30 arasında olumlu etkilemiştir.

Fransa'daki kooperatifçilik hareketinin istihdamı artıran önemli bir yapısı da kooperatiflerde Mondragon Modeli'nin uygulanmasından ileri gelmektedir.

Mondragon kooperatifleri, diğer kooperatiflerde rastlanmayan ilginç bir örgütlenmeye sahiptir. Bu örgütlenmenin kökeni ise, İkinci Dünya Savaşı dönemine rastlamaktadır. 1936-1939 İç Savaşının yol açtığı sefaleti yaşayan halkın ihtiyaçlarının karşılanması için, yeni ve değişik üretim alanlarında istihdam imkanları yaratmıştır.

Ancak 1959 yılında bu kooperatifler grubu, kendi finansman ihtiyaçlarını karşılamak için aşağıdaki şekilde de görüleceği gibi, "Kooperatif Kredi Bankası" nı kurmuşlardır. Bu kooperatifler, yirmibinin üzerinde ücretli işgücü istihdam ettirmişlerdir. Mondragon Grubunun başarısının sırrı, büyük ölçüde "Caja Laboral Popular" diye anılan Finansman kuruluşuna bağlı olmasından ileri gelmektedir.

Şekil 7. Mondragon Grubunun Finansman Şeması

F.Robert : "Mondagon en Pays. Basque Espagnol" in Anayse des Coop: Consommatur, Paris, Ağustos, 1985.

Mondragon Kooperatiflerinde ekonomik verimliliği ve istihdamı artırmak için şöyle bir sistem geliştirmiştir: Her kooperatif yıl sonu itibariyle kâr-zarar durumuna bakar, eğer kooperatifin kârı bir yıl öncesine göre artmış ise, artan kârın bir kısmı o kooperatifte çalışan işçilerin, kooperatifteki sermayelerine eklenir. Aksi durumda zararın bir kısmı sermayelerinden düşülür. Bu da ister istemez kooperatifte çalışanları verimlilik ve istihdamı arttırmaya sevk etmektedir(63).

Örnek alınan ülkeler ile ülkemizdeki benzer kooperatiflerin uygulamalarında bazı değişiklikler görülmektedir.

Türkiye'deki Tarım Kooperatifleri değişik alanlarda, değişik seviyede istihdamı ve verimliliği arttırmak için örgütlenmişlerdir.

Yapılan anketlerde görüleceği üzere, kırsal kesimlerde örgütlenen tarım kooperatiflerinin sosyal yardımlaşmayı ilk plana alarak kuruldukları görülmektedir. Bu tür kooperatifler ikinci tür kooperatifler olup, çiftçiye teknik, ekonomik, sosyal ve doğal risklere karşı sosyal bir güvence temin etmektedir. Halbuki ikinci tip ekonomik kooperatifler ise, daha ziyade üretim, teknik dönüşüm, satış ve pazarlama konuları

(63) ŞAHİNÖZ Ahmet., Tüketim Kooperatiflerinde Bunalıma Çözüm, Mondragon Modeli, H.Ü. İkt.İd.Bil.Fak. Dergisi Cilt, 3 Sayı 1-2, Ankara, 1985, s.344.

ile daha çok uğraşmaktadır. Sosyal yardımlaşmayı esas alan bu kooperatifler aşağıdaki çalışmaları amaç edinmişlerdir:

- 1) Ekonomik yardımlaşma,
- 2) Sosyal yardımlaşma,
- 3) Mali yardımlaşmadır.

Bu yardımlaşma kooperatifleri ile ülkemizde bölgeler arası belli bir denge bazında uzmanlaşmış örgütler kurarak, tarımsal üretimde istihdam ve verimliliği arttırmak mümkündür. Bu tür istihdam artışına, Avrupa ülkelerinde tarım kesiminde kredi sorununu çözmek için,devletin henüz bir girişimi bulunmadığı dönemlerde,yani 19. yüzyılın sonlarına doğru,çiftçilerin bizzat kendilerinin kurdukları yöresel kredi kurumları görülmektedir. İlk defa Fransa'da 5 Nisan 1894 tarihli yasa, Bölgesel Kredi Sandıklarının kurulmasına izin vermiştir. Ülkemizde T.C. Ziraat Bankası'na bağlı olarak faaliyet gösteren bu kooperatifler, 1581 sayılı yasa ile Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ve Bölge Birlikleri şeklinde yeniden düzenlenmiştir.

D- Kooperatiflerin İstihdam Yaratmasında Gelişmiş Ülkelerden Bazı Örnekler

Tarımda kooperatifçilik hareketi ilk olarak Batı Avrupa Ülkeleri tarımlarında 18. yüzyıl sonlarına

doğru başlamıştır. Bu ülkelerde kooperatifler, giderek tarımda çeşitli gereksinimlere cevap verebilecek şekillerde örgütlenmeye başlamışlardır. Ekonomik alanda (istihdam oluşturmada) kooperatifçilik, sosyal güvence alanında yardımlaşma sandıkları ve mali alanda kredi kooperatifleri şeklinde örgütlenmişlerdir.

Bilindiği gibi, dünya her zaman muhtelif fikir ve ideolojik sistemlerle idare edilmiştir. Fikir, insanı diğer canlı varlıklardan ayıran en büyük güçtür. İyi kullanılması halinde insanlığın daima hizmetinde olmuştur. Ancak, zamanla eskimeyip, toplumlar üzerinde iz bırakan ve onlara yön veren, sosyal refahı arttıran kuvvetli fikirler, dünyada pek fazla değildir. İnsanlık tarihinde kooperatifçilik fikri, her zamankinden daha kuvvetli ve canlı bir şekilde geçerliliğini, dün olduğu gibi bugün de korumaktadır.

Bu önemli fikrin ilk defa, Batı Avrupa ülkelerinde İngiltere'de ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Daha sonra diğer ülkelerde de gelişme gösteren kooperatifçilik hareketinin ülkelere göre şekil aldığı görülmektedir.

Burada Avrupa Ülkelerinin bazılarının kooperatifçilik hareketinin istihdama etkileri üzerinde durulacaktır.

Bu ülkeler:

1. İngiltere örneği,

2. Batı Almanya Örneği,

3. Fransa Örneğidir.

1. İngiltere'de Tarım Kooperatiflerinin
İstihdama Etkisi:

İngiltere, 19.yüzyılın ilk yarısında işçi sınıfı için güçlüklerle dolu bir ülke idi. Bilhassa dokuma sanayiinde çalışan işçilerin durumu oldukça kötüydü. Bu durum buharın makinaya uygulandığı 1825 yılında başlayarak, işçi tasarrufu ile Amerika'nın mamul maddelerinin ithalini sınırlamak için yüksek gümrük tarifesini kabul ettiği 1828 yılına kadar sürdü.

Bir de hububat fiyatlarının artmasına sebep olan 1815 Kanunu kabul edildi ve halkın durumu daha da kötüleşti. Satın alma gücü oldukça azaldı (64).

Bu önemli kooperatifçilik fikrini ilk defa ortaya atan ve kooperatifçilik hareketinin gelişmesine sebep olan, Robert Owen olmuştur. Kısacası Robert Owen'a kooperatifçiliğin babası gözüyle bakılmaktadır. Bu nedenle insanlık Robert Owen'a çok şey borçludur.

1844 yılının başında 27 erkek ve bir kadın Rochdale'de toplanarak bir kooperatif kurmuşlardır.

İngiltere'nin bir kasabasında kurulan bu ilk kooperatife o kasabanın adı olan Rochdale verilerek

(64) Applegate F. Kooperatifçiliğin Doğuşu, "Rochdale Hikayesi"
Çev: Rahmi Önen, Karınca Dergisi, Mayıs 1965, Ankara, s.8.

kendilerinden Rochdole alışmaları ve ncleri diye bahsedilmeye başlanmıştır.

Rochdole çalışmalarının nleri başarılı sonuçlar veren ilk tktim kooperatifinin kurucuları olarak kooperatifçilik tarihinde isim yapmışlardır. Bugün bu 28 İngiliz'in, başarı ile yürüttükleri uygulama, düşünceden icraata geçen kooperatifçilik konusunda önemle üzerinde durulması gereken bir olay olarak ele alınmaktadır.

1844 yılında İngiltere'de onbin nüfuslu küçük bir şehir olan Rochdole bütün yönleri ile Sanayileşme dönemi-ne yeni girmiş bir topluluğun özelliklerini aksettiriyordu. Dokuma ve trikotaj sanayiinin belli başlı merkezlerinden biri haline gelen şehirde sosyal ve iktisadi hayat mevcut teknolojik gelişmeyi takip edememiş, kapitalist düşünce haksız bir iktisadi ve sosyal düzenin doğmasına sebebiyet vermiştir(65).

İngiltere'de kooperatifçiliğin önderi sayılan Robert Owen kadar önemli bir kişi de Dr. William King'tir. Bunların ikisi de aynı dönemde yaşamışlardır. Owen, ekonomik ve sosyal reformcu, Dr. King ise kooperatifçiliği bugünkü anlayışla kullanan ilk kooperatifçi ve İngiliz milliyetçisi bir kişiydi. Rochdale ncleri ise, bütün dünyaya sonradan örnek olan ilk modern kooperatif-i kuran ve başarıyla yürüten uygulayıcılarıdır(66).

(65) TURAN Kmil, Kooperatifçiliğin Sosyo-Politik Yapısı, A.İ.T.İ.A. Yayını, Kalite Matbaası, Ankara, 1979, s.106.

(66) HAZAR Nureddin, Kooperatifçilik Tarihi, Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Yayın No.1. Ankara, 1970, s.70

19.yüzyılın ortalarında, İngiltere'de işçilerin ekonomik ve sosyal sorunları, yaşantıları istikrarsızdı. İşgücü ve istihdam sorunları büyük kriz içinde idi. Yapılan bazı çabalar ve grevler de hiçbir olumlu sonuç vermiyordu. Ne yapacağını şaşırان işçi sınıfı çaresizlik içerisinde idi.

Birgün işçilerden Charles Howarth, arkadaşlarına ortak bir dükkan açmayı ve hiç olmazsa zaruri ihtiyaçlarını buradan ucuza temin etmeyi . önerdi. Bir kaç yıl evvel Dr. King'in mağazalarının başarısızlığını hatırlayan işçilerden bir kısmı, bu işin çıkar yolu olmadığını ileri sürdüler. Fakat Charles Howarth ısrar ederek, Dr. King'in mağazaları ile kendi düşüncesinin farklılığını izah ederek arkadaşlarını ikna etmeyi başardı⁽⁶⁷⁾.

İngiltere'de tarım kooperatifçiliği bütün dünyada olduğu gibi çok eskiye dayanmaktadır. Bu ülkede hemen hemen her çiftçi bir tarımsal kooperatifin üyesidir. Fakat bir kısım çiftçiler birden fazla kooperatifin ortağı durumundadırlar. Çiftçilerden bir kısmı da hem tarımsal kooperatiflerin hem de "Farmers Groups" denilen çiftçi gruplarının üyesidirler.

İngiltere'de ilk kurulan kooperatifler mahalli kooperatiflerdi. Bunlar bağımsız küçük köy kooperatifi

(67) YİĞİTER Mennan, İngiltere'de Kooperatifçilik ve Rochdale Önderlerinin Prensipleri, Kaarınca Dergisi, No: 15, Ankara, 1949, s.3.

iken, bugün çok büyümüşler ve uluslararası kuruluşlar haline gelmişlerdir.

1850 yılı başında Rochdole Öncüleri, Lancaishire ve Yorkshire bölgelerindeki diğer cemiyetlerin mal tedarikine yardım etmek amacıyla bir toptan satış şubesi (Wholesale Department) açmışlardır. 1863 yılı sonunda da Kuzey İngiltere Toptan Satış Endüstrisi ve Tedarik İktisat Cemiyeti Lmt. Şirketi'nin kurulmasına öncülük etmek üzere kongreler yapmışlardır. Bu sıralarda cemiyette büyük gelişmeler olmuş yeni bisküvi ve ayakkabı fabrikaları satın alarak, kısa zamanda CWS kendini idare etmeye hazır hale gelmiştir. Bu yolda başlıca ticaret, imalat ve ithalat müesseseleri de kurulmuştur⁽⁶⁸⁾.

İngiliz Kooperatif tarihçilerinden J.G.Knopp'ın kaleme aldığı bir eser, Rochdole'deki İstihlak kooperatifçiliği hareketinden 20 yıl kadar sonra modern zirai kooperasyon ihtiyacının doğduğunu ve geliştiğini göstermektedir. Kooperatifçiliğin ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkması; gelişmesi ve dünya kooperatifçilik hareketinin ilk başladığı yer olması dolayısıyla İngiltere önemli rol oynamıştır.

Önemle belirtmek gerekirse, İngiltere'deki kooperatifçilik hareketi, sosyo-ekonomik ve politik yönün gelişmesine, ayrıca istihdam yaratmadaki rolün

(68) ERDOĞMUŞ. Yüksel, İngiltere'de Kooperatifçilik ve Kooperatifler Bankası, Kooperatif Dünyası Dergisi, Sayı,63, Ankara, 1976, s.9.

işgücü verimliliğinde, ücret ve çalışma saatleri konularında reformlar getirmiştir. Ayrıca ilk kooperatifçilik hareketinin burada başlaması, dünya kooperatifçilik hareketinin gelişmesine de ışık tutmuştur.

2. Batı Almanya'da Tarım Kooperatiflerinin İstihdama Etkisi

Alman kooperatifçilik hareketi, önem bakımından İngiliz ve Fransız kooperatifçiliğinden sonra, dünya kooperatifçilik hareketinde ülkeler arasında üçüncü sıralarda yer almaktadır.

Özellikle sosyo-ekonomik ve istihdam açısından tüketim kooperatifçiliğinde İngiltere, üretim kooperatifçiliğinde Fransa nasıl dünyaya örnek olmuşsa, esnaf ve tarım kredi kooperatifçiliğinde de Almanya aynı rolü oynamıştır. Hatta Alman esnaf ve tarım kredi kooperatifleri, İngiliz tüketim kooperatifleriyle, Fransız üretim kooperatiflerinden daha fazla yankı uyandırmış ve daha çok ün kazanmıştır⁽⁶⁹⁾.

Alman kooperatifçiliğinin teorideki öncüleri, İngiliz ve Fransız Kooperatifçilik anlayışını hedef almış; fakat uygulama alanında hem güçlü uygulama modelleri ortaya koymuş, hem de özellikle esnaf ve tarım kredi kooperatifçiliği sahasında, Almanya'da başlayan iki ayrı kooperatifçilik ekolünün gelişmesini sağlamıştır.

(69) TURAN Zübeyir, Almanya'da Kooperatifçiliğin Sosyo-Ekonomik ve Hukuki Yönden Günümüze kadar Gelişmesi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seminer Notları, Ankara, 1986 s.3.

Almanya'daki kooperatifçilik hareketinin sosyal ve ekonomik yapısındaki gelişmeler ise, İngiltere ve Fransa'daki ihtilallerden daha doğrusu sanayileşmenin gelişmesinden sonra, ekonomik yapıda görülen değişiklikler sonucunda meydana gelmiştir.

İktisadi hayatın dalgalanmaları karşısında, yoksul kesimin hiç bir tedbirle korunmadığını bilen küçük sanatkar ve esnaf kooperatiflerinin kurucusu olan Schulze-Delitzsh, Delitzsch kasabasında bu alanda bir tedbir almayı düşünmüştür. Kıtlığın yaklaştığını gören, Schulze-Delitzsch kasabada para toplayarak, bu para ile buğday satın alarak stok etmiş. Daha sonra bu buğdayı ihtiyacı olanlara makul bir fiyatla satarak, kasabada kıtlığın baş göstermesine mani olmuştur.

Zengin ve fakir ayırt edilmeden bütün kasabalıların iştiraki ile yapılan bu organizasyon, hem halka hem de müteşebbis durumunda bulunan Schulze-Delitzsch'e, dayanışmanın önemini anlatan bir olay olarak görünmüş ve Alman Kooperatifçilik tarihine geçmiştir.

Ayrıca Alman Kooperatif kurucuları ve yetişmiş kooperatif öncüleri oldukça fazladır. Bunlardan Viktor Aime Huber(1800-1869) Almanya'da kooperatifçilik çığrını aşan bir düşünür olarak kabul edilmektedir.

V.A. Huber, Arz-Talep Serbest rekabet ve kazanç hırsına dayanan liberalizmin kusurlarını sayıp dökerken, bu sistemin sosyal sorunları çözümlemeye yanaşmamasını da eleştirmiştir.

Huber'e göre, kooperatifler tefeciliği ve aracılığı ortadan kaldırır, hayatı iyileştirir ve ucuzlatır. sefaleti önler. Bu amaca kooperatif çerçevesi içinde işçi konutları kurmakla erişilebilir.

Hermen Schulze-Delitzsch, kooperatifçilik tarihinde Alman kooperatifçiliğinin, özellikle küçük sanat kooperatiflerinin kurucusu ve Alman kooperatifçilik hukukunun yaratıcısı olarak kabul edilmektedir.

Alman tarım kooperatiflerinin başlıca faaliyet alanlarını:

1. Sütçülük kooperatifi,
2. Alım-satım kooperatifleri,
3. Şarapçılık,
4. Hayvancılık,
5. Sebze ve Meyve kooperatifleri oluşturmaktadır.

Almanya'daki Sütçülük Kooperatifi tarımsal ürünlerin organizesinin en büyük grubunu oluşturmaktadır. Bütün Batı Almanya'da üretilen sütün % 82'si, kooperatifler kanalıyla pazarlanmaktadır. Süt ve sütçülük mamullerinin yanında tüketim de yüksektir. Bu nedenle sütçülük kooperatifleri çok geniş imkanlara sahip olmuşlardır⁽⁷⁰⁾.

(70) ZADİL Ekmel, Kooperatifçilik ve Raiffeisen, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1969, s.144.

Alman Raiffeisen Kooperatifçiliğinin
İlkeleri ise:

1. Kooperatiflerin faaliyeti sadece bir köye m  lettirilmemelidir.
2. Ortakların sorumluluğu sınırsız olmalıdır.
3. Kooperatiflerin idaresi gön  ll   ve   cretsiz iş   zerine kurulmalıdır.
4. Kooperatifler ortaklara, mevzuatlara elverişli miktarda faiz   demeli, yaptıkları   d  n  -lemelerle uyguladıkları faiz oranı fazla y  ksek olmamalıdır.
5. Kooperatifler, daha geniş organizasyonlar ve federasyonlar halinde   rg  tlenmelidir.

Raiffeisen'in bu fikirlerini   ift  iler hararetle desteklemişler ve kısa zamanda binlerce tarım kooperatifi kurarak, onun idealini en m  kemmel şekilde ger  ekleştirmişlerdir⁽⁷¹⁾.

Alman tarım kooperatiflerinin g  revleri ise başlıca beş esas   zerinde kurulmuştur bunlar:

1. Kredi Fonksiyonu,
2. Tedarik,

(71) AKYOL   . Cevat, D  nya Kooperatif  iliğinden   rnekler T  rk Kooperatif  ilik Kurumu Yayınları, Yayın No: 19. Ankara, 1969, s.40-41

3. Pazarlama,
4. Servis,
5. Örgütlenme ve geliştirmedir.

Federal Almanya'da Kooperatifler ortakların iktisadi ve sosyal yönden daha da güçlenmesini hedef alırken, kooperatifçiliği amaç edinmiş, özellikle eğitime, kooperatif işletmelerin istihdama katkılarına büyük ağırlık vermişlerdir. Alman Raiffeisen de, Schulze-Delitesch'de, kurdukları kooperatifleri, yalnızca ekonomik yönden kendilerine yardım eden kuruluşlar olarak görmüşlerdir⁽⁷²⁾.

Federal Almanya'daki tarım kooperatifçiliği düzenli bir şekilde gelişmiş olup, mevcut ekonomik sistem içinde bir denge unsuru olmakta ve tarımsal bölgelerin her çeşit ekonomik ve istihdam sorunlarının çözülmesi görevini yüklenmektedir.

Kooperatifler genellikle kredi fonksiyonu üzerine inşa edilmiş olup, ortaklarının % 50'si çiftçi, % 50'si işçi, memur ve küçük esnaf kimselerdir. Bu nedenle Almanya'daki tarım kooperatifleri, sadece çiftçilerin değil, zirai bölgelerde yaşayan her çeşit halkın hizmetinde bulunmaktadır.

Alman kooperatifçilik hareketinin gelişmesi ve büyümesi konusunda Raiffeisen'in esas düşüncesi; çiftçilerin gönüllü iştiraki ve şahsi güçlerin birleşmesi ile ortaya çı-

(72) KAVRUKER Yavuz, Federal Almanya'da Kooperatifçilik Eğitimi, Türk Kooperatifçiliği Kurumu Yayınları, Karınca Dergisi, Sayı 592, Ankara, 1986, s.33.

kan müşterek çalışma ruhundan faydalanmak, zirai bölge halkının refah seviyesini yükseltmekten ibarettir.

3. Fransa'da Tarım Kooperatiflerinin İstihdama Etkisi

1884'de süt ürünleri kooperatifi ile başlayan, günümüze değin çeşitli aşamalardan geçerek gelişen Fransız tarım kooperatifçiliğinde birleşmeler, 1960'dan sonra devletin vergi indirimi sağlaması ve büyük ölçekli yatırımlara ucuz kredi vermesi sonucu artmıştır.

Fransa'da kooperatifçilik hareketi 1885'ten günümüze kadar çeşitli safhalardan geçmiş, faydalı topluluklar olarak kooperatifler, Fransız toplumunun sosyo-ekonomik yapısına etkili olan kuruluşlar şeklinde fonksiyonlarını yerine getirmişlerdir.

Fransa'da kooperatifçiliğin gelişmesi, üretim, kredi, tüketim alanlarında daha başarılı olmuştur. Genelde aile toplulukları şeklinde kurulan kooperatif şirketleri, yeni çıkan kanunlarla desteklenerek, âdeta devletin bir yardımcı kuruluşu durumuna getirilmiştir.

1920 yılında Fransa Hükümeti. kooperatifçiliğin özel faydasını tesbit etmek ve buna göre projeleri hazırlamak üzere bir kooperatifçilik yüksek meclisi (Conseil Supérieur Cooperation) kurulmasına yardım etmiştir. Kurulmuş olan federasyonun, bakkal, kasap, lokanta, kahvehane ve eczaneleri mevcuttu. Bu federasyonun

bir de özel bankası olup, bu banka 1929 ekonomik buhranından etkilenmiştir. . Bu sebepten Fransız kooperatifleri, Gide'nin bilgili yönetimine rağmen, diğer Avrupa ülkelerindeki kooperatiflerin başarısını gösterememiştir⁽⁷³⁾.

Fransız hukuk sistemi içinde kooperatifler, mesleki veya mesleki olmayan iki büyük kısma ayrılmaktadır.

Mesleki kooperatifler, yalnız bir mesleğe mensup ortakların bir araya gelerek kurdukları, mesleklerine yardımcı olan kooperatiflerdir. Mesleki olmayan kooperatifler ise, değişik mesleklerle mensup üyelerin birleştikleri ve asıl amaçları üyelerinin mesleğinden çok gelişmelerini sağlamak üzere kurulan kooperatiflerdir⁽⁷⁴⁾.

Mesleki kooperatif müesseselerinin (Institutions Cooperatives d'intenet professionnel) başlıcaları şunlardır:

1. Zirai Kooperatifler(Cooperatives agricoles):

a) Karşılıklı Zirai Kredi Sandıkları(Caisses de Cr  dit agricole mutvel),

b) Zirai Kooperatif Şirketleri(Soci  tes Coop  ratif agricoles),

c) M  şterek Zirai Faydalı Şirketlerdir.(Soci  t  s d'int  n  t Collectif agricole).

(73) Şimşek M.Yaşar, Fransa'da Kooperatifçiliğin Sosyo-Ekonomik ve Hukuki Y  nden G  n  m  ze Kadar Gelişmesi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstit  s  , Seminer Notları, Ankara, 1986, s.2

(74) Alfred Nast, Code de Cooperation, Paris, 1928.

Fransa'nın zirai kredi işlerinde önemli bir rol oynamakta olan bu kooperatifler; mahalli(locales) ve bölgesel (régionales) olmak üzere iki kısma ayrılmıştır⁽⁷⁵⁾.

2. Deniz kooperatifleri (Coopératives Maritimes):

- a) Karşılıklı Deniz Kredi kooperatifleri,
- b) Deniz Kooperatif Şirketleri,

3. Esnaf Kooperatif Şirketleri(Société Coopératives d'artisans),

4. İşçi Kooperasyonu (Coopération Ouvrière),

5. Küçük Sanayici ve ticaret erbabının mesleki ihtiyacını temin için kurulan kooperatifler ise:

- a) Karşılıklı Kefâlet Şirketleri,
- b) Halk Bankaları(Banques Populaires)
- c) Otelciler Kredi Kooperatifleri gibi kuruluşlardır.

Fransa'da ayrıca kurulan kooperatifler tüketim ve mesken kooperatifleridir.

Daha önce gruplandığımız bu kooperatifler için Fransız hukukunda birlikte çalışma statüsünü getiren 10 Eylül 1947 tarihli kanunun analizini yapmamız gerekmektedir⁽⁷⁶⁾.

(75) Ali Mehmet, Mukayeseli Kooperatif Hukuku, İtimat Matbaası, İzmir, 1932, s.25.

(76) Vienney, Chaude, L'Economie du Secteur Coopératif Français, Paris, 1966, s.20.

Bu kanunun genel prensipleri şunlardır:

Üyelerin yararlarını, mal alışlarını, (maliyetleri) vadesi gelmiş durumlarda üretilen malların satış fiyatlarını, bazı hizmetleri ve büyük risk altına giren müteahhitlerin, fonksiyonlarının üstlenmesidir.

Tüketiciye ya da üyelere teslim edilecek olan malların kalitesini iyileştirmektir.

Fransa'da sosyo-ekonomik yönden toplumu değiştirecek olan kooperatifçilik düzeninin belli başlı özelliklerini Charles Gide şu şekilde düşünmüştür:

Düşünülmesi gereken kişiler yalnız işçiler değil, bütün tüketicilerdir. Toplumda haksızlığı ve adaletsizliği yaratan unsur ücretliliğin kaldırılması değil, kârın kaldırılmasıdır. Mal ve hizmetler tüketicinin ihtiyaçlarına göre maliyetine arz edilmelidir.

Fransa'da devlet birim tarımsal kredi kooperatiflerine ve sayıları gittikçe azalan bölgesel bankalara ilgi göstermektedir. Tarımsal kesimdeki tasarrufları değerlendiren ve bir kooperatif bankası özelliğini taşıyan Caisse Nationale'de Credit Agricole, Avrupa'nın ve Dünya'nın ünlü bankaları arasında yer almaktadır.

Tarımsal kooperatiflerin tümünü aynı çatı altında toplamak, haklarını korumak ve gelişmelerini sağlamak

için ise, 26 Ocak 1972'de Fransız Tarım Kooperatifleri kurulmuştur⁽⁷⁷⁾.

Fransız Kooperatifçilik hareketinde en önemli faaliyet gösteren, kısacası ekonomideki verimliliğe ve istihdama büyük katkısı olan, kooperatif türlerinden birisi de hiç kuşkusuz, Fransız tüketim kooperatifleridir;

1835 yılında Fransa'nın Lyon kentinde, Charles FOURIER'in düşüncelerinden esinlenerek kurulan, "Toplumcu ve Dürüst Ticaret" isimli mağaza ve bu mağazayı izleyen yedi ayrı tüketim kooperatifi, çevredeki tüccarların baskısı ile Lyon Valisi tarafından kapatılmıştır. Fakat toplumun en büyük kesiminin istek ve beklentilerine cevap veren tüketim kooperatiflerinin hareketini yasaklarla engellemek elbette mümkün olmamıştır. 1848 yılından başlayarak bütün 19.yüzyıl boyunca Fransa'da, özellikle de Paris, Lyon, Lille ve Nantas gibi büyük endüstri kentlerinde, işçilerin önderliğinde çok sayıda tüketim kooperatifi faaliyete geçmiştir.

1862 yılında Roodale kooperatif statüsünün öğrenilip, uygulanmaya konması, Fransa'da bu hareketin daha sağlam temellere oturmasını sağlamıştır. Diğer taraftan, ilk zamanlar birbirlerinden kopuk ve habersiz olarak faaliyet gösteren tüketim kooperatifleri, 1885 yılında Paris'te 85 delege ile bir araya gelerek ilk

(77) BAŞAR Haşmet, Türkiye'de ve Dünya'da Kooperatif Kuruluşlarının Sosyo-Ekonomik yapısı, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1983, s.94)

Ulusal kongrelerini yapmış ve Fransız Kooperatifleri Birliğini kurmuşlardır. 1889'da ise, yine Paris'te ilk uluslararası kooperatif kongresini gerçekleştirmişlerdir.

20. Yüzyılın başından itibaren bu alanda daha büyük ve daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır.

Fransa'da bugünkü tüketim kooperatiflerinin iki temel ulusal kuruluşu olan "Tüketim kooperatifleri Genel Topluluğu" (SGCC)-1906 ve Tüketim Kooperatifleri Federasyonu" (FNCC)-1912 döneminde kurulmuşlardır. Savaş dönemleri hariç tutulursa, bugüne kadar yaşamlarını sürdüren bu iki kuruluş, ülkedeki tüketim kooperatiflerine çeki düzen vermiş, bu hareketi modern kooperatifçilik doğrultusunda yönlendirilmiş ve en önemlisi kooperatifler arası belli bir birlik ve dayanışma sağlamışlardır. Yine bu iki kuruluş, tüketim kooperatiflerine mal sağlamak amacıyla bir çok üretim kooperatifinin kurulup gelişmesine de ön ayak olmuşlardır⁽⁷⁸⁾.

Bugün Fransa'da Tüketim Kooperatifleri Ulusal Federasyonu (FNCC) çatısı altında örgütlenmiş 210 tüketim kooperatifinin, 2 milyonun üzerinde üyesi vardır. Kooperatif üyelerinin büyük çoğunluğunu doğal olarak toplumun düşük gelir grupları oluşturmaktadır.

(78) ŞAHİN Ahmet, Tüketim Kooperatiflerinde Bunalıma Çözüm, MONDRAGON MODEL, H.Ü. İk.İd.Bil.Fak. Dergisi, cilt 3, Sayı 1-2 Ankara, 1985, s.340

Kooperatif üyesi 2 milyon ailenin % 81'i işçi ve memur, % 5,5'i Serbest meslek, % 6'sı üye sayısının sadece % 3'ünü oluşturmaktadır. Ülkelerin tüm bölgelerine yayılmayı başarmış tüketim kooperatiflerinin 5900 satış merkezi bulunmaktadır⁽⁷⁹⁾.

Ekonomik kalkınmada büyük payı olan Fransız kooperatifçilik hareketinin sürekli gelişme ve istihdam artışından yana bir çalışma içinde olduğu inkar edilmeyecek düzeydedir.

Fransa'da başlangıçta Ziraat Bakanlığı'nın özel bir servisi olarak çalışan, kredilerin dağıtımına nezaret eden Fransız Tarım Kredi Kooperatifleri Kamu kurumu olarak faaliyette bulunmaktadır. Bölgesel kasalar tarafından toplanan kaynak fazlalıklarını bir merkezde toplatıp, yatırımlarını yapan bu kurumlarda memurlar ve işçiler istihdam edilmektedir.

Yukarıda örnek alınan Batı Ülkelerinden bazı kooperatif işletmelerinin kendi ülkelerinde, ekonomik kalkınmaya olan katkıları gerçekten takdire şayandır. Bilindiği gibi kooperatif işletmeleri daha ziyade tarımsal üretimde ve kırsal alanlarda önemli birer araç olarak uygulamaya konulmuştur. Çünkü Dünya'da genellikle tarıma dayalı sanayi ürünlerine karşı olan

(79) ŞAHİNÖZ Ahmet. a.g.e., s.342

ilgi giderek artmaktadır. İnsanın yaşamı için en zaruri ihtiyaç olan mal ve hizmetlerin başında, gıda ile ilgili mamuller gelmektedir. Bu yönden ülkemiz, diğer ülkelere nazaran tarımsal üretim açısından şanslı bir yapıya sahiptir. Ancak Batı'daki bazı ülkeler ile Avrupa Topluluğu bu tür ürünlerin ithalinde büyük bir potansiyele sahiptir.

Aslında, dünya nüfusunun yılda % 2 civarında artması, gelecekte tarımsal hammaddeye olan ihtiyacı daha büyük boyutlara ulaştıracaktır.

Tarımsal üretimde kaliteyi giderek iyileştirme ve döviz gelirlerini artırmada, ihracatın çeşitlendirilerek geliştirilmesinin payı büyüktür. Gelişmekte olan ülkelerin yaptığı gibi ülkemizde, gerek tarım, gerekse tarıma dayalı sanayinin ürünlerinin ihracatını artırmak için öteden beri çaba gösterilmektedir. Başlangıçta daha çok geleneksel ürünlerimiz olan kuru üzüm, kuru incir, tütün, fındık ve pamuk ihracatının artırılması üzerinde durulurken, zamanla bunlara yenileri eklenerek, geniş çaplı bir çeşitlendirmeye gidilmiş, halen buna devam edilmektedir.

Hernekadar, gerek gelişmiş, gerekse geliştirmekte olan ülkeler, tarım ürünlerinde kendine yeterli düzeye gelme çabası gösteriyor ise de yine de tüketim açığını kapatmak için ihtiyaç duyulan ürünleri, ithal etmek durumunda kalmaktadırlar.

Geri kalmış ve geliştirmekte olan ülkelerin (bazı istisnalar hariç) genellikle besin maddelerine ihti-

yaçları vardır. Durum böyle olmakla beraber, maddi imkansızlıklar, bu ürünlerin satın alınmasını geniş çapta kısıtlamakta dolayısıyla sözkonusu ülkelerin sürekli potansiyel pazar olma durumlarını güçleştirmektedir. Buna rağmen, bir yandan bu ülkelerden durumları finansman açısından nisbeten uygun olanlarla ticari ilişkiler sürdürülürken, öte yandan da yeni alıcıların bulunması için gösterilen çabaların artırılması gerekmektedir.

Avrupa Topluluğu, bir çok tarımsal üründe kendine yeterli düzeyin üzerine çıkmış olduğu halde, yine de bu konuda dünyanın en büyük ithalatçısı olarak kabul edilmektedir. Zamanla Topluluğa daha çok ihracat yapılabilmesi için, ortak kalite ve standartlara uymak gerekmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi topluluk, sadece dış ticarete değil, aynı zamanda iç ticarete de ortak normları tavizsiz şekilde uygulamaktadır.

Türkiye, özellikle Ortadoğu pazarlarına girdikten sonra, bölgenin istek ve şartlarına göre ihracatı yönlendirmek gerektiğinde, kalite ve standartlar yönünden esnek davranmak (ihracatın akışını yavaşlatmamak için) durumunda kalmıştır.

Ancak Topluluk için, mevcut kurallardan sapma söz konusu değildir. O bakımdan, topluluğa girinceye kadar geçecek zaman içinde, mevcut kalite ve standartlara ayak uydurmaya çalışmamız bunu da ürün bazında

(taze ve izlenmiş olarak) gerçekleştirmemiz gerekecektir.

Topluluk 1992 yılı sonunda tüm ekonomik sektörüyle, "tek pazar" haline geldiği zaman dış ticaret hacmi de büyük ölçüde genişleyecektir.

Türkiye'nin giderek genişleyecek olan bu pazardan daha çok pay almak, kalıcı alıcılar edinmek için, üye ülkelerle eşit şartlar altında rekabet edebilecek ortamı yaratma ve ihracatçıları, topluluğun Ortak Tarım Politikası'na yakın bir sistem içinde desteklemeye yönelmesi gerekmektedir. Bu sebeple, tarımsal ürün ihracatında sık sık değişen kararsız ve yetersiz politikalar yerine, uzun vadeli, dinamik bir politikanın uygulanmasına çok ihtiyaç vardır. Bunun için ferdi çalışmalar yerine tez elden kooperatifleşmeye yönelmek gereklidir. Bir taraftan ürünün kalite ve verimini arttırmak gayretine yönelmek, diğer taraftan da üretilen ürünlerin pazarlanması için tedbirler alınmalıdır. Bu hususta Tarım kooperatiflerine büyük görevler düşmektedir. Bu sebeple küçük ölçekte çok sayıda kooperatifleşme yerine, daha güçlü, günün gelişen ekonomik koşullarına uygun kooperatifler kurulmalı ve desteklenmelidir.

Avrupa ülkelerindeki örnek alınan kooperatifler, kendi mekanlarında, kendi insanlarına büyük faydalar temin etmiştir.

Ülkemizdeki kooperatifler: Türkiye'nin iktisadi ve kültürel şartları gözönünde tutularak geliştirilir-

ken dünya standartlarından uzaklaşılmalıdır. Batıdaki kooperatifler iyi incelenmeli ve Türk Kooperatifçiliğine faydalı görülen yanları alınmalıdır. Özellikle Alman Raiffeisen Kooperatiflerinin yapı özelliklerinin ülkemiz şartlarına uygun düştüğü kanaatinizi taşımaktayız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAZI TARIM KOOPERATİFLERİNDE ANKET UYGULAMASI VE SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

I. TARIM KOOPERATİFLERİNDE İSTİHDAM SORUNUNUN ÇÖZÜMÜYLE İLGİLİ BİR ARAŞTIRMA

Genel olarak kooperatifçilik faaliyetinden birlik beraberlik, karşılıklı yardımlaşma ve sosyal dayanışma gibi hususlar anlaşılmaktadır. Kooperatifler kuruluş şekilleri, amaçları ve büyüklüklerine göre değişik türde olabilirler.

Bunlar ana hatlarıyla iki şekilde görülmektedir:

- a) Tarım Kooperatifleri
- b) Tarım dışı kooperatiflerdir.

Tezimizin konusu tarım kooperatiflerini kapsamaktadır. Bu sebeple inceleme, araştırma ve uygulamalar bu tür kooperatifler üzerinde yoğunlaştırılmıştır.

Tarım kooperatifleri çeşitli şekillerde gruplandırılmaktadır. Faaliyet alanlarına ve yerlere göre gruplandırılması şu şekilde olmaktadır:

- a) Yerel (Mahalli-Lokal) Kooperatifler,
- b) Bölge Kooperatifleri,
- c) Ulusal Kooperatiflerdir.

Ayrıca kooperatifler dikey örgütlenme içinde üçlü bir ayrım ile da sınıflandırılmaktadır:

- a) Birim kooperatifleri,
- b) Bölge kooperatifleri,
- c) Üst Örgüt kooperatifleridir.

Türkiye'deki kırsal kesimde bugün değişik yasa (4 ayrı yasa) ve ana sözleşmelerle kurulmuş yaklaşık 14 bin dolayında kooperatif bulunmaktadır.

Anket uygulamasını ülkemizin iki ayrı bölgesinde Çukurova ve İç Anadolu'nun İçel ve Niğde illerindeki 18 köy ve kasabada yaptık. Örnek aldığımız tarımsal amaçlı kooperatiflere uyguladığımız anketi, aşağıda adı geçen köylerde yapmaya çalıştık.

A- Çukurova Bölgesi İçel İline Bağlı Köylerde Örnek Alınan Tarım Kooperatiflerinin Dağılımı

Tablo 7'den anlaşılacağı üzere toplam 8 kooperatiften, 3'ü il merkezinde, 4'ü de köylerde kurulmuştur.

Anket araştırması yaptığımız İçel ili sınırları dahilinde en eski kooperatifin kuruluşu 1957 yılında, en son kurulan kooperatif ise 1975 yılında gerçekleşmiştir. Tablodan anlaşılacağı gibi kooperatiflerin en çok kurulduğu yıllar 1970-1975 yıllarına rastlamaktadır. Çünkü bu yıllarda, Çukurova bölgesinde sulak

TABLO 7 - YERLEŞİM YERİ VE KURULUŞ YILLARINA GÖRE, KOOPERATİFLER VE ORTAK SAYISININ DAĞILIMI

Koop Sayısı	Kooperatifin Merkezi	Kooperatifin Adı	Kuruluş Yılı	Kooperatif Ortak Sayısı
1	İÇEL İli (MERKEZ)	Mersin Narenciye ve Tarım S.S. Üretim ve Ürünleri Pazarlama Kooperatifi (NARKO)	1975	2300
1	İÇEL İli (MERKEZ)	Narenciye Meyve ve Diğer Ürünleri Sanayini Kurma ve İstihsal Satış Kooperatifi (MENAS)	1963	380
1	SİLİFKE İlçesi (Susanoğlu Köyü)	Susanoğlu Turizm Geliştirme Kooperatifi	1965	135
1	İÇEL İli (MERKEZ)	Mersin Bal Tarım Satış Kooperatifi BAL-KO)	1970	672
1	SİLİFKE İlçesi (Olukbaşı Köyü)	ATATÜRK Çiftliği Köylülere Kalkınma Kooperatifi (ATAKO)	1973	750
1	TARSUS İlçesi (Sebil Kasabası)	Sebil Köyü Kalkınma Kooperatifi	1973	850
1	ERDEMLİ İlçesi (Ayaş Köyü)	Arazi Islah Toprak ve Su Kooperatifi	1974	307
1	SİLİFKE İlçesi (Kuruluş Köyü)	Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifleri	1975	215
				5.609

arazi miktarı az ve genel bir kuraklık söz konusudur. Ayrıca ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar çiftçiye devlet desteğinin sağlanmasına mani olmuştur. Yine bu dönemde "beyaz sinekle mücadele"de de başarılı olunamamıştır.

B- İç Anadolu Bölgesi, Niğde İline Bağlı Köylerde
Örnek Alınan Tarım Kooperatiflerinin Dağılımı

Tablo 8'den anlaşılabacağı gibi toplam 8 kooperatiftten, 4'ü il merkezine bağlı köylerde, 3'ü ilçelere bağlı bucaklarda, 1'i ise ilçeye bağlı köyde kurulmuştur.

Anket araştırması yaptığımız Niğde ili sınırları dahilinde en eski kooperatifin kuruluşu 1968 yılında, en son kurulan kooperatif ise, 1984 yılında gerçekleşmiştir. Tablo 8'den anlaşılabacağı gibi kooperatiflerin en çok kurulduğu yıllar ise, 1970-1975 yıllarına rastlamaktadır.

Tablo 7 ve 8'de görüleceği gibi kooperatiflerin %50'si merkeze bağlı, %50'si ise köylere bağlıdır. Burada göze çarpan en önemli özellik, merkezde bulunan kooperatiflerin köylerde bulunanlara göre ulaşım haberleşme vb. açılardan daha gelişmiş olmasıdır. Bu arada, bu merkezlerin çevrelerine götürecekleri hizmeti daha ekonomik bir şekilde götürebilmeyi sağlamak için seçilmiş olmalarının payını da gözönünde bulundurmak gerekir. Bunlardan başka kooperatiflerin kurulmasına etki eden önemli unsurlardan biri de, merkezlerde yetiştirilen

TABLO 8 - YERLEŞİM YERİ VE KURULUŞ YILLARINA GÖRE, KOOPERATİFLER VE ORTAK SAYISININ DAĞILIMI

Koop Sayısı	Kooperatifin Merkezi	Kooperatifin Adı	Kuruluş Yılı	Kooperatif Ortak Sayısı
1	NİÇDE İli Merkeze bağlı (Bağlama Köyü)	Bağlama Köyü Toprak Su	1968	189
1	NİÇDE İli Merkeze bağlı (İnli Kasabası)	İnli Kasabası Kalkınma Kooperatifi	1970	200
1	AKSARAY İlçesi Ağaçalı Kasabası	Ağaçalı Kasabası Köy Kalkınma Kooperatifi	1972	154
1	ÇAMARDI İlçesi (Bademdere Kasabası)	Bademdere Kasabası Kalkınma Kooperatifi	1972	226
1	NİÇDE İli Merkeze bağlı (Alay Köyü)	Alay Köyü Kalkınma Kooperatifi	1972	100
1	AKSARAY İlçesi (helvadere Kasabası)	Helvadere 400 Kovanlı Arıcılık Kalkınma Kooperatifi	1972	42
1	NİÇDE İli Merkeze bağlı (İlhanlı Köyü)	İlhanlı Köyü Kalkınma Kooperatifi	1975	58
1	AKSARAY İlçesi (Gökçe Köyü)	Gökçeköy Su Ürünleri Üretim Kooperatifleri	1984	7
				976

göçmen istihdamı, yurt dışında bulunan işçilerin kapital akımı ve bu yörelerde patates üretiminin hızla yaygınlaşmasıdır. Bu sebeple Niğde bölgesinde kurulan kooperatiflerin sayısı İçel'e göre %69'dan fazla olmuştur.

Tablo 9: Araştırma Yapılan İki Ayrı Bölgedeki Kooperatiflerle İlgili Nüfus, Okuma-Yazma Oranı, Kooperatif Personel Sayısı ile İşgücü Dağılımı

Toplam Hane	Toplam Nüfus	İlgili İş Gücü Sayısı	Koop. Personel Sayısı	Okuma-Yazma Oranı
İçel İli Sınırları içinde 6535	30.270	52.922	57	% 85
Niğde İli Sınırları içinde 4193	20.300	3.184	116	% 92
10.728	50.570	56.106	173	% 89

C- Örnek Alınan Kooperatiflerde Aile, Ortak, Personel ve İşgücü Dağılımı

Tablo 9'dan da anlaşılabacağı gibi kooperatiflere bağlı toplam 16 köyün nüfus sayısı 50.570'tir. Bunların %90'ı çiftçi ailesidir. Toplam hane sayısı ise 10.728'dir. Bu hane sayısından toplam 6585 kişinin ortak olduğu görülmektedir. Ortalama her 100 aileden yaklaşık 40'ının kooperatiflere üye olduğu tespit edilmiştir.

Uygulama yapılan yörelerdeki kooperatiflerde çalışan personel sayısı 173 kişidir. Kooperatiflerde çalışanların %70'i ilkokul, %20'si orta öğretim ve %10'u ise yüksekokul mezunudur.

Kooperatiflerin bölgedeki yer durumları ise, yapılan anket sonuçlarına göre %5'inin kendilerine ait olduğu %95'inin ise kiralandığı ortaya çıkmıştır. Bunlardan %35'inin de kira vermeden ikamet ettiği tesbit edilmiştir. Her iki bölgede kooperatiflerce kullanılan lojman, depo ve müstemilatı yetersizdir. Kooperatiflerin ilgi alanı haline gelmesi için mutlaka kooperatif bina ve ek tesislerinin yapılması zarureti vardır. Kooperatiflerde çalışan personel sayısının eğitim düzeyi düşük olduğu gibi hizmet içi eğitime de gereken önem verilmemiştir. Müdür statüsünde çalışan kişilerin büyük bir kısmı kooperatifçilik eğitimi görmemiş kişilerdir. Toplam personelin ancak % 20'si hizmet içi eğitimden geçmiş bulunmaktadır. Bu durum personelin eğitim seviyesinin mutlaka yükseltilmesini ve kooperatifçilikle ilgili bilgi ve mevzuatın verilmesi zaruretini ortaya çıkarmaktadır.

Kooperatif başkan ve müdürleri daha çok o yörenin insanlarından seçilmiş olup, ortalama 8 yıl kadar çalıştıkları ortaya çıkmıştır. İstihdam edilen bu kişilerin kooperatifçilikle ilgili bilgi ve araç-gereçle donatılmaları halinde istenilen rasyonel verimin gerçekleşeceği kanaatini taşımaktayız.

II- TARIM ÜRETİMİNİN FARKLILAŞMASINA NEDEN OLAN İKTİSADİ VE SOSYAL KOŞULLARIN SAĞLANMASINDA KOOPERATİFLERİN ETKİLERİ

Yapılan temaslar, görüşmeler ve anket sonuçlarından anlaşılabacağı üzere, bölgedeki kooperatifler, 1960-1970 yılları arasında daha çok nakdî kredi verirken, 1970 yılından sonra aynı olarak girdi kredisi vermeye başlamışlardır.

Son zamanlarda tarımsal amaçlı kooperatifler girdi kredisini; özellikle destekleme açısından ve üreticilerin tarımsal üretiminin modernizasyonu için; suni gübre, islah edilmiş tohum, tarımsal mücadele ilacı ve suni yemin kullanılmasını sağlamak üzere vermeye başlamışlardır.

Bölgede halâ modern olma özelliğini koruyan girdileri, üreticilere ileten tarımsal amaçlı kooperatifler etkindir. Kırsal kesime kredi veren ve teknik hizmet götüren diğer kuruluşlara göre, bu kooperatiflerin en büyük avantajı, tarımsal üretici olan ortaklarına mesafe bakımından daha yakın olmalarıdır.

Kooperatiflerin köylere yakın bir yerde kurulması, ortaklara ne gibi faydalar sağlar sorusu sorulduğunda, kooperatiflerin büyük bir çoğunluğu genellikle şu ortak cevapları vermektedirler:

a) Üretim girdilerin köye taşınması, masraflarını düşürmektedir.

b) Kooperatif ortaklarla daha rahat haberleşme sağlamaktadır.

c) Ortaklar kooperatifi devamlı gözlediklerinden yeni gelişmelerden anında haberdar olmaktadırlar.

d) Ortaklardan birinin kooperatiften faydalanması, diğerlerini teşvik etmektedir.

e) Ortaklar taleplerini kooperatife rahatça iletebilmektedirler.

Bölgedeki bazı tarımsal amaçlı kooperatiflerin yenilik üreten girişimleri yoktur. Sadece başka kuruluşlardan alınan yeniliklerden ortakların haberdar edilmesi, bunların benimsetilmesi ve yayılması konusunda etkinlik göstermektedirler. Sonuçta kooperatifler az da olsa ortakları olan tarımsal üreticilerin yeniliklere açık olmalarını sağlamışlardır.

Yapılan görüşmelerde ortakların yenilikleri daha çabuk ve rahat kabul eder ve uygulayabilir duruma geldikleri müşahade edilmiştir. Bu durum kooperatiflerin dinamizmini arttırmıştır. Çünkü kooperatifler tarımsal alanda ortaya çıkan bir yeniliğin, ortaklar tarafından kabul edilmemesi konusunda, eskisi kadar şüpheli değillerdir.

Tablo 10: Son Yıllarda Tarımsal Kooperatifler
Tarafından Getirilen Yeni Bir Girdiye Karşı Ortakların
Tutumunun Kooperatiflere Göre Dağılımı:

Ortakların Tutumları	Kooperatiflerin Sayısı	Dağılımı %
Hemen kullanmak istiyorlar(meraklılar)	8	50
Kullanmaktan çekiniyorlar	1	4
Yeni bir girdi onların dikkatini bile çekmiyor	-	-
Hemen kullanmak istemiyorlar(önce başka birisinin denemesini istiyorlar)	7	46
TOPLAM	16	100

Tablo 10'a göre söylemek gerekirse girdi ve üretim tekniğinin modernleşmesi konusunda bölgedeki kooperatiflerin bir çok etkinlikleri görülmektedir. Bunu birim kooperatifin faaliyet alanı için düşündüğümüzde, kooperatifin o yöreye transfer yoluyla yenilik tedarik ettiğini ve yaydığını görmekteyiz.

1- Kırsal Kesimdeki Halkın Tarım Kooperatifleri ve İşletmelerle Olan İlişkileri

Kırsal kesimdeki tarım kooperatifleri ile küçük ölçekli işletmelerden halkın beklentileri daha ziyade iktisadi çıkar doğrultasındadır. Bu işletmeler hem yöre halkına ekonomik menfaat sağlamak hem de teknik ve sosyal alanda gelişmelerine yardımcı olmak amacıyla kurulmuşlardır. Yapılan incelemelerde bu işletme-

lerin yöre halkına iyi yönde katkıları olduğu gibi, küçük de olsa bazı sakıncalı hareketlerinin de olduğu tesbit edilmiştir. Mesela küçük işletmelerin şu hususlarda daha faydalı olduğu gözlenmiştir:

• Daha önce bilinmeyen bir malın veya hizmetin pazar yönünden uygun olup olmadığını anlama ve böyle bir işi yapmak için sahip olunan yetenekleri ölçmede küçük işletmeler dinamik bir rol oynar.

- Kullanılan hammaddelerin veya ürünün çabuk bozulur cinsten olması halinde bölgesel küçük işletmeler önem kazanır.

İşte bu küçük işletmeler, ilk etapta küçük bir sermaye ile kurulabilecek olan tarıma dayalı tarım kooperatifleridir.

Bu işletmelerde çalışanların hemen hemen hepsi birbirlerini kolayca tanır ve ilişkiye girerler. Ancak bu iyi ilişkiler kurulan tarım işletmelerinin bölge halkına vereceği güven ve ortaya koyacağı reel varsayımları ile mümkün olabilir. Ayrıca ülkemizin kırsal kesimdeki bu tür işletmelerin faaliyetlerinin bu kesimdeki toplumun amacı doğrultusunda uğraş verip vermediklerini anlayabilmek için halkın çoğunluğunun görüş ve izlenimlerine bakarak ortaya koyabiliriz:

Bu tür işletmeler halka ters düştüğünde bazı sakıncalar ortaya çıkabilir. Bu sakıncalardan bazıları şunlardır:

- Bilindiği gibi küçük işletmelerin en büyük sorunu, tek kişi işletmesi olmalarıdır.

- Ülkenin, istihdam hacminde olduğu kadar, doğal kaynakları geliştirme ve uzman personel istihdam imkanları da sınırlı ve zayıftır.

- Ürün geliştirme ve ürün çeşitlendirme oto finansman imkanları sınırlı olduğu için; ürün bulma ve üretim teknolojilerini değiştirme imkanları azdır (80).

Bu nedenle büyük ve küçük işletmelere, işletmecilik açısından baktığımızda bu işletmelerin kendine özgü birçok problemlerinin olduğu, buna ilaveten kırsal kesimdeki halkın tarım kooperatifleriyle de karşılıklı problemlerinin sürekli bulunduğunu söyleyebiliriz.

Ancak bu tür problemler kırsal kesimdeki (köy ve kasabadaki) bazı tarım işletmelerinin aralarında işbirliği girişiminde bulunmak suretiyle (kooperatifçi girişim) bir kooperatif işletmesi kurmaları neticesinde azaltılabilir.

İşte o zaman tarım kooperatif işletmeleri, üretim girdileri ve teknoloji piyasalarında, ortak işletmelere kıyasla daha büyük ölçek yaratabileceklerinden, doğrudan doğruya bağlantı kurabileceklerdir.

Bu bağlantı ve işbirliği sebebiyle piyasalar hakkında kooperatiflerde bilgi, görüş ve tecrübeler toplanacaktır. Sonuçta kırsal kesimdeki halkın ve kooperatif ortaklarının, kooperatifle ilişkileri sağlıklı

(80) AKTEPE Eyyüp, İşletmecilik Bilgileri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Yayın No: 53, İstanbul 1988, s.204.

olarak gelişmeye başlamış olacaktır.

Bütün bu gelişmelerin ortaklara aktarılması, ayrıca üretim girdilerinin daha ucuza sağlanarak maliyetlerin düşürülmesi, kooperatif ile ortak arasındaki iş hacmini, istihdamı ve verimi yükseltecektir.

Ancak ülkemizde istihdam etmekte olan özel işletmeler ve kooperatifler, halkın ihtiyaçları olan mal ve hizmetleri yeterli düzeyde, istenilen zamanda ve iyi kalitede, uygun fiyatla üretmelidir. Bu gerçeği gözönünde bulundurarak, tarımsal üretimde verimliliği arttırmak suretiyle maliyeti düşürmek için ucuz, yeterli miktar ve koşullarda girdi kullanılması v.b. önlemlerin alınması gerekmektedir. Ayrıca fiyat dışı desteklemeler arasında ucuz gübre ve ilaç verilmesi, düşük faizli kredi, vergi bağışıklığı, indirimli akaryakıt satışı, kaliteli tohumluk tahsisi, ucuz veya parasız sulama imkanlarının sağlanması, geri kalmış bölgelere yatırım indirimleri, gümrük bağışıklığı, küçük çiftçi bağışıklığı, ucuz damızlık ve yem sağlanması gibi teşvik ve istisnalar da yer almalıdır.

Genellikle tarım sektöründe küçük ve orta boy işletmelerin, ağırlıkta olması, tasarruf yapılmasını güçleştirdiği için, sermaye birikimi çok sınırlı olmaktadır. Bu sebeple halkın özellikle kırsal kesimde uğraş veren müstahsillerin en acil talepleri devletten sübvansiyon yoluyla destek istemeleri konusudur. Ancak halkın bu işletmeler ve kooperatif-

lerden olumlu sonuçlar alabilmesi için, bu tür sübvansiyonların kapsamının giderek genişletilmesi ve bunun yanı sıra pazarlama imkan ve şartlarının da hazırlanması gereklidir. Böylece üreticinin verimlilik artışıyla birlikte kaliteli üretime ağırlık vermesi sağlanacak ve dolayısıyla gelirde iyileşme olacaktır.

Aslında ucuz girdi yoluyla küçük çiftçilerin desteklenmesi, sosyo-ekonomik açıdan da önemli görülmektedir. Sürekli artış kaydeden ülke nüfusu için yeni istihdam alanlarının bulunması güç olduğundan, küçük çiftçilerin ucuz girdi temini suretiyle korunarak, orta ve küçük işletmelerle kooperatiflerin istihdamlarının sağlanması, giderek, gerek ülkede gerekse bölge bazında önem kazanacaktır.

Ülkemizde nüfusun büyük bir bölümünün kırsal kesimde yaşadığı bilinmektedir. Bazı bölgelerin kırsal kesimlerinde, orta ve küçük ölçekli işletmelerin yaygın olduğu ve bu işletmelerin tarımsal üretimle istihdam ettikleri görülmüştür. Adı geçen işletmelerin kendine has değişik boyutlarda üstünlüklerinin olmasına karşılık, bazı problem ve sakıncalarının bulunduğunu da unutmamak gerekir.

Küçük işletmelerde genelde tipik bir küçük müteşebbis bulunduğundan bu kişi sadece bir alanda tecrübeye sahip olup, modern işletmeciliğin gerektirdiği tecrübeye sahip değildir.

Bu durum genellikle üretim veya pazarlama konularındadır. Bunlardan birisi tecrübeli olan kişinin diğer fonksiyonlar bakımından zayıf oluşudur. Muhasebe, çalışanları seçme, depolama gibi konulardaki bilgileri tam değildir. Bu müteşebbisler gerekli ölçüde eğitim görmemiş, geleneklere bağlılık gösteren kişilerdir.

Küçük işletmelerin en büyük sorunu tek kisi işletmesi olmalarıdır. Tek başlarına iş hayatına atılanlar, kendi başlarına çalışmayı seven kimselerdir. Biraz para biriktirmiş olan kimse iş hayatına atılmaya fırsat arar. Bağımsız bir işe sahip olmanın kolay bir iş olmadığı er geç anlaşılır. Ancak zarara uğramada teşebbüsten vazgeçmek de oldukça zordur.

Küçük işletmeler genelde dış pazardaki şartları bilmediklerinden düşük kaliteli standart olmayan mal imal ederler. Bundan dolayı da dış ve iç pazarda zorluk çekerler.

Gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerde genellikle küçük işletmeler yerlerini yavaş yavaş büyük işletmelere terk etmektedirler. Çünkü küçük sanayi işletmeleri aynı konuda çalışan daha büyük sanayi işletmeleri ile rekabet edememektedir. Bu durum karşısında küçük işletme ya büyük işletme tarafından satın alınmakta ya rekabet edebileceği iş kolunu seçmekte ya da büyük işletme ile işbirliği yapmaktadır. Mesela küçük işletmeler montaj işlerini seçerken yedek parçalarını

daha büyük işletmelerden temin etmektedirler. Yani büyük sanayi işletmelerinin tamamlayıcısı olmaktadırlar.

2- Her İki Bölgedeki Tarım Kooperatiflerinin Eğitim ve İstihdama Etkileri

Bölgedeki tarımsal amaçlı kooperatiflerin eğitim konusundaki faaliyetlerini anlamak için eğitimle ilgili, sosyal faaliyetler ve istihdamla ilgili bazı sorular sorularak karşılıklı konuşulmuştur. Bu tür konularda faaliyet yapılabilecek bir yapının mevcut olup olmadığı anlamak için, sorulan bu sorulara aşağıdaki tabloda kooperatiflerin % 80'i "Hayır-Yok" cevabını vermişlerdir.

Tablo 11: Kooperatiflerin Hizmet Verdiği Kırsal Yerlerin Eğitim, Sosyal ve İstihdam Arttırıcı Faaliyetler İçin Uygun Olup Olmadığı Konusundaki Sorulara Alınan Cevaplar.

Uygun olup Olmadığı	(İstihdam)İlgili İşgücü	Öğretim Durumu	Kooperatif Sayısı	%
<u>İİÇEL İLİ</u>		Ünv: 90	4	50
Uygun	52.922	Orta: 2	4	50
Uygun Değil		İlk : 9		
<u>NİĞDE İLİ</u>	.	Ünv :110	3	30
Uygun	3.184	Orta: 6	5	70
Uygun Değil		İlk : 14		
TOPLAM	56.106		16	100

Anket sonucundan da anlaşılabacağı gibi kooperatiflerin bulunduğu köy ve kasabalarda hizmet, eğitim ve uygunluk sağlama açısından 16 kooperatiften ancak 7'sinde, kooperatif ortaklarının meslekleriyle ilgili konularda eğitim ihtiyacının uygun olduğu, 9 kooperatifte ise uygun olmadığı ifade edilmiştir.

Ayrıca yaptığımız anket çalışmaları sonucunda şu önemli hususu da belirtmekte yarar vardır.

Kooperatiflerin özellikle tarımsal kalkınmada önemli yeri olması ve istihdama yarayan nüfusun sorunlara en etkili çözümü getirmesi gerekirken, maaleşef yaptığımız anket araştırmasında kooperatiflerin ve ortakların bu tür iktisadi, sosyal konulardan uzak kaldığı ve büyük sorunların olduğu görülmektedir.

Her ne kadar sorun ve eksiklikler olsa da , kooperatiflerin mevcut olduğu kırsal yörelerde özellikle tarımsal amaçlı kooperatifler, istihdama ve işsizliğe etki etmektedirler. Kooperatif ortaklarının, üretim sonucu mamüllerinin pazarlanmasına ve ürünlerinin iyi değerkendirilmesine yardımcı olmaktadır.

Anket çalışmasının önemli sorularından birisi de "kooperatiflerin ülke ekonomisine ve bölgedeki nüfusun üretim ve gelirine olan katkıları" sorusudur. Bu sorulara alınan cevaplar ışığında, Türkiye ekonomisine yıllar itibariyle bakıldığı zaman, kooperatiflerin maddi yarar temin ettikleri neticesine ulaşılmıştır.

Örneğin 1987 yılı itibariyle, İçel ve Niğde illerindeki toplam 16 kooperatifin bir yıldaki brüt gelirleri yaklaşık olarak 4.887.600.000.-TL'dir. Bunun 3.944.400.000., TL'sının İçel'deki 8 tür kooperatife; 943.200.000. -TL'nin ise Niğde'deki 8 tür kooperatife ait olduğu tesbit edilmiştir. Kooperatiflerin yöre halkına olduğu kadar ulusal ekonomiye olan katkısı da oldukça iyi görülmektedir.

Ancak ülke genelinde tüm kooperatiflerin böyle bir aktif çalışması vardır diyemeyiz. Fakat gerçek anlamda bir destek ve sorunlarının çözümü için tedbirler getirildiğinde, ekonomik kalkınmaya yönelik başarı oranı sürekli yükselecek ve büyük yararlar temin edilecektir. Dolayısıyla üretime olduğu kadar istihdama da büyük katkılar sağlanacaktır. Kooperatiflerin işletme alanları genişletilerek, yeni üretim imkanları yaratılmalı, mevzuatlarında gerekli değişiklikler yapılmalıdır. Böylece dünyanın ve günün ekonomik koşullarına uygun hale getirilmeleri gereklidir. Bunlar gerçekleştirilirse kooperatif ve işletmeler hem kendi çevrelerine hizmet verir, hem de dünyaya açılma imkanı sağlanır düşüncesi taşımaktayız.

III. ÖRNEK ALINAN TARIM KOOPERATİFLERİNDE YAPILAN ARAŞTIRMA VE ANKET UYGULAMASININ SONUÇLARI

Anket çalışmasıyla İçel ve Niğde illeri çevresindeki kooperatiflerden, tarımsal amaçlı olan bazı işletmelerin, bölge bazında istihdama ve verimliliğe etkileri araştırılmıştır. Anket uygulaması yapılmadan önce, anket sorularının seçimi ve tesbiti, daha önce bu bölgelerdeki bazı köy ve kasabalar gezilip, incelendikten sonra hazırlanmıştır. Anket soruları 30 adet olup amaç itibarıyla üç grupta toplanmıştır. Birinci gruptaki sorularda, gidilen köy ve kasabalardaki kooperatiflerin kuruluş yılları, ortak sayıları, kuruluş yerleri ve ortakların kooperatiflerle olan ilişkileri; ikinci gruptaki sorularda ise, bu bölgelerdeki üreticilerin ve kooperatiflerin iktisadi yapıları ile istihdam yaratma açısından ürünlerdeki farklılıklar, üretimin verimliliğinin hangi düzeyde olduğu ve tarımsal üretim sonucunda bölge halkının gelir düzeyleri ele alınmıştır.

Anket, Niğde ve İçel illerine bağlı dokuzar köy ve kasabada olmak üzere toplam 18 yerleşim birimi örnek alınarak hazırlanmıştır. Hazırlanan anket sorularının yaklaşık 30'u yazılı bir form halinde hazırlanıp, kooperatif başkanları ve ortakları ile köy muhtarlarına dağıtılmıştır. Bu soruların dışında; köyde olup, kooperatif üyesi olmayan diğer üreticilere de 20 civarında sözlü soru yöneltilmek suretiyle bilgi toplanmıştır.

Her iki bölgede anket yapılırken, karşılaşılan en önemli güçlüklerden birisi, bazı üreticilerin ve kooperatif ortaklarının, sorulan sorulara net ve gerçekçi bir cevap vermekten kaçınmaları olmuştur. Bunlardan bazıları daha ziyade üretimle ilgili gelir düzeylerini gizlemeye ve eksik göstermeye çalışmışlardır. Her iki bölgedeki anket sorularına verilen cevaplar benzerlik göstermektedir. Fakat İçel iline bağlı köylerde bazı farklılıklar görülmektedir. Bu da İçel ilindeki 9 kooperatiften 3'ünün tabela kooperatifi oluşundan ileri gelmektedir. Bunun nedeni kooperatif ortak ve yöneticilerinin kuruluş aşamasında istenileni elde ettikten sonra kooperatife ilgisiz kalmaları ile kooperatifçilik faaliyeti adı altında başka işlere yönelmelerinden kaynaklanmaktadır.

Anket çalışmasına 18 köy ve kasabada, yaşayan nüfusun %60'ı katılmıştır. Bu nüfusun %20'si kooperatif üyesidir. %20'si tarım dışı faaliyetlerle geçimlerini sağlar görünmektedir. Geriye kalan %20'lik gruptan, önemli sorulara alınan cevaplar yetersiz ya da cevapsız kalmıştır. Bunlar daha çok köyde kalan yaşlılarla ilgili sorulardır. Bunların büyük bir bölümü topraklarını başkalarına işlettiklerinden soruları cevaplamamışlardır.

Genel olarak faal nüfusun üst sınırı sayılan 60 yaşın üstündekiler dışarıda tutulursa, nüfusun onda dokuzu okuma yazma bildiklerini beyan etmişlerdir.

Bu oran kadın sayısında daha düşüktür. Buna karşılık miktar olarak saptanan bu yüksek oranın arkasında görülen manzara pek o kadar iç açıcı değildir. Okuma alışkanlığının olmaması, köylülerin önemli bir bölümünde okuma ve yazmanın unutulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla öğrenmeye ve yenileşmeye doğru temel adımı oluşturan okuma yazma yerine, görme ve işitmeye dayalı öğrenme ve eğitim araçları ön plana geçmektedir. Köyden olup da orta ya da yüksek öğrenim görenlerin büyük bir bölümü köy dışında tarım dışı işlerde çalışmaktadırlar. Bu durumda olup, halen köyde bulunanlar ise aynı beklenti içindedirler.

Bu köylerdeki anket ve gözlemler sonunda, ilkokul ve ortaokul düzeyinde eğitim gören üreticilerin yeniliklere açık olduğu, kooperatifçilik hareketlerine iyi baktıkları; büyük ekseriyetinin ise meselelerinin bilincinde olmadıkları ortaya çıkmıştır.

Ayrıca anket esnasında bilgi toplamada, özellikle üretimle ilgili toplanan bilgilerin gerçekliğe uygunluk oranının oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Bunun önemli bir nedeni de cevaplayıcıların kendilerinin de, yerine getirdikleri faaliyetler konusunda yeterli bilgiye sahip olmamalarıdır. Bu köylerde yaşayan her ailenin en azından kendi tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tarımla uğraştıkları görülmektedir. Bununla birlikte geçim sağlama açısından bakıldığında, bazı ailelerin esas geçim kaynaklarının tarım dışı olduğu ortaya çıkmıştır.

Bazı köylerde toprağın az oluşu nedeniyle, tarım işçiliği ve hayvancılık, el sanatları bu topluluklarda başlı başına bir meslek olarak ortaya çıkmış durumdadır. Araştırma yapılan köylerde yaşayan nüfusun yaklaşık beşte dördü tarımsal faaliyette bulunmaktadır. Ancak bu köylerde en büyük işletmeye sahip olan çiftçiler, daha ziyade ilçe ve şehir merkezinde oturmaktadırlar.

Anket yaptığımız köylerdeki ailelerin beşte biri tarım dışı faaliyette bulunmaktadırlar. Çukurova'daki bazı köylerde sulu tarım yapılmasına rağmen aynı köyde hayvancılık daha çok destek faaliyet olarak kendini göstermektedir. Küçük de olsa bir süt sığırcılığı işletmesi vardır. Çünkü müstahsilin üretimden biraz daha önemli kabul ettiği bir hayvancılık faaliyeti vardır.

Tarımsal üretimde işletme biçimlerine gelince; ortakçılık, yarıcılık, ve mülk araziye işleme şeklinde görülmektedir. Toprağın en büyük bölümü tarla arazisi olarak kullanılmaktadır. Tarla bitkileri grubunun başında tahıllar yer almaktadır. Sebze, pazates ve narenciye üretiminde potansiyel güç oluşturan bölgede, konuya ilgi duyan müstahsillerin kendi bakış açılarına göre darboğaz olarak gördükleri konu; kooperatiflerin ve diğer işletmelerin üretilen mal ve hizmetlerin pazarlanması sorunudur.

Yapılan bu çalışma bize, bütçe bazında tarımsal yapının küçük ölçekli üretimin, yani basit meta üretiminin yaygın olduğunu göstermektedir.

Bu bölgelerdeki tarım kooperatiflerinin istihdam açısından ortak özelliklerine ve kooperatif dışı diğer işletmelerle olan ilişkilerine bakmakta yarar vardır.

A- Bölge Bazında Kooperatiflerin İstihdam

Açısından Diğer Sektörlerle Ortak İlişkileri

Çukurova Bölgesi'nde İçel iline bağlı anket uygulaması yapılan köylerdeki tarım kooperatiflerinin, tarım kesiminin gelişmesinde olduğu kadar, tarım sanayi, tarım ürünlerinin ihracat ve üretim girdileri ithalatında, bir de tüketim piyasalarının, tarım kesimiyle bağlantılarını kurmakta etkili roller oynadıkları görülmüştür. Ancak bu tür iktisadi bir ilişkinin İç Anadolu bölgesi'ne bağlı Niğde ilinde çok zayıf kaldığını söylemek gerekebilir. Yine bölgedeki tarımsal işletmelerin diğer işletmelerle ortak yanı, gelir dağılımının genel üretici lehinde olmadığı göstermektedir. İçel ili ve çevresindeki kooperatiflerin, sanayi ile ilişkisi daha çok tarım sanayine dayanmaktadır. Çünkü bu bölgede her türlü tarım ürününün işlenmesine yarayan tesisler kurulmuş bulunmaktadır. Kooperatifler bu bölgede temel yapıyı oluşturmaktadırlar. Hatta kooperatifler çok ortaklı diğer teşebbüsler, (özellikle anonim şirket) şeklinde düşünülmektedir. Ayrıca İçel ilindeki kooperatiflerin özel sektör ve işletmelerle dış ticaret ilişkisi söz konusudur. Bu ticari ilişkilerde gerek ülkemizde gerekse bölgede olsun, evvela tarım ürünlerinin ihracına yönelik

faaliyetler akla gelmektedir. Ancak bu konuda tamamen ihraç malı olan tarım ürünlerinin pazarlanmasında, ihtisaslaştığı kabul edilen tarım satış kooperatiflerinin rolü oldukça yetersizdir. Bu nedenle kooperatiflerin ihracattaki payları oldukça düşük görülmekte ve istikrarsızlık arz etmektedir. Halbuki kooperatif işletmelerin dikey bütünleşmelerinde, üretim ile dış piyasalar ve özel sektör işletmeleri arasında köprü gibi görev yaparak ihracatta daha etkili rol oynamaları da mümkün olabilir.

Ancak o zaman bölgedeki tarımsal amaçlı kooperatiflerin, tarım kesimi ile doğrudan doğruya bağlantı kurarak piyasadaki yerlerini korumaları ve aracı işletmeleri bertaraf etmeleri mümkün olabilir.

Ülkemizde kooperatif işletmelerinin örgütlenme politikasının, tarımsal kesimin yapısını dikkate almadan, bazı varsayımlara dayandırıldığı söylenebilir. Çünkü üretim araçları yönünden yetersiz olan güçlerin birleşerek sağladıkları veya sağlayabilecekleri zorunlu tasarrufun, genellikle üretim güçlerinin geliştirilmesi olarak takdim edildiği görülmektedir.

Nitekim kooperatifleşmenin başlangıcından bu yana kooperatiflerin, üreticilerin özellikle kredi, girdi temini ve pazarlama işlerini gerçekleştirme gibi bir dizi ihtiyaçlarını gidermeye yönelik birer "sosyo ekonomik" kurum olarak ele alınmış olması bu görüşün doğruluğunu kanıtlamaktadır.

Bu nedenle Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kooperatifler için, "özellikle küçük ve orta işletmelerin üretimde ve ürünlerinin değerlendirilmesinde büyük işletmelerin sahip oldukları üstünlüklerinden yararlanmaları" bir fonksiyon önerilmiştir(81).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise, kooperatiflerin üretimi arttırıcı projelerinin destekleneceği belirtilmiştir (82). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda A.E.T. içinde rekabete hazırlanabilmesi için tarım kesiminin öngörülen yapı yönünden modernleşmesi ve geliştirilmesi, kurumsal yapının düzenlenmesi, teknolojinin yaygınlaştırılması, pazarlamanın ve üretimle gıda sanayi ilişkisinin etkin bir biçimde kurulması, kooperatifleşmenin geliştirilmesi önerilmektedir(83)

Ancak yasalardaki ve kalkınma planlarındaki bu geniş bakış açısına karşılık, kooperatiflerin bölge bazında özel işletmeler karşısında halen istenen başarı düzeyine ulaşamadıkları tesbit edilmiştir. Bu nedenle yapılan araştırmanın sonucunda elde edilen doneler değerlendirilerek, tarım kooperatiflerinin, her iki bölge bazındaki olumlu ve olumsuz etkileri belirtilmeye çalışılmıştır.

(81) D.P.T. Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, Ankara, 1963, s.188.

(82) D.P.T. Kalkınma Planı (İkinci Beş Yıl), 1968-1972, Ankara, 1967, s.247.

(83) D.P.T. Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, (Üçüncü Beş Yıl), 1973-1977, Ankara 1973, s.124-211.

B- Elde Edilen Verilerin Olumlu Olumsuz Yönleri

İçel ve Niğde'den örnek alınan toplam 18 tarım amaçlı kooperatiflerin bölgeler arası mukayesinde benzer yönlerin çok olduğunu ancak bazı küçük farklılıkların bulunduğunu tesbit etmiş bulunmaktayız. Bu durum İçel'deki kooperatiflerin çok sayıda kurulmuş olmasından ileri gelmektedir. Ancak bu çok sayıdaki kooperatifler köylerde ve kasabalarda, maddi sıkıntı içindeki bazı köylüler tarafından kurulmuş olup, daha sonra ekonomik çıkar düşüncesiyle kurulan bu kooperatiflerin bir çoğu atıl duruma düşmüş ve tabela kooperatifçiliğinden öteye gidememişlerdir.

Fakat bazı aktif durumda olan tarım kooperatifleri ise, ortaklarının faaliyetleriyle ilgili tarımsal girdilere ve üretimlerine destek oldukları gibi, aracı ve özel işletmelere karşı da ekonomik yönden ortaklarını korumaya çalışmış ve çalışmaktadırlar. Hatta bu ortakların, ürünlerin değerlendirilmesinde, pazarlara giriş çıkışlarında ve dış ticarete dahi etkin rol oynadıklarını söyleyebiliriz.

İçel'den örnek aldığımız bu kooperatif işletmelerinde, ortakların daha bilinçli ve eğitilmiş oldukları gözlenmiştir. Ayrıca bu kooperatifler, ortaklarının üretimde çok türlü ürün elde etmelerinde, istihdamı ve verimliliği ve verimliliği arttırmalarında Kooperatiflerle olan ilişkilerini geliştirmelerinde olumlu etkinlikler

yaratmışlardır. Bu nedenle kooperatif ve ortaklarının pazarla sıkı sıkıya bağlı oldukları ve piyasa şartlarına göre, ortaktan yana olan her türlü çalışmayı değerlendirdikleri görülmektedir.

Ancak bu olumlu bazı gelişmelerle, kooperatiflerin tam istihdam ve ekonomik kalkınma yönünden yeterli düzeyde olduklarını söylemek mümkün değildir. Çünkü kooperatif yöneticilerinin ve ortaklarının sürekli gündemde olan ana problemlerinin arasında, devlet desteğinin olmaması, varsa bile yetersiz kalması gelmektedir.

Niğde iline bağlı örnek aldığımız tarım kooperatiflerindeki verilere bakıldığında, bu kooperatiflerde bazı teknik ve sosyal farklılıklar göze çarpmaktadır. Bölgede kooperatifleşme İçel'e nazaran daha yaygın olmasına rağmen, eğitimsizlik nedeniyle ortaklar üretim sonucu ürünlerini pazarlamada özel teşebbüslere karşı haklarını istenilen şekilde koruyamamaktadırlar. Diğer bir önemli sebep ise, İçel'e göre Niğde'de çeşitli ürünlerin olmaması ve ortakların kooperatiflere tek tip ürünlerle giriş çıkış yapmalarıdır.

Ancak bu bölgede görülen önemli ve olumlu bir gelişme kasaba ve köylere gelen özel işletme sahipleri ile aracı tüccarların, üreticilerden ürünlerini almak için, öncelikle kooperatiflere gidip sıkı sıkıya pazarlık yapmalarıdır. Bu durum üreticileri rahatlatmakta, sonuçta çoğunlukla kooperatif ortaklarının lehine sonuçlanmaktadır.

Niğde ili ve çevresinin en önemli ürünü, kooperatifler kanalıyla satışı yapılan patates ürünüdür. Bu bölgede merkeze bağlı Alay Köyü'nde Kalkınma Kooperatifi'nin yan bir kuruluşu olan nişasta üreten bir işletme bulunmaktadır. Kooperatif, ortaklarının menfaatini korumak için özel sektörle birlikte köyde bir nişasta fabrikası kurmuştur. Bu fabrikada ortakların ve kooperatifin elinde kalan ikinci, üçüncü kalitedeki patatesleri fabrikada değerlendirilerek, iç ve dış piyasaya nişasta olarak satmaktadır. Böylece kooperatif gerek ulusal ekonomiye gerekse bölgeye, özellikle köy bazında istihdam yaratma açısından etkin rol oynamaktadır. Bölgedeki halk bu tür iktisadi faaliyetlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için, devletin önderlik etmesini maddi desteğin artırılmasını istemektedir.

Ayrıca Niğde'deki tarım kooperatiflerinin İçel'e göre tabela kooperatifçiliği şeklinde olmaması nedeniyle, bu kooperatiflerin aktif olarak istihdama ve verimliliğe büyük katkılar sağladığı görülmektedir.

C- Yerel Kooperatiflerin İstihdama Etkileri ve Önemi

1- İstihdam Açısından:

Bölgede yapılan anket çalışmalarında göze çarpan özelliklerden birisi tarımsal işletmelerin çoğunluğunun aile işletmesi şeklinde olmasıdır.

Çukurova'daki İçel iline bağlı köylerde işletme

büyükluğunun ve toprak dağılımının, Niğde iline nazaran daha küçük oluşu dikkat çekmektedir.

Genel ve bölge tarımındaki toprak dağılımı ile işletme ölçeği; istihdamı ve tarımsal işgücünün yaşam standardını etkileyen etkenlerin başında gelmektedir.

Diğer bir önemli husus, Türk tarımının temel özelliklerinden birisi olarak bölgede çoğunlukta olan küçük ölçekli işletmelerin yaygınlığıdır. Bu tür işletmeler genelde aile işgücünü ücretsiz çalıştırdıkları gibi, pazara yönelik üretim oranları da düşüktür. Yine her iki bölgenin benzer özelliklerinden birisi, çocuk ve yaşlı işgücü istihdamının oldukça yaygın oluşudur. Bu husus tarımsal faaliyetlerin çok genişlediği yaz aylarında, çocuklar ve yaşlıların yoğun biçimde üretime katılmalarından ileri gelmektedir. Çünkü küçük ölçekli aile işletmeleri, ücretli işgücü istihdam etmek istemediklerinden; çocuk ve yaşlı demeden tüm aileyi üretime katmaktadırlar. Buna karşılık tarımsal faaliyetlerin yavaşladığı kış aylarında ise, yoğun bir mevsimlik işsizlik görülmektedir.

Güdüleyici bir çalışma ortamı, çalışanların yaratıcılık yeteneklerini kullanmalarına olanak verir. Bölgedeki kooperatifler, ortaklarının örgütlerini benimsemelerini, ona bağlanmalarını ve örgüt amaçlarına uygun davranmalarını sağlarlar. Böyle bir ortamda bireysel etkinliğin, dolayısıyla örgüt etkinliğinin olumlu yönde artacağı ve verimliliğin büyüyeceği kuşkusuzdur.

İstihdam ortamının bölgedeki özellikleri, diğer bölgelerdeki özelliklerden pek farklı değildir. Ancak bölgelerdeki tarımsal üretimde teknolojik mekanizasyonun gelişmesi; haliyle istihdamı ve verimlilik düzeyini arttırmaktadır. Bu da bölgede, tarımsal işletmelerin, kooperatiflerin gelişmesine üretimde eğitim ve etkinliği yaygınlaştırmak için gerekli çalışmaları zamanında yapmalarına bağlıdır.

İç Anadolu'da Niğde ili ve çevresindeki köylerde yapılan anket çalışmalarında istihdam seviyesinin, zaman zaman düşük ve atıl olarak kendini gösterdiği tesbit edilmiştir. Bunun nedeni, bölgenin iklim şartlarının kış ağırlıklı olması ve kıraç arazinin büyük oranda bulunması, teknik ve modern tarımsal araç ve gereçlerin yetersiz oluşudur. Bütün bunlar istihdamdaki gelişmeyi düşük seviyede kılmaktadır.

Gerçek bir istihdamdan söz edebilmek için, doğrudan üretken projeler yapılarak istihdam hacmi ile gelirden kalıcı bir artış yoluna gidilmelidir. Doğrudan yaratılan bu istihdamların, yapılan iş ve üretimlerin türüne bağlı olmasına dikkat edilmelidir.

Bölgede uzun vadeli istihdam yaratmak için, hali hazırda uygulamada bulunan programların çoğunluğu, toprağın geliştirilmesine bağlı üretim projelerini, öncelikli olarak ele almalı, alt yapı ve sosyal yatırım projelerine ağırlık vermelidir.

Yapılan araştırmalarda örnek alınan köylerde halen istihdamın yetersiz oluşu ve kısa vadeli istihdamların yaygın bulunması nedeniyle, kırsal alanlardaki fertlerin pek çoğunun köylerden, kentlere göç ettikleri görölmektedir.

İstihdamla ilgili araştırma yapılan köylerde yaşayan müstahsillerin hemen hemen %90'ına toprak dağıtılmıştır. Ancak toprak dağıtılırken, aile nüfus sayısı göz önünde tutulmuştur. Bu ailelerin hemen hemen hepsi düşük ölçüde de olsa, kısa süreli tarımda çalışmaktadırlar.

Köylerin genelde istihdam alanı tarıma dayalıdır. Fakat köylerin süratle su, yol, elektrik, haberleşme ve okullara kavuşması; köylü nüfusun şehir ve kasaba ile irtibatlarının genişlemesi, köyden şehire göç olayını körüklediği gibi; okuyan köylü gençlerin pek çoğunun köylerine tekrar dönmemelerini de etkilemektedir. Buna yurt dışına giden işçiler ile gittikleri yerlerde iş kuran şahısların da kendi yakınlarını yanlarına çekmek istemeleri sonucunda göç olayı gittikçe büyümektedir.

2- Verimlilik Açısından:

Bilindiği gibi Çukurova'da ve İçel yöresi iklim, toprak ve su kaynakları yönünden yüksek bir tarımsal potansiyele sahiptir. Yöre Akdeniz ikliminin genel özelliklerini göstermekte olup, bölgenin ortalama sıcaklığı yüksek, yağış dengesi daha düzenlidir. Düzenli olan bu iklim

şartları, bölgedeki tarımsal üretimin işgücü ve istihdam düzeyinde de verimlilik arz etmektedir.

İçel'deki toprakların ve su kaynaklarının sulama açısından geliştirilmesinin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Nitekim sulama, bugün olduğu gibi tarihin her döneminde, tarımsal üretimde verimliliği arttıran önemli bir faktördür.

Bölgedeki iklim ve toprağın farklı bitkilerin yetiştirilmesine uygun oluşu, yörede çok yönlü bir bitki örtüsü oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca ülkemizde üretilen bütün ürünlerin hemen hemen hepsi Çukurova bölgesinde yetiştirilmektedir. Ülkemizde dengeli bir beslenme için tarım politikalarına ihtiyaç vardır. Çünkü verimliliği artırarak beslenme konusundaki dengesizlikleri zaman içinde ortadan kaldırmak, ortak tarım politikasına yaklaşım göstermek için yine uygulanabilir bir tarım politikasına ihtiyaç vardır.

Bu politikalar düzeyinde günümüz insanından beklenen verimi almak, o insana sunulan çalışma tekniği, çalışma yöntemi ve çalışma şartlarına bağlıdır. Bu şartlar çerçevesinde istihdam edilen işgücünü etkisi altında bulunduran teknik, ekonomik örgüt yapısı ile sosyal etmenler verimliliği arttıran önemli faktörlerdir. Esas itibarıyla verimli olması beklenen işletmelere ve insana hangi gelişmiş teknik, yöntem ve ileri teknolojiler sunulursa sunulsun, çevre koşulları gözardı edilirse,

insan ve işletmelerden beklenen verimliliği almak mümkün değildir.

Tarımsal üretim ekonomik ve teknolojik etkenlerin yanı sıra, büyük ölçüde doğal koşullara bağlı olarak şekillenmektedir. Gerek üreticilerin tek başlarına ürün fiyatları üzerinde etkili olamamaları, gerekse doğal koşulların kontrol edilememesi, verim ve fiyat belirsizlikleriyle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır.

Kaynaklarını en iyi şekilde kullanarak en karlı, üretim seviyesine ulaşmak isteyen üreticiler, bu amaçla işletmelerini çeşitli yöntemlerle planlasalar bile, verim ve fiyatlarda meydana gelecek dalgalanmalar, bu planları geçersiz kılacaktır.

Her iki bölgedeki istihdama katılım payı mevsimlidir. Bu sebeple yılın büyük bir bölümü istihdam bakımından boş geçmektedir. Üretim zamanında, özellikle de mahsul ekim ve hasat döneminde çevre illerden günlük yevmiyeli işgücü getirilmekte ve istihdamı olumlu yönde etkilemektedir. Bölgedeki fertler boş zamanlarını ya evlerde televizyon seyrederek yada kahvehanelerde geçirmektedirler. Köyde bu tür boş geçen zamanları verimli kılabilmek için başka uğraş alanları henüz kurulamamıştır. Ancak kadınlar erkeklere nazaran tarladaki istihdamlardan sonra boşa geçen zamanlarını daha

dokuyarak, hem aile bütçesine katkıda bulunmakta hem de bu uğraşları meslek edinerek, verimliliği arttırmaktadırlar.

Türkiye ekonomisinin temelini tarım teşkil etmektedir. Türk tarımı Cumhuriyet'ten günümüze, pek çok mesafe katetmesine rağmen henüz beklenen netice alınamamıştır. Gerek ülkemiz tarımında olsun, gerekse bölge tarımına girdi veren sanayiler, yeterince gelişmemiştir. Ayrıca tarımsal girdi kullanımında fiyat ve teknik bilgi sorunları da mevcuttur. Halen tarım sanayisi gelişmiş ülkelere nazaran, ülkemizde kullanılan girdiler yeterli değildir.

Tarımda yüksek verim alabilmek için bölgeler arası dengeli bir devlet desteği zorunludur.

Araştırma yapılan İç Anadolu Bölgesi Niğde İline bağlı köylerinde, üretim düşüklüğünün sebepleri tesbit edilmiştir. Bu sebeplerin ilki yeterince modern tarımsal girdilerin kullanılmamasıdır. Yine tarım tekniklerinde hatalı uygulamalar dikkat çekici boyutlardadır. Tarımsal örgütlenme ve kooperatifleşme neticesinde her iki bölgedeki müstahsil az da olsa bilinçlenmesine rağmen, teknik hatalar tamamıyla giderilemediği için verimlilikte istenilen seviyeye henüz ulaşamamıştır.

SONUÇ

Bilindiği gibi karşılıklı yardım ve dayanışma temeline dayanan, bireylerin ve devletin ekonomik sömürüden kurtulmaları için bir araya gelerek örgütlenmesi ile kurulan kooperatifler sanayi döneminin ekonomik ve toplumsal bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Yaptığımız araştırma, inceleme ve anket çalışmalarımızın ana amacı, kırsal kesimlerdeki tarımsal amaçlı yerel kooperatif işletmelerinin, bölge bazındaki istihdam etkililerinin hangi düzeyde olduğunu ortaya koyabilmektir.

Araştırmamızda her iki bölgedeki Tarım Kooperatiflerinde ortak olarak saptadığımız bazı problemler gözledik. Özellikle kırsal kesimlerdeki kooperatif işletmeleri teknik bilgi, kredi, üretimde araç gereçlerin azlığı, ulaştırma düzeninin ve pazarlamanın yetersizliği, ekilebilir topraklardan istenen biçimde yararlanamama gibi sorunlarla karşı karşıyadır.

Bu sorunların bir kısmı bölgenin içinde bulunduğu coğrafi ve iklim koşullarından kaynaklanmakta ,bir kısmı da ekonomik politik ve sosyal politikaların istikrarsız ve dengesiz uygulanması sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu sorunları beş ana grup altında toplamak mümkündür.

- 1-Yönetim sorunu,
- 2-Mevzuat sorunu,
- 3-Finansman sorunu,
- 4-Örgütlenme sorunu,
- 5-Eğitim- Öğretim ve araştırma sorunudur.

yukarıdaki sorunları minimum düzeye indirmek için esas amaç; kooperatifçilik hareketinin etkinliğini arttırmak, kooperatif örgütlerini daha dinamik bir işleyişe kavuşturmak olmalıdır. Kooperatif kuruluşları yörelerinde dinamik bir alan oluşturmadıkları sürece, ilgili faaliyet alanında sürükleyici bir birim olma özelliğini elde edemeyeceklerdir.

Bilindiği gibi ülkemiz nüfusunun yaklaşık %50'sini kırsal kesimlerde yaşayanlar oluşturmaktadır. Bu kesimlerde yaşayan fertlerin ekonomik üretime katılmalarını genellikle tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır.

Ekonomide kalkınmayı beş yıllık planlar dahilinde yürüten Türkiye, diğer sektörlerin yanında , tarım sektörüne ayrıca önem vermek mecburiyetindedir. Bu nedenle tarım sektörüne sağlayacağı desteklerle, verimliliği artırma yoluna gitmelidir.

Yapmış olduğumuz araştırmada, Çukurova Bölgesi'nde İçeliline bağlı örnek aldığımız sekiz köy ile, İç Anadolu'da Niğde iline bağlı örnek aldığımız sekiz köyü inceledik. Çünkü araştırma yaptığımız birimlerde, iki ayrı iklimdeki değişik tarımsal üretim ve ürün çeşitlerinin farklılıklarından doğan tarımsal amaçlı işletmeleri (kooperatif-

lerin) istihdama ve verimliliğe olan etkilerini, nitelik ve nicelik bakımından mukayesesini ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmayla, nitelikleri bakımından örnek alınan her iki bölgenin temelinde, hem sosyal değişme hem de tarımsal üretim tarzlarının, tarımsal yapı içindeki istihdam ve verimlilik düzeylerinin, kooperatif işletmelerinin ne kadar etkili olduğunun araştırılması yoluna gidilmiştir.

Bu araştırma ile ekonomik gelişmeler çerçevesinde, zaman içinde değişmekte olan bölgelerarası dengenin daha da hızlı değişeceği, özellikle köylülerin tarımsal yapılarında gelişmeler olacağı varsayımına dayandırılmış toplanan doneler tezimizin amacına göre değerlendirilmiş ve belli noktalar üzerinde odaklaştırılmıştır. Bu nedenle araştırma hakkında soyutlaştırmaya çalıştığımız bir kaç genel sonuca değinmekle yetinilmiştir.

Araştırma yaptığımız her iki bölgenin köylerinde görülen gerçek husus; genç kuşakların toplumsal, sosyal gelişme ile birlikte, tarımsal işletmelerin bütün alanlarındaki yeni değişiklikleri de, kolaylıkla kabul etmeleridir.

Bu, köy topluluklarının genelde tarımsal işletmelerin, özellikle de kooperatiflerin sosyo-ekonomik ve kültürel öğelerinde etkili olduğunu kabul etmeleri gerçeğidir. Her iki bölge, bir miktar iş gücünü şehre aktardığı halde toprağın elden çıkarılmaması, tarım işletmeciliğinde yeni bir duruma yol açmıştır. Eskisine oranla

ortakcılık ve toprak ilişkileri daha yaygın bir hal almış, bu da tarımdaki teknolojik gelişme ile tarımsal işletmelerin özellikle de kooperatiflerin bu konuda da büyük rol oynamalarına neden olmuştur.

Tarım işletmeciliğinin değişmesi, toprakların büyük bir kısmının çeşitli teknik araçlarla işletilmesi sonucunu doğurmuştur. Buna ilaveten hayvan varlıklarının da yine köylerde belli hanelerde toplanması eğilimi, geleneksel düzenin toplumsal, ekonomik ve siyasal olarak örgüt içindeki rolüne, yeni bir biçim vermeyi gerekli kılmıştır. Ancak son yıllarda ekonomideki gelişmeler, araştırma yaptığımız bölgelerdeki köylülerin, toplumsal ekonomik yapısını etkilemiştir.

Tarıma ve tarımsal işletmelere yönelik ekonomik araştırmalarda, genellikle diğer sektörlerde pek karşılaşılmayan sorunlarla karşı karşıya gelinmektedir. Genel olarak tarımsal sektörde, belirli gelişmelerin istatistiksel verilerle somutlanabildiği süre, sanayi kesimine nazaran çok daha uzun olmaktadır.

Bunun önemli bir nedeni, insan iradesi dışındaki koşulların, tarımsal üretimi etkilemesi ve tarımsal üretimin bundan dolayı, yıldan yıla büyük dalgalanmalar göstermesidir.

Küçük köylü aile işletmelerinde feodal kalıntıların tarımda uzun süre varlıklarını korumaları, tarımsal gelişmeyi yavaşlatıcı bir öge olduğu kadar, karmaşık bir gelişme biçiminin oluşmasına da neden olmaktadır.

Bu işletmelerde görülen diğer bir husus da, tarım işletmelerinde aile bireylerinin sanayi işletmelerine göre, daha yaygın bir biçimde çalışıyor olmalarıdır. Tarımsal üretimin niteliği gereği, mevsimlik işgücü istihdamının sürekli işgücü istihdamına göre ağır basması, ücretli işçilik dışında kiracılık, ortakcılık gibi işletme biçimlerinin varlığı, yıldan yıla büyük değişiklik göstermektedir.

Bu nedenlerle, toplanan tarımsal verilerin niteliği, yoruma ilişkin bazı sorunlara yol açmaktadır. Tarımda eksik bildirimin boyutları ve kapsamı, sanayiye göre çok daha fazla olmaktadır. Bunun nedeni ise, tarım işletmelerinde bir kayıt sisteminin olmamasıdır.

Araştırmanın en önemli konusu, pazar için üretim yapan ve girdi kullanım düzeyi artan bu işletmelerin, önce tedarik, pazarlama, gelir ve sermaye yapılarını; daha sonra da, üretim faaliyetlerindeki istihdamı, verimliliği ve karşılaştıkları sorunları çözebilmektir. Bu nedenle tarımsal amaçlı kooperatifleşmeyi yaygınlaştırmak ve verimli hale getirmek için, günün gelişen iktisadi koşullarına göre ve istenen düzeyde her türlü destek verilme-
lidir. Ancak o zaman kooperatif işletmelerinin ulusal kalkınmadaki rolünden ve ulusal gelir içindeki gerçek payından, istihdamından ve verimliliğinden olumlu olarak bahsedebiliriz.

Tarımdaki kooperatifleşmenin sağlıklı gerçekleştirilmesi, bir süre sonra daha ileri noktada yeni konuları gündeme getirecektir. Bu noktada tarım üreticisi, kaynak-

larını verimli kullanma ihtiyacını duyarak, verimliliği ve istihdamı arttırmaya yönelik önerilere açık duruma gelecektir. İşte bu noktada verimliliği ve istihdam ölçmeye uygun bir ortam oluşmuş olacaktır.

Özellikle koopretatif işletmelerin tek tip ve çok amaçlı organizasyonlar olarak kullanılmasına dikkat edilmektedir. Kâr marjı düşük ve sermaye birikimi zor olan tarım sektöründe, böylece küçük tasarrufların yatırıma yönelmesi; dar bölge yerine, geniş bölgelere hitap edebilecek hale gelmiş olması sağlanmış olacaktır.

Türkiye dışındaki ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de tarımsal kesimin çeşitli sorunları vardır. Toprak-insan ilişkisinin bozuk olması, bunun sonucu olarak küçük işletmelerin gittikçe yaygınlaşması, üreticilerin tarımsal girdi kullanma ve ürünlerini gerçek değerinde pazarlama v.s temel sorunları oluşturmaktadır.

Bu tür problemlerin çözümünde tam manası ile etkili olunması bile, yine de az da olsa tarımsal amaçlı (yerel) kooperatifler, ülke ekonomisinde birer araç olarak görülmektedirler.

Bugün ülkemiz tarım kesiminin önemli bir fonksiyonu haline gelen tarımsal amaçlı kooperatifler faaliyetleriyle, söz konusu kırsal kesimin toplumsal değişmesini gittikçe etkiler duruma gelmişlerdir. Nitekim İçel ve Niğde illeri bölgesindeki tarımsal (yerel)

kooperatifler.. ele alınarak yapılan anket uygulaması da bu görüşteki etkiyi ortaya koymuş bulunmaktadır.

Yaptığımız anket araştırmasında gördüğümüz kooperatiflerin önemli faaliyetlerinden biriside,bölgedeki köy ile şehir arasındaki sosyo-ekonomik farkları azaltarak köyden şehire olan göçün kısmen de olsa azalmasına neden olmalarıdır.Diğer yandan kooperatifler köyler, kasabalar arasındaki ilişkiyi (sosyal) arttırarak kaynaşmayı sağlamıştır. Kooperatifler kurulmadan önce ortaklar bazı ihtiyaçları için şehir merkezine gitmekteydiler. Bu ihtiyaçların kooperatif tarafından karşılanmaya başlaması ile ortakların şehire gitme ihtiyacı azalmıştır.

Araştırmamızın diğer önemli bir yönü de,kooperatiflerin kırsal kesimde az da olsa, istihdamını gelir arttırıcı tarıma dayalı yatırımların ve küçük işletmelerin yaygınlaşmasında gösterdikleri artışın gözlenmesidir.

Bu faaliyetlerin sonucunda kırsal kesimdeki tarımsal üretimde, bu üretimdeki gelirlerde ve verimlilikte artışlar olmaktadır.

Yukarıdaki faaliyetler sonucunda bazı sorunlar olsa bile kooperatiflerin daha iyi bir etkinlik gösterebilmeleri açısından birbirinden kopuk ve birbirinden bağımsız olarak farklı etkinlik düzeylerinde ekonomik faaliyetlerini sürdüren kesimlerin; ortak bir ulus olarak ekonomik bütünlük içinde kenetlenmeleri ve kaynaşmaları, amaçları açısından gereklidir. Kooperatif kuruluşları kendi üyeleri için en azından lokal düzeyde, istihdam, ek

çalışma ve pazar imkanları sağlamakla, marjinal üreticilerin kendi doğup büyüdüğü sosyal çevre ile bütünleşmelerini, onların bu çevreden kopmamalarını temin ederler. Çünkü çalışmayan insanın en yakın sosyal çevresinden dahi kopması veya ona yabancılaşması söz konusudur. İnsanları çevresine bağlayan, onunla kaynaştıran temel faktör istihdam edilmek ve çalıştırılmaktır. İyi işleyen, iyi örgütlenmiş kooperatifler bu yönden bir katkıda bulunabileceklerdir.

Türkiye'de kooperatif hareketini başarısız bir hareket olarak göstermek mümkün değildir. Yine de tam başarılı bir hareket olarak göstermek imkanına da sahip değiliz. Biz araştırmamızda aksayan yönleri tesbite çalıştık ve çözüm yolları üzerinde durduk. Aksayan yönlerin giderilmesi harekete hız kazandıracak ve kaynak israfına engel olacaktır. Kooperatifler sadece bir amaç olarak değil, Yapılmak istenenler faaliyetler için de bir araç olarak düşünülmeli ve çözüm yolları bu çerçeveye içerisinde aranmalıdır.

Ülkemizde hükümetlerin programları, liberal ekonomiye hızla kayıldığını göstermektedir. Bu kayış halkın gelir düzeyini süratle etkileyecek, gelir grupları arasındaki fark giderek artacaktır. Bunun sonucu ise, sosyal çalkantılar olarak görülecektir. Bütün bu ihtimaller karşısında kullanılacak vasıtaların birisi de kooperatif hareketi olarak düşünülmeli ve gerekli tedbirler vakit geçirilmeden alınmalıdır.

Türk tarım sektörünün yeri, önemi ve içinde bulunduğu durum göz önüne alınırsa tarımsal kalkınmanın ülke düzeyinde ekonomiye katkıları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- 1- Üretimi artırmak,
- 2- İstihdamı düzenlemek ve işsizliği azaltmak,
- 3- Sanayileşmeyi hızlandırmak,
- 4- Ödemeler dengesine yardımcı olmak,
- 5- Sermaye teşekkülünü teşvik etmek,
- 6- Tarım girdilerini araç gereçleri modernize etmektir.

Bu katkılar göz önüne alındığında, tarımsal kalkınmanın işletme yanında kırsal kesime getireceği katkıları üçlü bir grup içinde özetlemek mümkündür:

- 1- Tarımda üretimin verimliliğinin artırılması, pazarlama organizasyonu geliştirmek,
- 2- Kırsal yöreye iş olanakları sağlamak,
- 3- Üreticilerin gelirini arttırmak, dağılımını düzenlemektir.

Kırsal kesim, faktör eksikliği açısından yoksun değildir. Kıtlık, dengesizlik ve darboğazlar, üretim potansiyelinin harekete geçirilmesinde ve üretim sonucunun değerlendirilmesinde; alt yapı ve organizasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır. O halde, mevcut olan dağınık, küçük veya boşa gezen kaynakları bir araya getirerek örgütlü ve daha güçlü bir şekilde üretim

sürecine sokmak gerekmektedir. Bu bir örgütlenme sorunudur.

Ülkemizdeki mevcut toprak yapısı, toprak-insan ilişkileri göz önüne alınırsa, bu sosyo-ekonomik yapıya uygun örgütlenmiş kooperatiflerin kalkınma sürecine katkıda bulunabileceği aşıkardır.

Kooperatiflerin kurumsal açıdan katkıda bulunabileceği noktalar şu şekilde sıralanabilir:

1- Kooperatifler gerekli tarımsal üretimin gelirlerini minimum maliyetlerde elde ederek verimliliğin artışını gerçekleştirebilir,

2- Düşük faizle kısa ve uzun süreklî kredi sağlarlar,

3- Üreticilere piyasa güvencesi vererek, ürettikleri malların fiyatlarının lehlerine olmasını sağlarlar. Böylece gelir dağılımındaki dengesizliği ve adaletsizliği azaltırlar,

4- Tasarruf alışkanlığını sağlarlar ve bu tasarrufları yatırıma dönüştürürler,

5- Sundukları bazı hizmetler ve yöntemlerle üretim ve üretim sonrası kayıpları azaltırlar.

6- Depolama, işleme, standartlaştırma ve taşıma işlevlerini geliştirerek üreticilerin piyasa kontrollerini arttırabilirler.

7- Üreticileri sigorta kapsamına alırlar,

8- Bireylerin becerilerini geliştirip, kırsal yörenin ekonomik ve sosyal yapısını geliştirmek için mobilize ederler,

9- Yeni iş olanakları yaratarak istihdam sorunun çözümüne yardımcı olurlar.

Gelişen iktisadi yapı içinde tarımsal kooperatiflerin ülkemizde hedeflerinin neler olduğunu günün teknolojik şartlarına göre tesbit etmek gereklidir. Araştırma yaptığımız bölgelerdeki köy sayılarının çok olması ve hemen hemen her köyde bir tarımsal amaçlı kooperatifin bulunması pek sağlıklı görülmemektedir. Buna rağmen, birbirlerine yakın köyler içinde merkez bir köyün seçilip orada kooperatiflerin kurulması ile istihdamın ve verimliliğin bölge ve köy bazında yararlı bir örgüt ortaya çıkacağı inancındayız.

Ancak bu durum, tesbit edilen merkez köylerdeki kooperatiflerin bazı temel hedefleri ile mümkündür. Kooperatifler bölgedeki tarım toplumuna yeniden can verdikleri, tarımsal faaliyetleri modernleştirdikleri, tarımsal işletmeleri müteşebbis, iktisadi faaliyetler şekline dönüştürdükleri için, teknolojik yönden çiftçiye sömürülmeekten tarımsal kaynaklarının israfından , düşük gelir düzeyinden kurtararak gelirini arttıracığından, aynı toplum grubu içinde yaşayan köylülerin, birbirine güvenleri artacak, topluluk içi v edışı ilişkiler canlanacaktır.

Örgütlenmenin işgücünün verimini arttırdığı ve netice itibari ile kalkınmayı hızlandırdığı gelişmiş ülkelerce kabul edilmiştir. Buna karşılık Türkiye'de tarım kesiminde istihdam eden işgücünün örgütlenmesi yetersiz ve dar kapsamlıdır. Tarım işçilerinin örgütlenmesi, Türkiye'de oldukça geç başlamış ve çeşitli nedenlerle gelişmesi ise potansiyelin çok gerisinde kalmıştır. Halen ülkemizdeki örgütlenmiş, tarım işçileri, toplam işçilerin % 34'ü kadardır.

Tarım kesimindeki örgütlenmeyi güçlü ve yeterli bir seviyeye çıkarabilmek için, öncelikle örgütlenmeyi geniş ölçüde engelleyen yasa boşluğunun doldurulması gerekmektedir. Bu örgütlenmeye destek verecek sosyal ve ekonomik menfaatler sağlayacak araçlardan birisi de tarımsal amaçlı kooperatiflerdir. İşletmelerin etkin ve ciddi bir şekilde yaygınlaştırılması gereklidir.

Bu tür kooperatif işletmelerinin tarım kesimindeki sorunların azaltılmasına, işgücüne, istihdama ve verimliliğe olumlu olarak etki edebileceğini söyleyebiliriz. Bu da ancak devlet desteğiyle ciddi ve etkin bir kooperatifleşme ile mümkün olabilir.

Ayrıca tarım kesiminde üretimin arttırılması, kalitenin yükselmesi ve ürünlerin tam anlamıyla ve en uygun fiyatlarla pazarlanmasının sağlanabilmesi, her şeyden önce üreticinin teşkilatmasına bağlıdır.

Tarımdaki teşkilatlanmada, tarımsal işletme faaliyetlerinin ticari ve ekonomik yönden faydasının

maksimize edilmesi ve üreticinin gelirinin reel olarak artışını sağlayacak şekilde devam ettirmesine imkan sağlaması esas olacaktır. Teşkilatmanın önemi ve gereği diğer sektörlerde daha önce anlaşılarak, geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

Bu itibarla tarım kesimindeki faaliyet ve hizmetlerdeki verimliliği arttırmak, ayrıca tarım sorunlarını minimum seviyeye düşürmek ve rasyonel bir işleyişi sağlayabilmek için başlıca teşkilatlanma şekilleri şunlar olabilir:

- 1- Devlet Kuruluşları,
- 2- Çiftçi(üretici) Birlikleri,
- 3- Çok ortaklı Şirketler (Köy Müteşebbisleri)
- 4- Kooperatiflerdir.

Bu teşkilatlanma şekilleri içindeki uygulamalara bakıldığında başarı görülmemektedir. Kooperatifler şeklindeki teşkilatlanma ise, ülkemizde özellikle tarım kesimindeki kooperatif sayısında önemli artışlar olmasına rağmen, değişik nedenlerden dolayı tam olarak istenen düzeyde hizmet verememişlerdir. Ancak pratikte, tarımın yapısı, devletin ilgi ve desteğine dayanması sebebi ile, tarımdaki üreticilerin teşkilatlanma şekli olan temin, tedarik ve pazarlama faaliyetlerinde kendini göstermişlerdir. Çünkü 1950 yılında toplam nüfusun yüzde 81,5'i kırsal alanda yaşamakta iken, bu oran 1970'de yüzde 64.6'ya, 1980 yılında ise, % 55,6 oranına inmiştir.

Yukarıdaki kısa açıklamalardan sonra bu çerçeveye içerisinde Türk tarımının içinde bulunduğu temel sorunları şu şekilde belirtmek mümkündür:

- 1- Tarım kesimindeki nüfus artış hızının yüksek, genel eğitim seviyesinin düşük olması,
- 2- Tarımda birim alandan sağlanan ürün miktarının düşüklüğü,
- 3- Tarım teknikleri ve uygulamalarda geleneksel sistemlere bağlılık,
- 4- Tarımdaki mevsimlik ve gizli işsizlik,
- 5- Tarım işletmelerinin küçük ve çok parçalı olması,
- 6- Tarım ürünlerinin fiyatlarındaki istikrarsızlıktır.

Yapılan araştırmalar sonucunda kooperatif işletmelerinin sorunlarının genellikle devletin kooperatif hareketlerine ters düşen yaklaşımlarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu durumun sonucu kooperatifçiler kredi, tedarik pazarlama ile sınırlı işlevlere sahip hizmet kuruluşları olmaktan öteye gidememişlerdir. Bu varsayıma göre kooperatifleri oluşturan birimlerin sosyo-ekonomik nitelikleri, zaman içinde değişmemiştir. Bu durum temeldeki sorunları dikkate alarak, gerekli yapısal düzenlemeleri öngörmeyen ve kooperatifleri oluşturan birimlerin toplumsal yapı dinamiklerinin gelişmesi karşısında, etkilenme düzeyini sınırlı olarak değerlendiren

bir yaklaşımlı sergilemektedir. Halbuki arzu edilen hedef, kooperatifçilik hareketinin etkinliğini artırmak, kooperatif örgütlerini daha dinamik bir işleyişe kavuşturmak olmalıdır. Anılan amaca yönelik kooperatif araçları ise, örgütsel, finansal ve yasal araçlar olarak sayılabilir.

Kooperatiflerin başarılı olabilmesi için ön koşulları aşağıdaki noktalarda sınırlamak mümkündür:

1- Öngörülen kooperatiflerin programlarının uygun olabilmesi,

2- Günün ekonomik ve sosyal koşullarıyla uyumlu bir kooperatif yasasına kavuşturulmuş olması,

3- Halka dönük ve halkta kooperatifçilikle ilgili değer yargılarının yansıtılması için bir eğitim programının uygulanması,

4- Yetiştirilmiş kooperatif liderlerinin ve elemanlarının bulunması,

5- Yeterli denetimin olması,

6- Yeterli finansmanın sağlanmasından ibarettir.

Yukarıda belirtildiği gibi sorunlar ve öneriler genellikle kooperatifçilik hareketinin önemli araçları ile ilgili olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Kırsal yörelerin sosyo-ekonomik yapılarıyla, dile getirmeye çalıştığımız mevcut kooperatif faaliyetlerinin sorunları, önümüzdeki yıllar için öngörülen gelişme doğrultusuyla tutarlı olacak ve "Türkiye toplum

yapısına uygun bir kooperatifçilik modelini" ortaya koyacak bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Kooperatifler bu kırsal kesimde yaşayanların tümünü içerecek biçimde, bir başka söyleyişle çok amaçlı, çok yönlü kooperatifler olmalıdır. Bu kooperatifler, kooperatif ilkelerinin tümüne ödünsüz bir biçimde bağlı olarak işleyen kuruluşlar olarak düzenlenmelidir.

Bir ülkede kooperatifçilik hareketinin etkili bir şekilde gelişebilmesi ve kendisinden beklenen sosyal ve ekonomik problemleri çözebilmesi için kooperatiflerin üst örgütlenmeleri, birlikler, merkez birlikleri ve milli birlik kurmaları gerekmektedir. Ancak böyle bir örgütlenme, birim kooperatiflerin yalnız başlarına girişemeyecekleri önemli teşebbüslere girişebilir ve esasında münferit işletmeler olan birim kooperatiflerin, teknik ve ekonomik noksanlıklarını gidererek, kooperatiflerin ekonomik ve sosyal haklarını en iyi şekilde koruyabilir.

Kooperatifçilik eğitiminin yaygın ve örgün eğitim düzeyinde teşkilatlanması, işbirliği içinde, bir kuruluşun koordinatörlüğünde yürütülmesi zorunlu olmalıdır. Ayrıca kooperatifçilik dersinin eğitim kurumlarına, dar ve yetersiz sınırlar dahilinde konulmaması, orta dereceli okullarla yüksek meslek okullarında kooperatifçilik biliminin ağırlıklı olarak biçimlendirilip, uygulama sahasına konması zorunlu olmalıdır.

Yine ortaklar kooperatifçilik ve meslekleriyle ilgili konularda gerek devlet gerekse birim kooperatifler ve birlikler tarafından yürütülmeli, gerçek faaliyetlerle eğitilmelidirler. Kooperatifçilik, ortakların meslekleriyle ilgili konularda ortaya çıkan gelişmeleri takip edecek ve bunları ortaklara yayacak araştırma ve geliştirme birimlerini oluşturulmalıdır. Aktif, verimli, gelişmiş büyük kooperatiflerin diğer tarımsal kooperatiflere yol gösterici olması gereklidir. Devlet, kırsal kesimin sosyal güvenliğinin sağlanması için tarımsal verimlilik ve vergilemede olduğu gibi, diğer konularda da gelişmiş faal kooperatiflere her zaman destek olmalıdır. Bunun da en iyi yolu, kooperatifler bankasının tez elden kurulmasıdır. Bu açıdan önerilen bankanın bir kalkınma ve yatırım bankası niteliği taşıyacağı gerekçeyle, kooperatifler bankası modelinin örgütsel yapısında ağırlıklı olarak : araştırma, proje hazırlama, değerlendirme ve üretim planlaması gibi birimlerin oluşturulması düşünülmelidir.

Ülkemizin ve bölgemizin ekonomik kalkınma süreci içinde kooperatif işletmelerine en az diğer işletmeler kadar önem verilmelidir. Çünkü özel işletmelerde, amaçların tümü kooperatif işletmelerininkiyle hemen hemen aynıdır. Bir tek koşul hariçtir. O da karlılık amacıdır. Çünkü kooperatiflerin en önemli amaçlarından birisi topluma hizmet ve sosyal fayda yaratmaktır.

Ancak topluma hizmet edebilmekve sosyal fayda yaratmak amacı güden işletmelerin içinde kooperatif işletmeleri, bölge ve ülke kalkınması ile ekonomide istihdam ve verimlilik yaratma açısından önemli bir araçtır. Bu nedenle ülke ve bölge kalkınmasındaki kooperatifler için gerekli destek ve tedbirlerin getirilmesi, kooperatif kuruluşlarına devletçe istenen düzeyde önem verilmesi ve günün koşullarına uygun yeni mevzuat düzenlemelerine gidilmesi gereklidir.

BÖLGESEL BAZDA TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİF İŞLETMELERİNİN
İSTİHDAM VE VERİMLİLİĞE ETKİLERİ HAKKINDA

ANKET ÇALIŞMASI

(İÇEL, NİĞDE İLLERİ VE ÇEVRESİNDEKİ KOOPERATİFLERDEN
ÖRNEKLER

1. KOOPERATİFİN ADI VE TÜRÜ :
 2. KENTTEN UZAKLIĞI :
 3. KENTE GİDEN YOL TİPİ :
 4. YÖNETİM TİPİ :
 5. A) EV(HANE) SAYISI :
 - B) NÜFUS SAYISI :
 6. EĞİTİM STATÜSÜ :
 - A) İLKOKUL .:
 - B) ORTAOKUL :
 - C) LİSE :
 7. OKUR YAZARLIK ORANI :
 - A) ÜNİVERSİTEDEN MEZUN SAYISI:
 8. KOOPERATİFİN KURULUŞ, ÜYE SAYILARI, SERMAYELERİ VE
ÜYELİK SÜRELERİ HAKKINDA BİLGİ VEREBİLİRMİSİNİZ?
- (Lütfen aşağıdaki tabloyu doldurunuz.)

A. KOOPERATİF KAÇ YILINDA KURULMUŞTUR	:
B. TOPLAM ÜYE SAYISI	:
C. EN ESKİ ORTAĞIN ÜYELİK SÜRESİ	:
D. EN YENİ ORTAĞIN ÜYELİK SÜRESİ	:
E. ORTAK BAŞINA TAAHHÜT EDİLEN SERMAYESİ:	
F. TOPLAM KOOPERATİF SERMAYESİ	:

9. KOOPERATİF HANGİ TARIMSAL ÜRÜN VEYA HANGİ MESLEK DALIYLA UĞRAŞMAKTADIR?

(Ürün cinslerini ve mesleğini belirtiniz)

A-

B-

C-

D-

10. KOOPERATİFTE SON 5 YIL İÇİNDE ÜYE SAYISINDAKİ GELİŞMELER NASIL OLMUŞTUR?

(Uygun olanı işaretleyiniz)

A. ÜYE SAYISI AYNI KALMIŞTIR ()

B. ÜYE SAYISI ARTMIŞTIR ()

C. ÜYE SAYISI AZALMIŞTIR ()

11. KOOPERATİFİN ULAŞTIRMA OLANAKLARI, ARAÇ, GEREÇLERİ, YAN İŞLETMELERİ, GAYRİMENKULLERİ VARMIDIR?

A. HAYIR ()

B. EVET ()

C. VARSA NELERDİR:

12. KOOPERATİFİN YÖNETİMDEKİ ÜYE SAYISI:

A. PERSONEL SAYISI :

B. İLGİLİ İŞGÜCÜ SAYISI :

13. KOOPERATİFİNİZ DİĞER KOOPERATİFLERLE İŞBİRLİĞİ YAPMAKTAMIDIR?

A. EVET (), HAYIR ()

B. YAPIYORSA HANGİ ALANDA:

14. KOOPERATİFİN AMAÇLARINI AÇIKLARMISINIZ?

A.

B.

C.

D.

E.

F.

15. KOOPERATİFİN YILLIK ÜRETİM KAPASİTESİ:

- A. ÜRÜN ÇEŞİTİ
- B. ÜRÜN MİKTARI (YILLIK TON, KG.)
- C. SATIŞ KG.TL. :
- D. TOPLAM SATIŞ :
- E. TOPLAM GELİR :
- F. TOPLAM GİDER :
- G. NET KAZANÇ :

16. KOOPERATİF KURULMADAN ÖNCE KASABA VEYA KÖYÜNÜZDEKİ, İKTİSADİ VE SOSYAL YAPIDAKİ DURUM NASILDI AÇIKLAMISINIZ?

17. KOOPERATİF DIŞI, KASABA VE KÖY HALKININ YANİ FERTLERİNİN EKONOMİK, MESLEKİ UĞRAŞLARI NELERDİR?

- A.
- B.
- C.
- D.

18. KOOPERATİF KURULDUKTAN SONRAKİ KASABA-KÖY VE BÖLGEDEKİ SOSYO-EKONOMİK, KÜLTÜREL AÇIDAN GELİŞMELER(ETKİNLİK) OLMUŞMUDUR?

- A. KÖYDEKİ İŞSİZLİK ORANI :
- B. ÜRÜN MİKTARINDAKİ ARTIŞ ORANI :
- C. İSTİHDAMDAKİ ARTIŞ ORANI :
- D. KOOPERATİF ÜYELERİNİN YILLIK GELİR DÜZEYİ :
- E. KOOP.DIŞI YILLIK GELİR DÜZEYİ :
- F. GELİRDEKİ ARTIŞ ORANI :
(Kişi başına ortalama olarak)
- H. REFAH ARTIŞI ORANI :

I. KASABA VE KÖYDE TELEVİZYON SAYISI:

II. " " " BUZDOLABI SAYISI :

III. " " " ÇAMAŞIR MAKİNESİ SAYISI:

IV. " " " MOBİLYA SAYISI :

19. KOOPERATİFİNİZ MERKEZ BİRLİĞİNE ÜYEMİDİR?
20. KOOPERATİFİN ÜRETİM VE İSTİHDAM AÇISINDAN BÖLGEDEKİ ROLÜ NASILDIR?
21. KASABA VEYA KÖYÜNÜZDEKİ DEVLETÇE GETİRİLMİŞ HİZMETLER NELERDİR?
- A. PTT ve SAĞLIK HİZMETLERİ VARMIDIR?
- B. KÜTÜPHANE VARMIDIR?
- C. TEK, İÇME SUYU HİZMETLERİ VARMIDIR?
- D. YOL,ALTYAPI DÜZENİ NE DURUMDADIR?
- E. SPORTİF FAALİYETLER VARMIDIR?
- F. CAMİ VARMIDIR?
12. KASABA VE KÖYDEKİ, ÖLÜM VE DOĞUM ORANI, YAŞ ORTALAMASI NASILDIR?
23. KASABA VEYA KÖYÜNÜZÜN ANA SORUNLARI NELERDİR?
- A.
- B.
- C.
- D.
- E.

24. 1987-1988 YILI İTİBARIYLA PLANLANAN VE BAŞLANAN
PROJELER VARMIDIR?

A.

B.

25. KOOPERATİF İŞLETMEYE KIRSAL ALANDA KİMLER KATILIYOR:

A. TAHSİL DURUMLARI:

B. GELİR DURUMLARI:

C. YAŞ GRUPLARI:

26. SONUÇ OLARAK, KOOPERATİF HAKKINDA ANKET DIŞINDA
VEREBİLECEĞİNİZ BİLGİLER VARMI?

KOOPERATİF BAŞKANI

ADI-SOYADI

:

BELEDİYE BAŞKANI

ADI-SOYADI

:

MUHTAR

ADI-SOYADI

:

BİBLİYOGRAFYA

- AKTEPE Eyüp, Kooperatif İşletmeciliği, Tarım Kredi Kooperatifleri, Merkez Birliği Yayını, Ankara 1988.
- AKTEPE Eyüp, İşletmecilik Bilgileri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Yayın No: 53, İstanbul 1988.
- AKYOL İ.Cevat, Dünya Kooperatifçiliğinden Örnekler, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Yayın No: 19, Ankara 1969.
- AKYOL İ.Cevat, "Sigorta Kooperatifçiliği", Karınca Dergisi, Aralık 1966.
- ALFERD Nost, Code de Cooperation, Paris, 1928.
- ALİ Mehmet, Mukayeseli Kooperatif Hukuku, İtimat Matbaası, İzmir 1932.
- APPLEGATE F., Kooperatifçiliğin Doğuşu, "Rochdale Hikayesi" Çev. Rahmi Önen, Karınca Dergisi, Ankara 1965.
- AYTEK, Bintuğ, İşletme Yönetimi, Ankara 1978.
- AREN Sadun, İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Savaş Yayınları, No: 13, Ankara 1984.
- BAŞAR Haşmet, Türkiye'de ve Dünyada Kooperatif Kuruluşlarının Sosyo-Ekonomik Yapısı, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1983.

BURNS John L., "Benefits of Training the Hard-toemploy"
Harvard Business Review, Boston, 1980.

BOSON Marcel, "La Doctrine Cooperative" Revue Economique
et Sociale, Lausanne, Novembmre, 1969.

BÜYÜKERŞEN Yılmaz, Makro Ekonomi E.İ.T.İ. Akademisi Ya-
yınları, No: 131, Eskişehir 1973.

DEMİRCİ Rasih, X. Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları,
Ankara, 1981.

DUYMAZ İsmail, Kooperatif İşletme Ekonomisi ve Yönetimi,
Bilgehan Basımevi, İzmir 1986.

ERDOĞMUŞ Yüksel, İngiltere'de Kooperatifçilik ve Koope-
ratifler Bankası, Kooperatif Dünyası Dergisi,
Sayı: 63, Ankara 1976.

FINDIKOĞLU Z.Fahri, Türkiye'de Kooperatifçilik, İstanbul,
1953.

FRANZ C. Helm, Çev. İlhan Cemalcılar, Kooperatif İşletme
Ekonomisi, E.İ.T.İ.A. Yayınları, Yayın No: 150/
92, Eskişehir 1976.

HAZAR Nureddin, Kooperatifçilik Tarihi, Tarım Kredi
Kooperatifleri, Yardımlaşma Birliği, Yayınları,
Ankara 1970.

KARALAR Rıdvan, Teoride ve Türkiye Uygulamasında Tarım
sal Pazarlama Açısından Kooperatif İşletmeler
E.İ.T.İ. Akademisi Yayını, Eskişehir 1975.

KAVRUKER Yavuz, Federal Almanya'da Kooperatifçilik Eğitimi, Türk Kooperatifçiliği Kurumu Yayınları, Karınca Dergisi, Sayı: 592, Ankara 1986.

KETEN Mustafa, Kooperatifçiliğe Giriş, Ankara 1978.

KETEN Mustafa, The Role and Importance of Coops in Aprkultural Credit ve Marketing Process.

KUYUCUKLU Nazif, Türkiye İktisadi, Okan Dağıtımçılık Yayıncılık Ltd. Şti. İstanbul 1983.

MÜLAYİM Gökarp Ziya, Tarımsal Kooperatiflerde Önemli Fonksiyonlar, Karınca Dergisi, Ankara Şubat 1970.

MÜLAYİM Gökarp Z iya, Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975.

POYRAZ Hüsnü, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa Göre Kurulan Tarımsal Amaçlı Kooperatifler, X. Türk Kooperatifçilik Kongresi, Ankara 1981.

SAKA Remzi, Yüzüncü Yılda Tarım Kooperatifçiliğimiz, Ankara 1963.

SORAL Erdoğan, Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri, ve Birlikleri Sorunu A.İ.T.İ. Akademisi Yayını, Ankara 1981.

ŞAHİNÖZ Ahmet, Tarımsal Kooperatifçiliğin Değişik Alanlarda Örgütlenmesi, H.Ü.İ.İ.B.Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, Ankara, 1984.

ŞAHİNÖZ Ahmet, Tüketim Kooperatiflerinde Bunalıma Çözüm,
MONDRAĞON MODEL, H.Ü.İ.İ.B.Fakültesi Dergisi,
Cilt: 3, Sayı: 1-2, Ankara 1985.

ŞEHİRLİOĞLU İ.Akın, Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yö-
netim, T.K.K. Yayınları, No:50, Ankara 1983.

ŞİMŞEK M.Yaşar, Fransa'da Kooperatifçiliğin Sosyo eko-
nomik ve Hukuki Yönden Günümüze Kadar Gelişimi,
Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Seminer Notları, Ankara 1986.

TAN Ayhan, Türkiye Ekonomisinde Tarım Kooperatifleri,
H.Ü.İ.İ.B. Fakültesi İşletme Bölümü, Ankara 1983.

TANYERİ İbrahim, 1984'ten 1985'e Türkiye Ekonomisi
Semineri, Ankara Sanayi Odası, Türkiye Ekonomi-
sinde Büyüme ve İstihdam Sorunu Tebliği, Ankara
1985.

TAN Ayhan, İşletme Ekonomisi, H,Ü.İ.İ.B. Fakültesi,
Ankara, 1987.

TATAR Tefvik, İşletmeciliğin Temel Kuralları, Ankara
1987.

TURAN Zübeyir, Genel İktisat Selçuk Üniversitesi, Niğde
Meslek Yüksekokulu, Niğde 1987.

TURAN Zübeyir, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensti-
tüsü, Tarım Kredi Kooperatiflerinin Yapısı, Se-
miner Notları, Ankara 1986.

TURAN Zübeyir, Almanya'da Kooperatifçiliğin Sosyo Ekonomik ve Hukuki Yönden Günümüze Kadar Gelişmesi
Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Seminer Notları, Ankara 1986.

TURAN Kamil, Kooperatifçiliğin Sosyo Politik Yapısı,
A.İ.T.İ. Akademisi Yayını, Kalite Matbaası,
Ankara 1979.

ULUATAN Özkan, Makro İktisat, Savaş Yayınları, Ankara
1984.

UZEL Celal Haluk, Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve
Toplumsal Kalkınmasında Kooperatiflerin Rolü,
Türk Kooperatifçilik Kurumu, Şark Matbaası,
Ankara 1977.

VIENNET Chaude, L'Economie du Secteur Cooperatif
Francais, Paris 1966.

YAZGAN Turan, İstihdam İşçi-İşveren İlişkileri ve Sosyal Güvenlik, Türkiye Kimya Sanayi İşverenleri Sendikası, 20.yy. Semineri, Tebliğler, İstanbul 1983.

YILMAZ Bahri, Ekonomik Yapı ve Büyüme, H.Ü.İ.İ.B.Fakültesi, Yayın No: 5, Ankara 1981.

YİĞİTLER Mennan, İngiltere'de Kooperatifçilik ve Rochdale Önderlerinin Prensipleri, Karınca Dergisi, No:15, Ankara 1949.

ZADİL Ekmel, Kooperatifçilik ve Raiffeisen, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Enstitüsü Yayınları, No: 19, İstanbul 1969.

KURULUŞLAR, KANUNLAR, RAPORLAR, TEBLİĞLER

DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kooperatifçilik Özel İhtisas Alt Komisyon Raporu, Ankara 1977.

DPT, Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, Yayın No:785, Ankara 1972.

Tarım Kredi Kooperatiflerinde Atatürk ile 50 Yıl, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Ankara, 1986.

Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1984.

Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, Yayın NoX 790, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1977.

OECD, "The Challenge of unemployment" Paris 1982.

DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963-1967, Ankara 1963.

DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1967, Ankara 1967.

DPT, Yeni Strateji ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973-1977, Ankara 1973.

DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1985-1989.

DPT, İstihdam, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 1989.

İçel Tarım İl Müdürlüğü, İstatistik ve Destekleme Şubesi, 1989.

İçel Ticaret ve Sanayi Odası, Ekonomik Raporları, 1989.

İçel İş ve İşçi Bulma Kurumu Müdürlüğü

İçel Nüfus İl Müdürlüğü

İçel Tarım Kredi Kooperatifleri Müdürlüğü

İçel Valiliği Planlama Şubesi Yıllık Faaliyet Raporları

İlgili Kasaba Belediye Başkanlığı ve Köy Muhtarlığı

Niğde Tarım İl Müdürlüğü, 1989 Yılı Faaliyet Raporu

Niğde İl Yıllığı, 1989

Niğde Nüfus İl Müdürlüğü

Niğde Tarım Kredi Kooperatifleri Müdürlüğü

Niğde Valiliği Planlama Şubesi Yıllık Faaliyet Raporları

Niğde İş ve İşçi Bulma Kurumu Müdürlüğü

İlgili Kasaba Belediye Başkanlıkları ve Köy Muhtarlığı.